د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او د
ښوونکو د روزنې معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

تاریخ

لسم ټولګی

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري پلورل
او پېرودل يې په کلکه منع دي. له سر غړوونکو سره قانوني
چلند کيږي.

۱۳۹۶ هـ. ش
moe.curriculum@gmail.com

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پاميريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ايماق، هم پشه يان
دا هيواد به تل ځليږي
لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کې د آسيا به
لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مو دی رهبر
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو
د روزنې معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

تاریخ

لسم ټولګی

۱۳۹۶
هـ.ش

ليکوالان:

پوهنوال محمدرسول باوري

مؤلف محمدحسین احمدزی

مؤلف محمدابراهیم حقپال

مسلکي ايډيټ:

پوهنمل زلمي هوتک

د ژبې ايډيټ:

- پوهنمل بريالی باجوړی

ديني، سياسي او کلتوري کميټه:

– د کتور عبدالصبور فخری

- دکتور فضل هادي وزین

- حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کميټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو د روزنې معین

- دکتور شېر علي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې رئيس

- سرمؤلف عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس

ډيزاين:

- عنايت الله غفاري

د چاپ د سمون چارې: محمد کبیر حقمل د پوهنې وزارت د نشراتو او اطلاعاتو رئیس

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

د لوی خدای ﷻ ډیر شکر دی چې انسان یې په احسن تقویم کې پیدا او هغه ته یې د خبرو کولو توان ورکړ او د علم او فکر پر ګاڼه یې سمبال کړ. ډیر درود دې وي د اسلام پر ګران پیغمبر حضرت محمد مصطفی ﷺ چې د انسانیت ستر ښوونکی دی او د رحمت، لارښوونې او روښنایی پیغام راوړونکی.

ښوونه او روزنه په هره ټولنه کې د بدلون او پراختیا بنسټ دی. د ښوونې او روزنې اصلي موخه د انسان د بالقوه ځواکونو فعالول او د هغه د پټو استعدادونو غوړول دي.

درسي کتاب د ښوونې او روزنې په بهیر کې یو مهم رکن بلل کیږي چې له نوو علمي بدلونونو او پرمختګونو سره اوږه په اوږه د ټولنې له اړتیاوو سره سم تالیف کیږي. درسي کتابونه باید د منځپانګې له مخې خورا بډای وي چې وکړای شي د علومو له نوو لاسته راوړنو سره مل دیني او اخلاقي زده کړې د نوو میتودونو له لارې زده کوونکو ته ولیږدوي.

دغه کتاب چې اوس ستاسو په واک کې دی، د همدغو پورته ځانګړنو پر بنسټ چمتو او تالیف شوی دی. د پوهنې وزارت تل زیار باسي چې په هیواد کې تعلیمي نصاب او درسي کتابونه د اسلامي ښوونې او روزنې او د ملي هویت د ساتلو پر بنسټ جوړ او له علمي معیارونو، نوو روزنیزو میتودونو او د نړۍ له علمي پرمختګونو سره سم چمتو کړي.

د زده کوونکو استعدادونه په ټولو اخلاقي او علمي خواوو کې وغوړیږي او په هغوی کې د تفکر او نوښت توان او د پلټنې حس پیاوړی کړي. د خبرو اترو او پیرزوینې د فرهنګ دودول، د هیواد پالنې او د مینې او محبت د حس پیاوړی کول، ښېښه او پیوستون د پوهنې د وزارت نورې غوښتنې دي چې ښایي د لوست په کتابونو کې ورته پام وشي.

درسي کتابونه د ښه او مسلکي ښوونکي له درلودو پرته نشي کولای ټاکل شوي موخې ترلاسه کړي. ښوونکی د ښوونې او روزنې یو مهم جزء او د ښوونې او روزنې د پروګرامونو پلي کوونکی دی. د هیواد له ژمنو او زړه سواندو ښوونکو څخه، چې د تورتم او ناپوهۍ په وړاندې یې جګړه خپله دنده ګرځولې، دوستانه هیله لرم د تعلیمي نصاب په دقیق او مخلصانه تطبیق کې د هیواد ماشومان، نجونې او تنکي ځوانان د پوهې، اخلاقو او معنویت لوړو څوکو ته ورسوي.

د هیواد د زده کړې د نظام برۍ د خلکو له جدي مرستو پرته امکان نه لري. له دې امله له ټولو قشرونو او د ملت له شریفو خلکو، په تیره بیا له کورنیو او د زده کوونکو له درنو اولیاوو څخه هیله لرم چې د معارف د موخو د لاسته راوړو په برخه کې له هیڅ ډول مرستې څخه ډډه ونه کړي. دغه راز له ټولو لیکوالو، پوهانو، د ښوونې او روزنې له ماهرینو او د زده کوونکو له محترمو اولیاوو څخه هیله کیږي چې په خپلو رغنده نظرونو، وړاندیزونو او نیوکو د درسي کتابونو په لاښه والي کې د پوهنې له وزارت سره مرسته وکړي.

لازمه بولم له ټولو ښاغلو مؤلفانو، د پوهنې وزارت له اداري او فني کارکوونکو او له ملي او نړیوالو بنسټونو څخه، چې د دغه کتاب په چمتو کولو، چاپولو او ویش کې یې زیار ایستلی او مرسته یې کړې، مننه وکړم.

په پای کې له لوی خدای ﷻ څخه غواړم چې په خپله بې پایه مهربانۍ له موږ سره د پوهنې د سپیڅلو ارمانونو په لاسته راوړلو کې مرسته وکړي. انه سمیع قریب مجیب.

د پوهنې وزیر

دوکتور اسدالله حنیف بلخي

لړلیک

سرلیک **مخ**

لومړی ځپرکی: آریایان ... ۱
دځپرکی موخې... ۲
لومړی لوست: دآریانا تمدن... ۳-۴
دوهم لوست: ویدي مدنیت ... ۵-۷
دریم لوست: اوستایي مدنیت... ۷-۸
څلورم لوست: د لرغوني افغانستان اساطیري تاریخ ... ۹-۱۰
پنځم لوست: د لرغوني افغانستان اساطیری تاریخ... ۱۱-۱۲
شپږم لوست: د لرغوني افغانستان اساطیري تاریخ ... ۱۳-۱۴
اوم لوست: لرغوني افغانستان هخامنشیان، یونانیان او موریایان... ۱۵-۱۶
اتم لوست: لرغونی افغانستان او یونانیان ... ۱۷-۲۰
نهم لوست: لرغونی افغانستان او موریایان ... ۲۱-۲۲
دویم ځپرکې: په افغانستان کې لومړني مدنیتونه ... ۲۳
د ځپرکي موخې: ... ۲۴
لسم لوست: د افغانستان لومړني مدنیتونه ... ۲۵-۲۸
یوولسم لوست: د یونانو باختري مدنیت ځانګړتیاوې ... ۲۹-۳۰
دولسم لوست: آي خانم د یونانو باختري پېریو نامتوربنار... ۳۱-۳۲
دیارلسم لوست:د ساکهانواو پارتیانو د واکمنی پېر ... ۳۳-۳۴
څوارلسم لوست: دکوشانیانوامپراتورۍ... ۳۵-۳۸
پنځلسم لوست: د کوشاني مهال درې نامتومرکزونه ... ۳۹-۴۰
شپاړسم لوست:هډه د کوشاني امپراتورۍ کلتوري پلازمېنه... ۴۱-۴۲
اولسم لوست : بامیان... ۴۳-۴۶
اتلسم لوست : کیداریان یا کوچني کوشانیان... ۴۷-۴۸
نولسم لوست : د یفتلیانو امپراتوري ... ۴۹-۵۲
شلم لوست: داسلام د ظهور پرمهال د افغانستان وضع ... ۵۳-۵۴
دریم ځپرکی: د نړۍ لرغوني تمدنونه ... ۵۵
د ځپرکي موخې: ... ۵۶

یو ویشتم لوست : د تمدن د رامنځ ته کیدو څرنګوالی او ځانګړنې ۵۷-۵۸
دوه ویشتم لوست :د بین النهرین تمدن ۵۹-۶۲
درویشتم لوست : د بین النهرین تمدن او فرهنګ ۶۳-۶۴
څلورویشتم لوست: د مصرتمدن... ۶۵-۶۸
پنځه ویشتم لوست: د مصرتمدن او فرهنګ ۶۹-۷۲
شپږویشتم لوست : د فارس تمدن.. ۷۳-۷۶
اوه یشتم لوست : د هند تمدن ۷۷-۸۰
اته ویشتم لوست: د چین تمدن ۸۱-۸۴
نه ویشتم لوست : د یونان تمدن ۸۵-۸۸
دیرشم لوست : د روم تمدن ۸۹-۹۲
یودیرشم لوست :د امریکا تمدنونه... ۹۳-۹۵
څلورم څپرکې : د اسلام تاریخ ۹۶
د څپرکي موخې : ۹۶
دوه دیرشم لوست : د اسلام دمبین دین د راڅرګندیدا پرمهال دنړۍ اودعربستان دشبه جزیرې اوضاع ۹۷-۹۸
درې دیرشم لوست:د حضرت محمد ﷺ ژوند له کوچنیوالي تربعثته پورې ۹۹-۱۰۲
څلوردیرشم لوست : د عقبې تړونونه ۱۰۳-۱۰۶
پنځه دیرشم لوست: غزوات ۱۰۷-۱۱۲
شپږدیرشم لوست : د حدیبې سوله- بیعت الرضوان..................................... ۱۱۳-۱۱۶
اوه دیرشم لوست :د مکې مکرمې فتح... ۱۱۷-۱۲۲
اته دیرشم لوست : خلفاې راشدین ۱۲۳-۱۲۶
نه دیرشم لوست : حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ۱۲۷-۱۲۸
څلویښتم لوست : حضرت عثمان رضي الله عنه ۱۲۹-۱۳۰
یوڅلویښتم لوست : حضرت علی رضي الله عنه ۱۳۱-۱۳۲
دوه څلویښتم لوست : د خلفاې راشدینو وروښانه دورې ته لنډه کتنه ۱۳۳-۱۳۴
درې څلویښتم لوست :امویان... ۱۳۵-۱۳۸
څلورڅلویښتم لوست : د امویانو دوره کې اقتصادي، اداري، کلتوري اونظامي وضعیت . ۱۳۹-۱۴۰
پنځه څلویښتم لوست: عباسیان ۱۴۱-۱۴۴
شپږڅلویښتم لوست : د عباسي دورې سیاسي، اداري، کلتوري او نظامي اوضاع ... ۱۴۵- ۱۴۷

لومړی څپرکی

اریایان

دا څپرکی لاندې لوستونه لري:

- أریایان په افغانستان کې
- ویدي مدنیت
- اوستایي مدنیت
- د افغانستان اساطیري تاریخ
- هخامنشیان، یونایان او موریایان

د څپرکي موخې

هیله کېږي چې د دې څپرکي په پای کې زده کوونکي لاندې موخې تر لاسه کړي:

- د اریایي تمدن، ویدي او اوستایي مدنیت په اړه معلومات ترلاسه کړي.
- د افغانستان اساطیري تاریخ باندې پوه شي.
- د هخامنشیانو، یونانیانو او موریایانو په اړوند معلومات تر لاسه کړي.
- ویدي او اوستایي مدنیت سره پرتله کړای شي.
- د هخامنشیانو، یونانیانو او موریایانو په وخت کې د افغانستان وضعیت تحلیل او مقایسه کړای شي.
- د هېواد تاریخ سره لیوالتیا پیداکړي.

د اریانا تمدن

په دې لوست کې به په افغانستان کې د آریایانو د میشته کېدو او د هغوی د ژوند د څرنګوالي په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

پخوانۍ اریانا (نني افغانستان) له میلاد څخه له دریو تر دوو زرو کاله مخکې د کرنې او اوبو لګولو ښه سیستم او له وګړو څخه ډېک ښارونه درلودل. له میلاد څخه مخکې د لومړنیو زرو کلونو په ترڅ کې لاسي صنایع، مسکوکات، طب، نجوم، ټوکرانو اوبدل او فلز کاري هم درلوده او دنړۍ په تمدنونو کې یې پنځم ځای ځان ته ځانګړی کړی و.

هغو کسانو، چې کابو دوه زره او پنځه سوه (۲۵۰۰) کاله پخوا تر میلاد په لرغوني افغانستان کې میشت شوي وو، ځان ته آرین ویل، ارین د ښو خویونو خاوندان او یا د اصیلو وګړو معنا لري. د لومړنیو ځایونو په اړه یې لا ډېرمن معلومات نشته، خو دا څرګنده شوې ده چې افغانستان ته د سیر دریا او اموسیند له شمالي لوري را تېر شوي، د اریایي پېر د لومړي مدنیت بنسټ یې ایښی او خپل ټاټوبی یې اریانا (بلخ) نومولی دی.

ویدي سرودونه د آریایانو په اړه تر ټولو لومړني او باوري اخځونه او منابع دي. په ویدي سرودونو کې د آریا یي قبیلو په اړه زیات معلومات شته. آریایانو د خپلو اوسېدو سیمو ته (آریانا ویجه) یا (آریانا ورشو) ویله. په ویدي سرودونو کې د الینا په نامه قبیله یاده شوې ده چې د اوسني الینګار اوسېدنکي وو. د بولان اوسېدونکي یې د بهالانه په نامه یادکړي دي.

د کډه کېدو پر مهال د آریایانو انځور

په ویدي سرودونو کې د هغو سیمو نومونه هم شته چې د اریایانو تر واک لاندې وو. د تاریخي جغرافیا پوهانو له خوا په اوسني افغانستان کې پېژندل شوي او په نښه شوي دي. د بېلګې په توګه، هریوا (هرات)، هیراوتي (د هراوت) بلهیکه (بلخ) او نور یادولای شو. د سیمو پر نومونو سربېره په ریګویدا کې د سیندونو او غرونو نومونه هم

راغلي چې بيلګه يې د منجوان د غره نوم دى. دا غر د اوسني نورستان او بدخشان ترمنځ پروت دى.

آرياېانو بلخ ته تر رسېدلو وړاندې کوچېانی ژوند درلود. د سمرقند په تال برزوکې د ۱۹۳۹ زيږديز کال د څېړنو له مخې د يوه آريايي پاچا انځور چې د يوه خاورين لوښي پر مخ کښل شوی و، ترلاسه شو. د لرغونپوهانو په باور دا د آرياېانو د لرغوني پاچا کيومرث انځور دی. په ويدي سرودونو کې د کوچېانو يو نامتو واکمن د کيومرث په نامه ياد شوی دی. په ويدي متونوکې د پاچا يادونه دا په ډاګه کوي چې آرياېانو په کوچاني ژوندکې هم د پاچاهی نظام درلود.

د آرياېانو د ليږد يو انځور په بُخدي (بلخ) کې د اريايي وګړو زياتوالي هغوی اړ کړل چې د لويديځ او سهيل ختيځ پر لور په ډله ييزه توګه د ليږد لړۍ پيل کړي . ارياېانو په فارس کې د استوګنې وروسته د تمدن بنسټ کېښود چې د فارس د تمدن په نامه شهرت لري او د تمدنونو په مبحث کې به ور څخه يادونه وشي. ارياېان د لويديځ پر لور لومړۍ پارس (اوسنی ايران) او بيا د او سنی ترکيې او تر هغه وړاندې بريدونو آن تر اروپايي هېوادونو ورسېدل. هغه ډله ارياېان چې د سهيل ختيځ پرخوا يې مخه وکړه، هغوی بيا لومړۍ د لرغوني هند شمالي او بيا مرکزي سيمو ته ورسېدل. خو هغو آرياېانو چې د هندوکش دواړو خواکې ميشت پاتې شول، په لرغوني افغانستان کې يې د دوو آريايي مدنيتونو(ويدي او اوستايي) بنسټونه يو په بل پسې کېښودل، چې په راتلونکو درسونو کې به يې ولولو.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي، لومړۍ ډله دې د آرياېانو د پيل او دويمه ډله دې د ارياېانو د ورستي ليږد په اړه يو او بل ته د خپلو استازو په وسيله معلومات ورکړي.

پوښتنې

۱ – آرياېان کله افغانستان ته را غلل؟ په دې اړه خپل معلومات وليکئ.

۲ – آرياېانو له بلخ څخه پر کومو لورو ليږد وکړ؟ په لنډه توګه يې په اړه خپل معلومات وليکئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د خپلو منابعو او ښوونکو په مرسته د لرغونو آرياېانو په اړه نور معلومات راټول او په ټولګي کې دې خپلو ټولګيوالو ته و وايي.

ويدی مدنيت

په دې لوست کې د ويدي مدنيت پر مهال د ټولنيزې، سياسي اقتصادي او کلتوري وضعې د څرنګوالي په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

په افغانستان کې د آريايانو تر ټولو لرغونی مدنيت د ويدي په نامه ياديږي. د ويدي اصطلاح د ويد له کلمې څخه اخيستل شوې ده چې د پوهې او علم معنا لري. دا مدنيت ځکه ويدي يادشوی، چې معلومات يې د ويدی له څلورو کتابونو (ريګويدا، اتهرو ويدا، ساما ويدا او يجورو ويدا) څخه په لاس راغلي دي. د دې سرودونو پيل تر ميلاد دوه زره کاله وړاندې مهالونو پورې اړه لري چې په شفاهي ډول د اريايانو له خوا له يوه نسله بل ته را نقل شوي او شپږ پيړی پخوا تر ميلاد په سانسګريټ ژبه ليکل شوي دي.

د بلخ د بالاحصار يو انځور

آريايانو د ويدي مدنيت پر مهال د بُخدي لرغونی ښار د خپل لومړني پايتخت او اداري مرکز په توګه وټاکه. د کوچاني ژوند تر څنګ يې په کرنه او بنوالی لاس پورې کړ.

د اوسپدلو لپاره يې ارت کورونه جوړ کړل.

د ښارونو په جوړولو يې لاس پورې کړ او د هغه ښارونو د ساتنې لپاره يې پلن ديوالونه او لوړ برجونه ودان کړل چې زياتې نښانې يې لا تر اوسه پاتې دي.

د ويدي مدنيت وګړو د ژويو د څرولو او کرنې له لارې خپلې اړتياوې پوره کولې. ژوي يې اهلي کړي وو او د هغو پر شيدو او غوښو برسيره يې د هغو له پوستکو څخه تودې جامې او څپلی جوړولې. ژوي به يې د سکې په ځای سره بدلول او هغه به يې د تبادلې بنسټ ګرځاوه چې د پيسو په نامه يې يادول، خو په عمومي توګه به يې د سوداګرۍ په معاملو کې جنس د جنس په مقابل کې تبادله کاوه.

د کرنې په برخه کې يې هم لاس ته راوړنې درلودې، بيلا بيلې دانې غلې يې پيژندې چې په ويدي سرودونو کې يې په وار وار يادونه شوې ده. د ښکلو خاورينو لوښو جوړول دود وو. ښکلې ګاڼې به يې هم جوړولې او د ځانګړو جشنونو او ميلو پر مهال به يې کارولې.

د ويدي مدنيت پر مهال د ښځو ونډه په بيلا بيلو برخو کې څرګنده وه. يو شمېر ښځو به له خپلو ميړونو سره يوځای په کار کې ملتيا کوله او يو شمېر نورو بيا د کور کارونه پر غاړه اخيستل. د دې تر څنګ

به ښځو هم د يو شمېر نارينه پوهانو(ريشانو) په څير ټولنيزې چارې پر مخ بيولې او شعرونه به يې ويل.
داسې بريښي چې د ويدي سرودونو ويل او په يادول د زماني پلوه ډېر پخوا پيل شوي دي، خو په سرودونوکې تر ټولو پخوانۍ يادې شوې پېښې په (۱۸۰۰) کاله د مخه تر ميلاد زمانې پورې اړه لري، چې د ويدي مدنيت ځرګند پيل ګڼل کيږي. ويدي مدنيت په پرله پسې توګه د(۱۲۰۰ تر ۱۰۰۰) زرکاله د مخه تر ميلاد دوام درلود.

د زياتو معلوماتو لپاره:

د ويدي فرهنګ د عصر يوه بيلګه:

زوم د خپلې ناوې لاس نيوه او درې واره يې د خپل د کورګرد چاپېره ګرځوله او دا سرود به يې لوسته:
((ستا لاس په نيک شګون نيسم، ترڅو ته له ما سره د ژوند ترپايه ژوندۍ او خوشحاله اوسې!))
کله چې ناوې د مېړه کوټې ته ورسيږي نو په دې شعرونو يې هرکلی کوي:
«دلته دې خوښي ستا په برخه شي. ستاکور دې له مال، شتو او اولادونو څخه ډک شي! ښکلې ناوکې! ته داکور ساته او له خپل خاوند سره او سېږه، تر زړبودۍ پورې دې داکور ستا وي. اوس په دې ځای کې اوسه او له دې ځايه بېخي مه جلا کېږه! ته دې د ډېر عمر، لمسيانو او کړوسيانو څښتنه شې ته دې تل په دې ځای کې خوشحاله اوسې! ... اې د دې کور مېرمنې!»

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو و وېشل شي، لومړۍ ډله دې د ويدي مدنيت په اړه معلومات را ټول او دويمه ډله دې د ويدي مدنيت پر مهال د ښځو د ونډې جاج واخلي او بيا دې د خپلو استازو په وسيله ټولګيوالو ته واوروي.

پوښتنې

۱ - د ويدي کلمه څه معنا لري؟ ويې ليکئ.
۲ – په ويدي مدنيت کې د هېوادکوم ښار د مرکز په توګه غوره شو؟ خپل معلومات وليکئ.
۳ – ويدي مدنيت په کوموکلونو پورې اړه لري؟ ويې ليکئ.

اوستايي مدنيت

په دې لوست کې به په بلخ (بخدي) کې د اوستايي مدنيت د راتگ په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

د اوستايي مدنيت بنسټ په بلخ يا پخواني بخدي کي تر ميلاد څه نا څه زرکاله پخوا کښېښودل شو. دا مدنيت د دې لپاره د اوستايي مدنيت په نوم يادېږي چې په اړه زيات معلومات د ((اوستا)) په نامه مذهبي کتاب کې موجود وو او د مؤرخينو لاس ته رسېدلی دی. اوستا د زردشت يا سپينتمان له خوا ويل شوي نصيحتونه او د هغو معلوماتو يوازينی منبع ده چې د لومړنيو اريايي مدنيتونو په نامه د سېمې او په ځانگړې توگه د لرغوني افغانستان د تاريخ ځانگړی څپرکی گڼل کيږي. د اوستا کتاب د زردشت تر مړينې وروسته را ټول او د اوستا په نامه خپور شو. زيات شمېر پوهان اوستا د قانون او هدايت په معنا پيژني. لومړنی اوستايي متن د غوايي پر ۱۲۰۰۰ پوستکوليکل شوی و چې د يوناني سکندر د بريدونو پر مهال يې زياته برخه يې وسوځول شوه. تر سکندر وروسته د زردشتي آيين پيروانو د اوستا پاتې شوني را ټول او د هغو پر بنسټ يې د اوستا پنځه برخې وليکلې، چې د يسنا، وېسپرد، ونديداد، يشت او وړوکي اوستا په نوم يادېږي.

ويل کيږي چې زردشت له ميلاد دمخه په ٦٦٠ کال په بلخ کي زيږېدلی دی. په شل کلنی کې گوښه شوی او په ٤٢ کلنی کې د زردشتي دين لار ښود شو. تر هغه وروسته يې خپل نصيحتونه پيل او گشتاسپ پاچا يې خپلې لارې ته دعوت کړ. گُشتاسپ يې دعوت ومانه او زردشتي کيش يې قبول کړ.

زردشت په خپل آئين کې اهورا مزدا د نيکۍ او اهريمن د بدۍ خدايان گڼل او د هغو دوو تر منځ يې مجادله او مقابله تلپاتې گڼله. خپلو لاروېانو ته به يې ويل چې د اهورامزدا خوا ته ودريږئ او د اهريمن له شره ځان وساتئ. تر ټولو نامتو وينا يې: ښه انگيرل ؛ ښه ويل ؛ ښه کول ؛دي.

د ژوزف هاکن په باور هغه انځورونه چې د بلخ د (دختر نوشيروان) په لرغوني سېمه کې د غرونو پر لويو پرښو او ډېرو تورل شوي، د زردشتي پېر را پاتې آثار او انځور ونه دي.

د اوستا يي مدنيت پر مهال اريايي وگړو داسې دودونه درلودل چې تر اوسه هم د يو شمېر قبيلو او قومونو په منځ کې دود دي. د بيلگې په توگه د نيزې وهلو لوبه، د اس ځغلولو لوبه، د کال د لومړۍ

ورځې جشن، اتڼونه، د مېلو د ورځو سندرې، موسيقي او داسې نور يادولای شو. اوستا د هغه مهال يو شمېر سياسي کورنۍ او واکمنان هم را پېژني چې د افغانستان په تاريخ کې د ا برخه د اساطيري تاريخ (د خيالي افسانو تاريخ) په نامه مشهوره شوې ده چې په راتلونکو درسونو کې به يې ولولو.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د اوستا او دويمه ډله دې ژوزف هاکن د څېړنو په اړه معلومات د خپلو استازو په وسيله ټولګيوالو ته واوروي.

پوښتنې

١ – د اوستا معنا څه ده؟ ويې ليکئ.

٢ – د زردشت په اړه څه معلومات لرئ؟ ويې ليکئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د زردشت په اړه د منابعو له مخې معلومات تر لاسه او خپلو ټولګيوالو ته واوروي.

د لرغوني افغانستان اساطيري تاريخ

په دې لوست کې به د پیشدادیانو د کورنۍ د واکمني پرمهال د سياسي، ټولنيزې او کلتوري وضعې د څرنګوالي او دغې لړۍ د زوال په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

د یو شمېر او ستايي متونو او یو شمېر شاهنامو د ليکونو پر بنسټ د افغانستان د لرغوني تاريخ درې خورا مهمې دورې پېژندلای شو. دا دورې د پیشدادیانو، کیانیانو او اسپه په نامه يادې شوې دي، چې د لرغوني افغانستان د لومړنيو مدنيتونو سياسي واکمني ګڼل کيږي.

لومړنۍ لړۍ: **د پیشدادیانو واکمني**: لومړنۍ سياسي واکمني د اوستا په کتاب کې د پيشدا ديانو په نامه ياده شوې ده. د دې کورنۍ لومړنی واکمن کيومرث نومېدی. ابو ريحان البيروني په خپلو ليکنو کې کيومرث د هوشنګ په نامه يادکړی دی. دا هغه لومړنی اريايي واکمن دی چې په بلخ کې يې د سياسي واکمني بنسټ کېښود. تر کيومرث وروسته د هغه زوی تهمورث واکمن شو. د نوموړي د واکمني پر مهال مدبر وزير، چې شېداسپ نومېده، په دولتي چارو کې يې ځانګړې ونډه درلوده. نوموړي وزير ولس ته د نورو خدمتونو تر څنګ د جامو جوړولو او وړيو د وريشلو لارې چارې هم وښودلې.

د پیشدادیانو د سلسلې یو نامتو پاچا، یما یا جمشېد نومېده، چې تر تهمورث وروسته واک ته ورسېد. یما لومړنی پاچاو چې په بلخ کې يې د ښار بنسټ کېښود. یما ته اهورا مزدا د يوه ښار د جوړولو هدايت وکړ. يما پاچا داسې ښار جوړ کړ چې اوږدوالی او پراخوالی يې د اس د ځغلولو د ميدان په اندازه و. د اوبو ډنډونه، د اس ځغلولو ډګر، د کليو او کورونو لپاره وړ سېمې يې جوړې کړې. د دې تر څنګ يې داسې ژوبڼ هم جوړ کړ چې د ټولو ژويو يوه يوه جوړه يې پکې وساتله.

د یما پاچا د واکمني پر مهال د وګړو ژوند ته زياته پاملرنه کېدله. زيات نعمتونه موجود وو او خلکو په هوسا او ارامه شپې ورځې سبا کولې. هغه مهال چې ضحاک پر یما برى تر لاسه کړ. د وګړو ژوند له ستونزو سره مخامخ شو. ضحاک په جبر او زور د خپلې واکمني چارې پر مخ بيولې. خلک ډېر وزورېدل او په پای کې أهنګر کاوه دخپلو د پښو پوستکی د بيرغ په توګه اوچت کړ او خلک يې د ضحاک په وړاندې پا څون ته راوبلل چې په تاريخ کې د کاوياني بيرغ په نامه شهرت لري. فرېدون هم سل اسونه او زر غوايان د قرباني په توګه ومنل. د ضحاک پر ضد يې قيام وکړ، چې په پای کې فرېدون بريالی او ضحاک يې و واژه. فريدون خپله د واکمني سېمه پر خپلو دريو زامنو ایرج ، تور او سلم و وېشله. تور اوسلم خپل ورور ایرج مړ کړ او واکمني يې خپله

کړه . تر هغه وروسته چې د ایرج زوی منوچهر لوی شو، د خپل پلار غچ یې له خپلو ترونوڅخه واخیست. خپل دواړه ترونه یې مړه کړل او د واک پر ګدۍ کښېناست. د منوچهر د واکمنې پر مهال یو شمېر نامتو پهلوانانو خورا مهمه ونډه درلوده. د بېلګې په توګه رستم، نریمان او یو شمېر نورو پهلوانانو د تورانیانو په وړاندې دخپلې واکمنې خوراکلکه دفاع کوله.

په بامیانو کې د ضحاک د کلا پاتې شونې

له فرېدون څخه وروسته د هغه زوی نوذر واک ته ورسېد. د نوموړي د واکمنې پر مهال تورانی افراسیاب تر ډېرو جګړو وروسته په دې بریالی شو چې د نوذر ځواکونه وځپي او د بلخ واک څه موده خپل کړي. د نوذر تر مړینې وروسته د هغه زوی اوزوه واک ته ورسېد. نوموړی عاقل او هوښیار سړی و. له تورانیانو سره یې ډېرې جګړې وکړې چې وروسته یې له تورانیانو سره خپل سرحد د امو سیند وټاکه. د پیشدادیانو ورستنی واکمن کرشاسپ و چې له ۹ کالو واکمنې وروسته د افراسیاب له لوري سخت وځپل شو او د پېشدادیانو د واکمنې لړۍ پای ته ورسېدله.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د پیشدا دیانو د واکمنانو نومونه واخلي او دویمه ډله دې د بلخ ښار د جوړېدلو په اړه خپل معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱ – د پیشدا دیانو موسس څوک و؟ نوم یې ولیکئ.
۲ – د بلخ ښار د کوم واکمن له خوا جوړ شو؟ په اړه یې معلومات ولیکئ.
۳ – ضحاک څوک و؟ خپل معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکی دې د بلخ (بُخدي) یا بلهیکه) ښار په اړوند مقاله چمتو او په ټولګي کې دي ولولي.

د لرغوني افغانستان اساطيري تاريخ

دويمه کورنۍ: د کيانيانو واکمني

په دې لوست کې، د کياني کورنۍ دسياسي ټولنيزې وضعي او د دغې لړۍ د سقوط په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

د افغانستان د اساطيري تاريخ دويمه کورنۍ د کيانيانو په نامه ياده شوې ده. کاوي په ويدي او اوستايي متونو کې د پوه، مشر او امير په معنا کارول شوی دی. دا کورنۍ ځکه کاوي يا کياني بلل کېږي چې د ټولو واکمنانو له نامه سره يې د کي توری نښتی دی. د کياني کورنۍ لومړنی واکمن کيقباد نوميده، چې د رستم پهلوان د پلار په غوښتنه بلخ ته څېرمه د البرز غره پر تخت کښيناست او پنځلس کاله يې واکمني دوام وکړ.

ترکيقباد وروسته د ده زوی کيکاوس د بلخ پرتخت کښېنات. کيکاوس له هغوکسانو سره جګړې وکړې چې د اريايي کلتور او مدنيت مخالفت يې کاوه. د جګړه مارو دا ډلې چې د مازندران په ځنګلونو کې اوسېدلې او په اوستايي متونو کې ورته ديوان ويل شوي، دکيکاوس له خوا وځپل شوې او اريايي تمدن يې د هغو له بريدونو او ورانيو وژغوره. په اوستا کې راغلي کيکاوس د دې لپاره چې تر ټولو ځواکمن پاچا شي، د رب النوع (اناهيتا) ته يې د ارزيفيه په غره کې سل اسونه، زر غوايان او لس زره پسونه بلهاري (قرباني) کړل.

له اوستايي متونو څخه دا څرګند شوې ده چې کيکاوس د ارزيفيه غره پر شا او خوا اووه سترې کلاګانې جوړې کړې. پر اوو سترو هېوادونو يې واکمني درلوده. کيکاوس عاقل، هوښيار او پوه وزير درلود چې پوره جيره يا اوشنر نومېده. (پوره جيره په اوسنۍ پښتو کې د پوره ځير په معنا کارول کېږي.) خو د واکمنۍ په ورستيو کې يې يو لړ داسې تېروتنې وکړې چې د واکمنۍ په بايللو يې تمامې شوې. هغه پوه وزير يې و واژه، اسمانو نو ته د تللو دعوا يې وکړه او د سرحدونو ساتونکي يې لېرې کړل، چې په پای کې توراني افراسياب د کيکاوس پر سيمه غالب شو او د کيکاوس واکمني يې ړنګه کړله، خو رستم پهلوان له سيستانه را وخوځيد او د افراسياب ټغر يې ټول کړ.

تر کيکاوس وروسته سياوش د بلخ د تاج او تخت واکمن شو. سياوش په اوستايي متونو کې د سياورشن په ډول ياد شوی دی. نوموړی د بلخ نامتو او زرور واکمن و. سياوش د اريانا ويجه پر سيمه يوه ستره کلا جوړه کړه چې په اوستايي متونو کې د کنګ دژ په نامه ياده شوې ده. دغه واکمن د تورانيانو د پاچا افراسياب له لور سره، چې فرنګيس نومېدله واده وکړ او له هغې څخه يې زوی پيدا

شو چې کېخسرو نومیده. سیاوش له تورانیانو سره په مخامخ جگړه کې له منځه ولاړ.

تر سیاوش وروسته د هغه زوی کیخسرو د بلخ واکمن شو. نوموړی د خپل پلار د غچ اخیستلو لپاره له تورانیانو سره وجنګید. د تورانیانو واکمن افراسیاب او د هغه ورور یې په زنځیرونو وتړل او بیا یې ووژل.

په سمنګان ولایت کې د رستم د تخت یو انځور

په اوستایي متونو کې راغلي چې کیخسرو د کیانیانو د واکمنۍ بیلا بیلې سېمې یو له بله سره وتړلې او د بشپړې ستروآکۍ (امپراتورۍ) واک او ځواک یې درلود. له همدې امله یې په اوستایي متونو کې د هېواد جوړوونکي په نامه یادونه شوې ده. تر کیخسرو وروسته د افغانستان د اساطیري تاریخ دریمه واکمني چې د اسپه په نامه یادیږي، واک ته ورسېدله.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د کیانیانو د نامه معنا او د نامتو واکمنانو نومونه و وایي او دویمه ډله دې د کیکاوس په اړه خپل معلومات ټولګیوالو ته و وایي.

پوښتنې

١ – د کیانیانو لومړی واکمن څه نومېده؟ په اړه یې خپل معلومات ولیکئ.

٢ – سیاوش څوک و؟ خپل معلومات ولیکئ.

٣ – د کیانیانو ورستنی واکمن څوک و؟ په اړه یې معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې دخپلې سېمې له مشرانو څخه یو داستان رانقل کړي او ټولګیوالو ته دې ووایي.

د لرغوني افغانستان اساطيري تاريخ

دريمه کورنۍ: د اسپه واکمني

په دې لوست کې د اسپه کورنۍ د سياسي او ټولنيزې وضعې د څرنګوالي په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

تر کياني کورنۍ وروسته د پاچا هانو بله لړۍ واک ته ورسېدله چې د اسپه کورنۍ په نامه يې شهرت وموند. ددې کورنۍ د هر واکمن د نامه په پای کې د اسپه کلمه راغلې ده، ځکه په تاريخي متونو کې د اسپه د کورنۍ په نامه مشهور شوې ده. د ځينو رواياتو پر بنسټ ددې کورنۍ لومړنی تولواک لهراسپ نوميده. لهراسپ د کيانيانو د واکمنۍ پر ټولو سيمو واکمني درلوده. د يوشمېر څېړونکو په باور لهراسپ له تورانيانو سره په جګړه کې و وژل شو. نوموړی باهمته عادل او د لوړ شخصيت

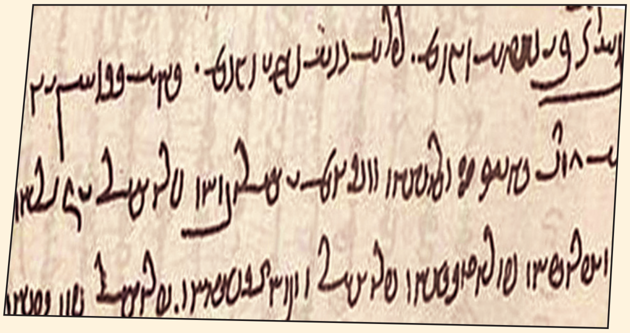

د اوستا د ګاتا ليکل شوې ټولګې څخه يوه بيلګه چې د برتانيې په موزيم کې ساتل کيږي.

خاوند و. د خپلې واکمنۍ په سيمو کې يې زياتې ودانۍ جوړې کړې. لهراسپ د زردشت دين منلی او د هغه د پراختيا لپاره يې ربړونه ګاللي دي. د لهراسپ څخه دوه زامن پاتې شول چې يو يې ويشت اسپه او بل يې زري وري نوميده.

ويشت اسپه يا ګشتاسپ د پلار تر مړينې وروسته د بخدي واکمن شو. دګشتاسپ شهرت له دې کبله زيات شو چې له زردشت سره يې ملتيا وکړه او د هغه د ايين د خپرولو لپاره يې زياتې قربانۍ ورکړې. د زردشت په ۱۰۵ وينا کې د ګشتاسپ په اړه داسې راغلي دي: ((ای، سورا اناهيتا! بنې ارواح زما سره مرسته وکړه، د لهراسپ زړور زوی ګشتاسپ دې ته وهڅوم چې د آئين پر بنسټ فکر وکړي؛ د ائين پر بنسټ خبرې وکړي او د ائين پر بنسټ کار وکړي.)) زردشت له ګشتاسپ څخه دا هيله وکړله د ګشتاسپ ميرمن هوتاوسا هم خپل أئين ته دعوت کړي، چې دا ائين ډېرو ليرو ځايونو ته ورسېږي. د ګشتاسپ په امر د زردشت ټولې ويناوې(اوستا) د غوايي پر ۱۲ زره پوستکو وليکل شوې.

دګشتاسپ د واکمنۍ پر مهال د تورانيانو سره زياتې جګړې وشوې. د يوې جګړې په اړه په

په بلخ کې د نوبهار د اورتون د پاتې شونو یو انځور

۱۰۸ مه وینا کې داسې ویل شوې دي:

(لوی ویشتاسپ (گشتاسپ) د فرازادانا سیند پر شا او خوا سل آسونه، زر نرغوایان اوو لس زره پسونه د اناهیتا په نامه بلهاري کړل تر گشتاسپ وروسته د هغه زامن واک ته ورسېدل. له دې سره سره چې د زرې ورې د واکمنې په اړه زيات معلومات نشته، خو د هغه د پهلوانۍ په اړه چې په سيستان کې اوسېده، زيات تاريخي روايات ویل شوي دي. د گشتاسپ د بل زوي چې سپينتو داتا يا اسفنديار د واکمنې په اړه زيات معلومات شته. ویل کیږي چې اسفندیار زړور او هوښیار واکمن و. هغه د بلخ پر اورتون داسې نیزه ودروله چې معنا یې د خپلې سیمې څخه په میړانه دفاع او د پردیو مخنیوی و. دا مطلب یې په ټولو رسمي ليکونو کې خپلو گاونډيانو ته ورساوه او د خپلو سيمو لپاره يې د ودانيو زياتې چارې تر سره کړې. د زردشتي ائين لپاره يې زيات خدمتونه وکړل او هغه ته يې تر خپلې ولکې لاندې سيمو کې وده ورکړه. د اسفنديار تر مړينې وروسته د اسپه کورنۍ واکمنې پای ته ورسېدله.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د اسپه کورنۍ، دويمه ډله دې د لهراسپ او دريمه ډله دې د گشتاسپ په اړه خپل معلومات نورو ته واوروي.

پوښتنې

۱ د اسپه کورنۍ ولې په دې نامه ياده شوې ده؟ خپل معلومات وليکۍ.
۲ – د اسپه کورنۍ لومړنی واکمن څه نوميده او په اړه يې څه معلومات لرئ؟ ويې ليکئ.
۳ – د اسپه کورنۍ ورستی واکمن څوک و؟ خپل معلومات وليکۍ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د لرغونو اورتونونو په اړه د بيلا بيلو رسنيو په مرسته نوي معلومات راټول کړي او په ټولگي کې دې نورو ټولگيوالو ته واوروي.

اووم لوست

لرغونی افغانستان هخامنشيان، يونانيان او موريايان

(هخامنشيان، يونانيان او موريايان)

په دې لوست کې به د افغانستان او هخانشيانو تر منځ اړيکې او د يونانيانو په واسطه د هغوی د رانسکوريدو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

لومړی: لرغونی افغانستان او هخامنشيان:

تر شپږمې ميلادي پېړۍ پورې د اريانا پر زياتو سيمو د اوستايي واکمنانو حاکميت برلاسی و. د همدې پيړۍ په پيل کې د لرغوني افغانستان د لويديځو کرښو ها خوا د هخامنشي واکمني بنسټ کېښودل شو. هخامنشيانو د پخواني فارس پر اړوندو سيمو سربيره د خپلو لويديځو او ختيځو کرښو ها شاوخوا سېمې تر خپلې ولکې لاندې راوستلې او د يوې لويې امپراتورۍ لمن يې په پخواني فارس او شا و خوا سيمو خپره کړه.

هخامنشيانو پر پخواني پارس باندې تر واکمن کېدو وروسته د خپلې واکمنې د غځولو هڅې پيل کړې. د کوروش د واکمنې پر مهال د هخامنشي امپراتورۍ د واکمنې لاسونه له پخواني پارس نه وړاندې ختيځو او لويديځو لورو ته ورسېدل. دا مهال په ټول لرغوني افغانستان کې يو مرکزي دولت او واحده سياسي واکمني نه وه. د افغانستان په هر گوټ کې محلي حکومتونو او خپلواکو وړو واکمنيوحاکميت درلود.

د کوروش ترحکم لاندې لښکر له ميلاد څخه د مخه په ٥٤٩ کال کې د افغانستان يو شمېر سېمې تر يوې مودې پورې تر خپلې واکمنې لاندې راوستې وې. وروسته له کوروش دده زوی

د کروش د واکمني پرمهال د هخامنشيانو د امپراتورۍ قلمرو

کمبوجيه واک ته ورسېد. هغه د لرغوني پارس لوېديځو سرحدونو ته پام درلود. د مصر له فرعون سره يې جګړې وکړې او هغوی ته يې ماته ورکړه او د هغه سېمې يې تر خپلې واکمني لاندې راوستې. نوموړی پارس ته د بيرته راتګ پرمهال مړ شو.

داريوش د هند خاورې لاندې کولو لپاره د سيند له اوبو تېر شو، پنجاب او سند يې ونيول. له همدې امله له هند څخه په زياته کچه د سرو زرو کلني عايدات، چې اندازه يې ۳۶۰ تالانه (د هغه مهال د سرو زرو قياسي واحد) طلا وه، د باج په توګه هخامنشي واکمنانو ته رسېده. داريوش خپله پراخه امپراتوري چې په هغې کې د وګړو بېلا بېل ۴۸ ډوله نژادونه، د وګړو بېلا بېل کيشونه، او د بېلا بېلو ژبو او دودونو لرونکي وو، په خورا تدبير تر خپلې ولکې لاندې ساتل.

په يو شمېر ډبرليکونو کې، چې د هخامنشي واکمنانو را پاتې دي، دا سې ليکني شته چې د ختيځ پر لور د هخامنشي واکمني غځېدلې او خوره شوې ده. يو له هغو ډبرليکونو څخه د بې ستون ډبرليک دی چې د هخامنشي واکمنانو تر ولکې لاندې ۲۱ او يا زياتې سېمې يادې شوې دي.

د هخامنشيانو يو شمېر نامتو واکمنانو لکه: لومړی داريوش، خشيار شاه، دويم داريوش او دويم اردشير او يو شمېر نور د واک ګدۍ ته ورسېدل. زياتې سېمې يې تر خپلې ولکې لاندې راوستې، خو ۳۳۱ کاله پخوا تر ميلاد يونانيانو د هخامنشي امپراتوري راوپرځوله او اړوندې سېمې يې د يوناني امپراتورۍ برخې وګرځولې.

په ټولګي کې فعاليت

د زده کوونکو دوه ډلې دې جوړې شي. لومړی ډله دې د هخامنشيانو نامتو واکمنان او دوېمه ډله دې د بيستون ډبرليک يوه کرښه ټولګيوالو ته واوروي.

پوښتنې

۱ – کوم هخامنشي واکمن د افغانستان د نيولو هڅې وکړې؟ خپل معلومات وليکئ.
۲ – هخامنشي امپراتوري د چا له خوا را وپرځول شوه ؟ په لنډه توګه خپل معلومات وليکئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د هخامنشي امپراتورۍ په اړه له ډله ييزو رسنيو څخه معلومات را ټول او بيا دې په ټولګي کې نورو ټولګيوالو ته ولولي.

دويم: لرغونی افغانستان او یونانیان

په افغانستان کې د یوناني واکمني پيژندنه په دوو مهمو پړاونو کې شوني ده. لومړی هغه پړاو دی چې د مقدوني سکندر د بریدونو (۳۳۰ کاله پخوا تر میلاد) را پیلیږي او د سکندر تر مړينې دوام مومي. دويم پړاو په افغانستان کې له سکندر وروسته د یوناني قوماندانانو د واکمني پېر دی چې تر ۲۵۵ کاله پخوا تر میلاد پوري يې دوام وکړ.

الف: د مقدوني سکندر بریدونه او د هغه مړينه: مقدوني سکندر د هخامنشيانو امپراتوري له منځه یووړه او د هخامنشیانو وروستی واکمن، دریم داریوش د افغانستان پر لور وتښتېد. مقدوني سکندر ۳۳۰ کاله پخوا تر میلاد د دریم داریوش د تعقیب لپاره لومړی هرات او بیا د باختر پر لور خپلي لښکرې اړم کړې. دريم داريوش د باختر د والي، بسوس د پلویانو له خوا و وژل شو. د هرات واکمنانو په پیل کې د سکندر لښکرو ته په روغه لاره ورکړه او مقدوني سکندر د بسوس د نیولو اوځپلو لپاره د باختر پر لور وخوځېد، خو له هرات څخه د سکندر د ځواکونو تر وتلو وروسته د هرات خلکو پاڅون وکړ او د دې پاڅون په پایله کې د اناکسپ په نامه یوناني قوماندان ووژل شو.

مقدوني سکندر، چې د هرات له پېښې څخه خبر شو، سمدلاسه يې د هرات د بیرته نیولو پریکړه وکړه. هرات ته يې مخه کړه او د پخواني هرات (اریا) ته څېرمه يې ټول پاڅون کوونکي، چې په یوه ځنګل کې يې د هرات د دفاع لپاره مورچلې نیولې وې، هملته وسوځول او بیا يې د یوناني لښکرو د ساتنې او پالنې په نیت د اریا سکندریې په نامه د یوه نوی ښار بنسټ کېښود چې اوسنی هرات ښار ګڼل کېږي.

دمقدوني سکندر یو انځور

د هرات ترنیولو وروسته یوناني لښکرو د سکندر تر مشرۍ لاندې د فراه ولایت پر سیمو یرغل پیل کړ او د

سيستان سېمې يې هم تر خپل واک لاندې راوستلې. د دې يرغل په دوام يې د هلمند پر دواړو څنډو پرتې سېمې يو په بل پسې لاندې کړې او په دې لړکې يې د بلوچستان مرکز (زرياسپ) هم ونيو. بيا يې د اراکوزيا د سيمو لاندې کولو ته خپلې لښکرې اړم کړې او ۳۲۹ کاله پخوا تر ميلاد يې اراکوزيا ترلاسه کړه او په همدې کال يې د اوسني کندهار ښار ته څېرمه سېمه کې د يوه عسکر کوټ بنسټ کېښود. د اراکوزيا (کندهار) له اوسېدونکو څخه يې نوى ځواک جوړ کړ او د اراکوزيا ولايت چارې يې د ممتين په نامه يوه تن ته وسپارلې. له دې سره سره چې تر دې مهاله سکندر د لرغوني افغانستان درې مهم ولايتونه هرات، بلوچستان او کندهار تر خپل واک لاندې راوستي وو، خو د هرات پخواني واکمن، بسوس په مرسته دوه زره لښکرد هرات د دفاع لپاره چمتو او په هرات کې يې د خپلواکی اعلان وکړ. سکندر د هراتي پاڅون د ځپلو لپاره زيات شمېر لښکرې وليږلې هرات يې محاصره او د يوې درنې جگړې په ترڅ کې يې د هراتيانو د پاڅون مشر ساتي بارزانس و واژه او هرات بيا د سکندر د ځواکونو تر امر لاندې شو.

د هرات، سيستان او کندهار تر نيولو وروسته مقدوني سکندر د کابل د سيمو نيولو ته متوجه شو. اسکندر په ۳۲۹ کال وړاندې تر ميلاد کابل ته راورسېد. د دې سيمو تر لاندې کولو وروسته د پغمان له لارې کاپيسا ته ولاړ او هلته يې د خپلو عسکرو لپاره د ققفاز سکندريه (اوسنى بگرام) جوړ کړ. د همدې کال په پسرلي کې يې د اندراب درې له لارې د بسوس پر ځواکونو بريدونه پيل کړل. بسوس د اتو زرو ځواکونو په مټ د مقاومت ډگر ته را ووت، خو د سکندر له زياتو لښکرو سره يې د پر له پسې مقابلې توان له لاسه ورکړ او د آمو سيند پورې غاړې (سغد) ته واوښت. بسوس له هغه ځايه د باختري ځواکونو په مټ د سکندر پر لښکرو بريدونه کول او تر ۳۲۷ کاله پخوا تر ميلاد يې دوام وکړ. په همدې کال سکندر له يوه باختري ځواکمن قوماندان سره د دوستۍ لاس ورکړ او د رخشانې په نامه له يوې پېغلې سره يې واده وکړ او په دې ډول يې د باختر سېمه تر خپل گورت لاندې وساتله.

د باختر تر نیولو وروسته دکاپیسا له لارې دکابل سیمو ته را وگرځېد او بیا د درونټې له لارې کونړ او اسمار سیمو ته ورسېد. په نومړو سیمو کې له یوسفزو سره تر درنو جگړو وروسته تېې شو او بیا یې د باجوړ او چترال سېمې تر خپل واک لاندې کړې. سکندر د سیمو د نیولو لړۍ جاري وساتله او په ۳۲۵ پخواتر میلاد یې دکراچی په سمندري بندرکې یوه بله سکندریه جوړه او له هغه ځایه د گدروزیا (بلوچستان) پر لور د پارس سیمو ته ورسېد. کله چې بابل ته ورسېد، هلته د ملا ریا د ناروغۍ له امله مړشو. دامهال دی ۳۲ کلن و.

ب: د سکندر تر مړینې وروسته د یونانیانو امپراتوري: د سکندر تر مړینې وروسته د یوناني قوماندانانو تر منځ د واک پر سر ډېرې خونړۍ جگړې وشوې. د مقدونې په ښار کې دکاسندر په نامه یو تن قوماندان واک ته ورسېد او د سکندر مور یې د پیدنا په ښار کې محاصره او بیا یې و وژله. په دې ډول د سکندر په لویه امپراتورۍ کې گډوډي منځته راغله او د دې گډوډۍ پایله دا شوه چې یوناني امپراتوري په دریو لویومرکزونو ووېشل شي

۱ – د سکندر تر مړینې وروسته، بطلیموس له یوناني امپراتورۍ څخه مصر بیل او تر خپلې ولکې لاندې راوست. له بطلیموس څخه وروسته د دغې کورنۍ واکمنان په پر له پسې توگه تر ۳۰ کاله مخکې تر میلاد د مصر پر سیمو واکمن پاتې شول.

۲ – د یوناني امپراتورۍ په پلازمېنه (مقدونیه) کې انتي گوس واک ته ورسېد. انتي گوس او د هغه کورنۍ د ۳۰۶ کاله وړاندې تر میلاده بیا تر ۱٤٦ کاله وړاندې تر میلاد پر مقدونیه اواړوندو سیمو واکمن پاتې شول.

۳ – د سلیکوس په نامه یوناني قوماندان په سوریه کې واکمن مرکز جوړ کړ او د یوناني امپراتورۍ ختیځې سېمې یې له سوریې څخه تر هنده پورې تر خپل کنترول لاندې راوستلې.

افغانستان هم د سلیکوس تر واک لاندې سیمو کې شمېرل کېده.سلیکوس او د هغې لړۍ نورو واکمنانو په افغانستان کې د دیودتس تر مهاله واک درلود، خو د بطلیموس او سلیکوس د ځواکونو تر

منځ پر له پسې جګړو ديوديتس ته په باختر کې د خپلواکۍ په ۲۵۵ کاله وړاندې تر ميلاد د اعلانولو زمينه برابره کړه، چې د يونان باختري دورې په لوست کې به يې په بشپړه توګه ولولو.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په نقشه کې د مقدوني سکندر د لښکر کښيو لورى وښيي.

پوښتنې

۱ – مقدوني اسکندر په کوم کال د هخامنشيانو امپراتورې له منځه يووړه؟ خپل معلومات وليکئ.

۲ – مقدوني سکندر په باختر کې له کومې نجلۍ سره واده وکړ؟ نوم يې وليکئ.

۳ – د سکندر تر مړينې وروسته د يونانيانو امپراتورې له کوم برخليک سره مخامخ شوه؟ معلومات وليکئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د مقدوني سکندر په اړه د ښوونځي له کتاب پرته له بل کتاب څخه نيمه پاڼه معلومات را غونډ او ټولګيوالو ته دې ووايي.

دريم: لرغونی افغانستان او موريايان

په دې لوست کې د موريايانو او په هغه مهال کې د افغانستان سياسي وضعې په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

د موريايانو لومړنی واکمن چندراگوپتا نومېده چې له ميلاد څخه ۳۲٤ کاله مخکې يې د هند پر بېلا بېلو سيمو واکمني پيل شوه. چندراگوپتا د افغانستان په ختيځو برخو کې يو شمېر سېمې، چې د يوناني واکمنانو تر لاس لاندې وې، ونيولې. دا مهال د يوناني سليکوس لښکرو تر درنو جگړو وروسته لومړی باختر، بيا يې د کابل وادي بيرته ونيوله او د سيند تر سينده يې د چندراگوپتا ځواکونه تعقيب کړل، خو د لنډو بريو وروسته د چندراگوپتا د ځواکونو تر پر له پسې بريدونو لاندې شو او په پای کې يې له چندراگوپتا سره د دوستی لاس ورکړ. خپله لور يې هغه ته په نکاح کړه او گندهارا، اراکوزيا او گدروزيه يې هم د چندراگوپتا ځواکونو ته پرېښودل. همدا مهال يې بلخ يا باختر د ديودوتس په واک کې ورکړ، چې وروسته همدې باختري واکمن د خپلواکۍ اعلان وکړ.

چندراگوپتا ۳۰۰ کاله پخوا تر ميلاد مړ شو. وروسته يې زوی بندوسارا د هند پرگدۍ کښېناست. دا مهال د يوناني امپراتورۍ بېلا بېل مرکزونه جوړ شوي او د هغو تر منځ تودو جگړو دوام درلود. له دې سره سره چې د يوناني بېلا بېلو مرکزونو تر منځ جگړې کېدې، خو د سلوکيديانو او موريايانو تر منځ د ښو اړيکو لمن ورځ په ورځ پراخېدله. د هند يو مؤرخ ابوظفر ندوي ليکي:

((د هند واکمن بندوسارا انتياکوس ته پيغام ولېږه چې ماته يوتن طبيب، خواږه شراب او يو څه وچ انيځر را ولېږه ! انتياکوس يې په ځواب کې وليکل، خواږه شراب او وچ انيځر به در ولېږم، خو د يونانيانو په قانون کې د عالم او طبيب پلورل منع دي.

د مور يايانو او سليوکيديانو تر منځ ښو اړيکود دې زمينه برابره کړه چې هندي سوداگريز توکي له هندڅخه باختر او بيا به د سلوکيديانو د واکمنې او تر هغو وړاندې نورو سيمو ته رسېدل. په وړاندې به نورو سيمو څخه سوداگريز توکي د هند لوري ته رسېدل. دا سوداگريزي اړيکي د دې لامل شوې چې د يوناني او هندي کلتور تر منځ د گډېدو او يوځايوالی زمينه برابره شي.

د چندراگوپتا د مهال يوه طلايي سکه

تر بندوسارا وروسته د ګوپتايي کورنۍ نامتو واکمن اشوکا د واک پر ګدۍ کښېناست. اشوکا د بودايي دين د خپرولو په لار کې زيات زيار وايست. ډېر شمېر مبلغان يې افغانستان او د نړۍ بيلا بيلو برخو ته ولېږل. تر واک لاندې سيموکې يې هغه فرمانونه پر ډبرو وليکل چې د بودايي ائين استازيتوب يې کاوه. په کندهار، ننګر هار (درونټه) او يو شمېر نورو سيموکي د اشوکا فرمانونه شته چې پر ډبرو ليکل شوي دي. د اشوکا په فرمانونوکې د ايتودموس (ای تيوديم)د نوم څرک نه ليدل کيږي، د دې معنا دا ده چې د اشوکا د واکمنې پر مهال په افغانستان کې د ای تيوديم واکمنې لا نه وه پيل شوې. د ای تيوديم د واکمنې له پيل سره سم د اشوکا هغه والي چې د کابل حوزه اوګندهارا يې تر واک لاندې وه، له ماتې سره مخ شو او په دې ډول د موريايانو واکمنې د افغانستان پر سهيلي سيمو له منځه ولاړه او په ۲۵۵ کاله پخوا تر ميلاده ای تيوديم د باختر بريدونه د هندوکش تر سهيلي سيمو راورسول او د افغانستان د خپلواکۍ اعلان يې وکړ.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دريو ډلو و وېشل شي. لومړی ګروپ دې د هخامنشيانو، دويم ګروپ دې د يونانيانو او دريم ګروپ دې د موريايانو د واکمنيو سيمې او سرحدونه په نقشه کې وښيي.

پوښتنې

۱ - د موريايانو د لومړي واکمن په اړه څه معلومات لرئ ؟ ويې ليکئ.

۲ – بندوسارا سلوکيدي واکمن ته څه وليکل او بيا يې څه ځواب تر لاسه کړ؟ خپل معلومات وليکئ.

۳ – د اشوکا دکيش په اړه څه معلومات لرئ ؟ ويې ليکئ.

دويم څپرکی
په افغانستان کې لومړني مدنيتونه

دا څپرکی لاندې لوستونه لري:

- د يوناني باختري خپلواک دولتونه
- د يوناني باختري مدنيت ځانګړتياوې
- د يوناني باختري دورې نامتو ښار(آی خانم)
- د ساکانو او پارتيانو د واکمنۍ پېر
- دکوشانيانو امپراتوري
- بګرام يا دکوشاني امپراتورۍ پلازمېنه
- هډه يا دکوشاني امپراتورۍ کلتوري مرکز
- باميان يا د لرغونو بودايانو مرکز
- کيداريان ياکوچني کوشانيان
- د يفتليانو امپراتوري
- افغانستان د اسلام د ظهور پر مهال.

د څپرکي موخې

هيله کيږي چې د دې څپرکي په پای کې زده کوونکي لاندې موخې تر لاسه کړي:

- له يوناني باختري دولت، د آی خانم ښار، د پارتيانو او ساکهانو واکمني، د کوشانيانو امپراتورۍ او د هغې مهمو مرکزونو، د کيداريانو حاکميت، د يفتليانو امپراتورۍ او د اسلام د ظهور پر مهال د افغانستان له وضعيت سره آشنايي.
- د يوناني باختري د مدنيت پر ځانگړتياوو او د آی خانم د ښار د جوړښت پر ډول پوهېدل.
- د بگرام، هډې او باميانو په ارزښت پوهېدل.
- د هېواد له توريستي او لرغونو سيمو سره د ليوالتيا پيدا کېدل.

د افغانستان لومړني مدنيتونه

یونان - باختري خپلواک دولتونه

په دې لوست کې د یونانیانو باختري دولت د جوړېدو او د باختر له سیاسي وضعې سره، چې سغد، مروې، بلخ او تخار سېمې پکې شاملې دي، آشنا کیږئ.

لومړی دیودیتس د یونان – باختري دولت بنسټ ایښوونکی دی. نوموړي ۲۵۵ کاله پخوا تر میلاده په باختر کې له یوناني سلوکیدیانو څخه خپله خپلواکي اعلان کړه. د دیودیتس واکمني دوه پړاوه لري. په پیل کې دیودیتس په باختر کې داسې مسکوکات جوړ کړل چې د سکې پر یو مخ د دیودیتس انځور او پر بل مخ یې د انتیکیوس څېره ښکاري. د دیودیتس د واکمنۍ وروستي مسکوکات بیا د خپلواکۍ وروسته جوړ شوي دي. په دې مسکوکاتو کې د سکې پر یوې خوا د دیودیتس څېره او پر بل مخ یې جیوپیتر (د رعد او برق الهه) انځور شوي دي. د باختر د خپلواکۍ پر مهال د دیودیتس واکمني د سغد او مرو، بلخ او تخار سېمې وې. لومړی دیودیتس ۲۵۰ کاله پخوا تر میلاده مړ شو.

د لومړي دیودیتس تر مړینې وروسته د هغه زوی دویم دیودیتس واکمن شو. نوموړي تر ۲۳۰ کاله وړاندې تر میلاده د باختر پر سیمو واکمني درلوده. د دویم دیودیتس د واکمنۍ پر مهال یو شمېر نورې سېمې هم د باختر تر واک لاندې شوې. هرات او د هریرود سېمې هم د باختر تر کنترول لاندې سېمې شوې. هغه مهال د پارت دولت د مشر ارساس او دوهم دیودیتس تر منځ د ملګرتوب او دوستۍ اړیکې زیاتې شوې. په دې ډول د سلوکیدیانو په وړاندې دوه نوي خپلواک دولتونه سره ملګري او متحد شول.

د دیودیتس د کورنۍ واکمني زیاته موده دوام ونه کړ د ای تیدیوم په نامه یوه تن قوماندان ۲۲۰ کاله پخوا تر میلاده د دیودیتس پر خلاف پاڅون وکړ او هغه واکمني یې له منځه یوړه.

ای تیدیوم ۲۲۰ کاله پخوا تر میلاده د باختر نوی خپلواک واکمن شو. دا مهال د شام یوناني واکمن انتیکوس د پارت پر نوي خپلواک شوي دولت برید وکړ او د پارتي دولت تر نړولو وروسته یې د باختر پر لور بریدونه پیل کړل. ای تیدیوم د جګړې او مقابلې لپاره د دښمن د مخنیوي لپاره

هریرود ته ورسېد او هلته تر یوې درنې جګړې وروسته له ماتې سره مخامخ شو د خپل مرکز پر لور یې مخه کړه او په خپل مرکز کې یې چې د زریاسپ په نوم یادېده د خپلې واکمنې څخه د دفاع ملا وتړله. دا دفاع تر دوو کالو وغځېده. د شامي واکمن له لورې دا ښار په محاصره کې وساتل شو. تر دوو کالونو وروسته د دواړو لورو تر منځ روغه وشوه او تر دې روغې وروسته ای تیدیوم د خپلې واکمنۍ د زیاتولو او لا غښتلي کولو لپاره مناسبه زمینه وموندله.

ای تیدیوم د باختر لومړنی واکمن و چې یوناني هنر یې د هند لوېې وچې ته ورساوه. د یو شمېر مؤرخینو په باور د هغو خروشتي ډبرلیکونو پر بنسټ چې په هند کې تر لاسه شوي دي. دا څرګندېږي چې یوناني هنر مندانو او صنعت کارانو خپله اغېزه د هند پر سیمو کړې ده.

تر ای تیدیوم وروسته د هغه زوی دیمیتروس په ۱۹۰ کاله پخوا تر میلاده واک ته ورسېد. نوموړي د خپلې واکمنۍ سیمې لا پراخه کړې. تاکسیلا کاتیا وار او د موریاپته سیمې یې د هند له واکمنانو څخه ونیولې. دیمیتروس د خپلې واکمنۍ په بېلابېلو سیمو کې د نویو ښارونو د جوړولو کارونه پیل کړل چې په اراکوزیا کې کلات، په سند او هند کې سیالکوټ او پتیاله یې خورا مهمې بیلګې دي.

د دیمیتروس د مسکوکاتو یوه بېلګه

د باختري یونان د کورنۍ وروستی واکمن دیمیتروس و چې د خپل یوقوماندان له خوا یې ماته وخوړه. د هغه قوماندان، چې ایوکراتېد نومیده، د یوې نوې کورنۍ بنسټ کېښود.

ایوکراتید په ۱۸۱ کاله پخوا تر میلاده په بلخ کې واک ته ورسېد او پر ټولې لرغونې آریانا یې واکمني درلوده. د ایوکراتید د واکمنۍ پر مهال د ای تیدیوم د کورنۍ پاتې شونو د پارتیانو په

د ایوکراتید د مسکوکاتو بېلګه

مرسته د ایوکراتید پرضد یو لړ فعالیتونه پیل کړل. د دې فعالیتونو په ترځ کې د ایوکراتید واکمني کمزورې شوه او د خپلې واکمنۍ مرکز یې تر میلاد پخوا په ۱۳۵ کال کې د هندوکش سویل یا کاپیسا ته ولیږ داوه.

تر ایوکراتید وروسته د هغه زوی هیلوکلس د واک پر ګدۍ کېنېناست. نوموړی چې د یونان – باختري دورې وروستی ځواکمن پاچا پېژندل کیږي، د خپلې واکمنۍ سېمه یې د هندوکش له شماله بیا تر ګندهارا او جیهلم پورې و غځوله. ۳۶ تنو باختري یوناني واکمنانو پر باختر او اړوندو سیمو واکمني درلوده. سل کاله پخوا تر میلاده د لرغوني افغانستان په سویلي سیمو کې د ساکانو په نامه یوې بلې کورنۍ ورځ په ورځ د خپلې واکمنۍ سېمې پراخولې او ورو ورو یې د یونان باختري د پېر یو شمېر سېمه ییز واکمنان تر خپل واک لاندې راوستل او د یونان باختري پېر واکمني یې د له منځه وړلو له خطر سره مخامخ کړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په نقشه کې د کاپیسا، پتیاله او جهلم موقعیتونه وښیي.

پوښتنې

۱ – په لومړي ځل د یونان باختري پېر کوم واکمن د باختر خپلواکي اعلان کړه؟ په دې اړه خپل معلومات ولیکئ.

۲ – ای تیدیوم څوک و؟ په اړه یې خپل معلومات ولیکئ.

۳ - د یونان باختري دورې وروستی امپراتور څوک و؟ په اړه یې لنډ معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې په نورو خپرونو او کتابونو کې د یونان –باختري پېر د مسکوکاتو انځورونه ومومي او په اړه دې خپل راټول شوي معلومات په ټولګي کې نورو ټولګیوالو ته واوروي.

د یونان - باختري مدنیت ځانګړتیاوې

په دې لوست کې په لرغوني افغانستان کې د یونانو باختري مدنیت له ځانګړتیاوو او ارزښت سره اشنایي پیداکوئ.

افغانستان د زیات شمېر مؤرخینو او څېړونکو له نظره خورا ستراتیژیک څلورلارې ګڼل شوی دی. انګلیسي نامتو مؤرخ تاینبي افغانستان د لرغونو مدنیتونو د یوځای کېدلو د څلورلارې په نامه یاد کړې دی. جاپاني لرغونپوه (ماوریز یوتوزي) لرغوني افغانستان ته د سوداګرۍ او راکړې ورکړې د څلور لاري نوم ورکړی دی. علامه حبیبي افغانستان په سیمه کې د لرغونو مدنیتونو د زانګو په نامه نومولی دی. په دې تر تیب نور القاب او عناوین هم د لرغوني افغانستان د ارزښت په اړه یاد شوي دي. د هغو لرغونو مدنیتونو له شمېره یو هم د یونان باختري مدنیت دی چې په افغانستان او سیمه کې د یوه نامتو تاریخي مدنیت په توګه پېژندل شوی دی.

یو نان باختري مدنیت د دوو مدنیتونو ټولګه ده. دا دوه مدنیتونه چې یو یې د یونانیانو په وسیله له هغوی سره یو ځای افغانستان او سیمې ته را رسېدلی مدنیت او بل یې په باختر کې دځایي اوسیدونکو مدنیت و چې د لرغونو اریایي مدنیتونو پر بنسټ یې وده کړې وه. د دې دواړو مدنیتونو یو ځایوالي په سیمه او لرغوني افغانستان کې د نوي مدنیت بنسټ کېښود چې په تاریخ کې د یونان – باختري مدنیت په نامه پېژندل شوی دی.

یونانیانو په خپل هېواد کې یو په بل پسې د لوړو فکرونو او اندونو نامتو پړاونه تیر کړي وو، چې یو پړاو یې د هیراکلت، افلاطون، بطلیموس او نورو فیلسوفانو پړاو و دا پړاو له یوناني امپراتورۍ سره یوځای وغوړېد. د ودانیزو چارو بېلابېلې تجربې یې ازمویلې او کارولې وې چې د بېلګې په توګه کولای شو د پڅې جوړولو (مجسمې جوړولو) نوم واخلو چې د کمال تر پولې رسیدلې وه.

یونانیانو له خپلو فتوحاتو سره یوځای خپل مدني لاس ته راوړنې هم له ځان سره تر واک لاندې سیمو ته لیږلې، چې بیلګې یې په ټولو تر لاس لاندې سیمو او په ځانګړې توګه لرغوني افغانستان کې څرګندې دي.

یوناني معمارانو د عسکر کوټونو لپاره داسې ځایونه غوره کول چې د دوو یا دریو خواوو به د طبیعي موانعو په مرسته ساتل کېدل او یا یې د ساتنې شونتیاوې درلودې، یوه خوا به یې د خپلو ځواکونو په مټ ساتله. دا ډول وداني د افغانستان په بیلا بیلو برخو کې لېدل کیږي. د بېلګې په توګه د ای خانم لرغوني سیمه، چې د کوکچې او آمو سیند په تقاطع کې ودانه شوې ده یادولای شو. د بګرام لرغونې سیمه یوه بله بیلګه ده چې د شتل او پنجشیر سیندونو د تقاطع پر ځای جوړه شوې ده.

پڙې جوړول د یوناني هنر یوه بله بېلګه ده چې په لرغوني افغانستان کې یې د افغاني هنر مندانو په مټ زیاته وده وکړه. دا هنر د بامیانو او نورو پڙیو په شتون سره په وروستیو دورو کې د نړیوال فرهنګي میراث په توګه پېژندل شوي دي. د یوناني لیکدود زیاتې بیلګي د ډبرلیکونو پر مخ لیدل کېږي، چې هغه مهال د هېواد په بیلا بیلو برخو کې معمول و. دا لیکدود نه یوازې د لرغوني افغانستان د تاریخي پېښو په اړه ډاډمن اخځونه دي، بلکې په افغانستان کې د یوناني علمي بهیرد غوړېدلو استازیتوب هم کوي.

د یوناني تمدن بیلا بېلې بیلګې چې د ودانیو جوړولو په میتودونو، د پڙیو جوړولو په مهارتونو او د لیکدودونو په کارونو کې لیدل کېږي، د افغانانو په مټ یې په افغانستان او سیمه کې وده او پراختیا موندله. لومړی ولسونو دا نوښتونه ومنل او بیا یې په خپلو سیمو کې د تعمیم او زیاتولو لپاره کار او زیار وګاله. له همدې امله په یونان باختري دوره کې ټولې یوناني مدني لاس ته راوړنې یوازې یوناني پاتې نه شوې، بلکې په افغاني بڼه یې وده وکړه او د یوه ګډ مدنیت څېره یې پیدا کړه، چې په لرغوني تاریخ کې د یونان – باختر مدنیت په نوم پېژندل کېږي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي. یوه ډله دې چې ولې مؤرخینو لرغوني افغانستان ته جلا جلا القاب او نومونه ورکړي، په خپل منځ کې خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱ – مؤرخینو د لرغوني افغانستان لپاره کوم القاب یاد کړي ؟ درې بیلګې یې ولیکئ.

۲ – د یونانو باختري د معمارۍ دوه اړخیزه اغیزه څه وه و یې لیکئ.

۳ – د پڙې جوړولویوناني هنر په افغانستان کې څه اغیزې درلودې؟ په اړه یې خپل معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د لرغونو ودانیو د ډول، جوړښت او شکل په اړه معلومات تر لاسه کړي او بیا دې په ټولګي کې نورو ته واوروي.

د یونان - باختري پېر یو نامتو ښار

په دې لوست کې د آی خانم له لرغوني سېمې او له دغې سېمې څخه د ترلاسه شويو شواهدو او آثارو په اړه معلومات ترلاسه کوئ، د افغانستان د لرغوني تاريخ يوه برخه ده.

د تخار ولايت په هغه سيمه کې چې د آمو او کوکچې سيندونه سره يوځای کيږي، دوه زره دري سوه کاله پخوا د يوه دفاعي ښار بنسټ کېښودل شو، چې وروسته بيا د یونان ــ باختري مدنيت په ستره بيلګه بدل شو. دا ښار د تخار په ولايت کې پروت دی چې په ۱۹۴۶ زيږديز کال د فرانسوي لرغونپوهانو له خوا تر څېړنې لاندې ونيول شوه.

آی خانم ازبکي ترکيبي نوم دی چې (آی) د مياشتې او (خانم) د ميرمنې په معنا کارول کيږي. کله ناکله د سېمې اوسيدونکي د دې لرغوني ځای لپاره د ماه خانم نوم هم کاروي. که څه هم پوره څرګنده نه ده چې د دې لرغوني ښار لومړنی بنسټ ايښوونکی څوک و، خو د هغو شواهدو پر بنسټ چې له همدې سېمې څخه تر لاسه شوي او يا له ځينو تاريخي متونو څخه په ډاګه شوي، دا څرګنده وي چې د لومړي ځل لپاره يوناني مقدوني سکندر، د دې ښار بنسټ ايښی دی. يوناني نامتو جغرافيه پوه بطليموس په خپلو اثارو کې د آکسوس سکندريې په نامه د يوې سېمې يادونه کړې، چې ښايي له شکه د آی خانم اوسنۍ سېمه ده.

څېړنو وښودله چې د ښار لومړنيو اوسيدونکو په پوره مهارت او دقت د ختيځ او لويديځ د ودانيو جوړولو ميتودونو تر منځ داسې يووالی راوستی چې ځانته خپل ځای لري. د بيلګې په توګه د ځينو ودانيو د ټينګښت په منظور تر اومو خښتو لاندې د پخو خښتو تهداب ايښودل شوې دی، د سکرو (ذ غال) څخه يوه ټاکلې لايه (طبقه) د لنده بل د مخنيوي په نيت جوړه شوې ده. د ودانيو د سينګار او ښکلا لپاره د اهکي او تباشيري ډبرو څخه کار اخيستل شوی دی.

د لرغونپوهانو پرله پسې څېړنو وښودله چې آی خانم د يوناني او باختري فرهنګ د ګډېدو ټاټوبی دی. دا لرغونی ښار د يوه لوی ديوال په وسيله اِحاطه شوی چې اوږدوالی يې ۱۵۰۰ او لوړوالی يې لس متره ته رسيده. که له دې سېمې څخه تر لاسه شوې د ودانيو پاتې شوني او سپړل شوي وران کورونه د موقعيت او حالت له مخې وکتل شي، په وضاحت سره دا مطلب بيانوي چې د ښار په مرکزي برخه کې دفترونه او د هغو پر شا او خوا د اوسيدونکو

د ای خانم د دوو سرستونيو انځورونه

کورونه جوړ شوي وو. د ښار منځنۍ برخه چې ۳۰۰ متره په ۳۰۰ متره کې ساحه لري او د یو لوی انګړ په څیر څرګندیږي، په اصل کې د خپل وخت اداري مرکز او د چارواکو د واکمنۍ پلازمېنه وه. دا لوی انګړ چې اوږد والی یې ۱۳۰ متره او سور یې ۱۸۰ متره ته رسېده، په مستطیل ډول جوړ شوی چې په څلورو خواوو کې یې ۱۱۶ ستونونه درلودل. همداشان یو ستر تالار، چې اوږدوالی یې ۲۷ متره او سور یې ۱۷ متره ته رسېدلې دی، د دې لویې حویلۍ په منځ کې ښکاري.

د آی خانم په محوطه کې دننه کورونو او خونو څخه زیات شمېر آثار او شواهد تر لاسه شوي چې د یونان- باختري مدنیت د برم نماینده ګي کوي. د بېلګې په توګه یو زیات شمېر هغه مسکوکات چې په هغو کې د یوناني ارباب الانواعو څېرې لیدل کیږي او یو شمېر داسې سکې هم لیدل کیږي چې یو ناني حکمرانانو (له سکندر څخه تر ایو کراتید او هیلو کلس پورې) څیرې حک شوې دي. د مسکوکاتو تر څنګ یو شمېر مجسمې، کتیبې، ډول ډول لوښي، د سپورت وسایل، ورزشي ستدیوم او زیات شمېر نور داسې آثار تر لاسه شوي دي. د نورو پاتې شونو تر څنګ یو ډبر لیک هم د لرغونپوهانو لاس ته ورغلی چې د کلیر چوتس په نامه یاد شوی دی.

په نومورې ډبر لیک کې لیکل شوي، چې په وړوکتوب کې ښه روزنه؛ په ځوانۍ کې پر ځان ویسا؛ په پاخه سن کې رښتینولي او سخاوت؛ په سپین ږیرتوب کې ښه سلا ورکول. بیا نو د مړینې په وخت افسوس مه کوه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو و وېشل شي لومړۍ ډله دې د ای خانم نوم او بنسټ ایښودونکي او دویمه ډله دې له ای خانم څخه د تر لاسه شوي ډبرلیک په اړه معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د آی خانم د موقعیت او د نامه د معنا په اړه څه معلومات لرئ ؟ ویې لیکئ.
۲- له آی خانم څخه د کوم ډېر مسکوکات پیدا شوي دي؟ په اړه یې خپل معلومات ولیکئ.
۳- د کلیر چوتس په ډبرلیک کې څه لیکل شویدي؟ ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو او سپین ږیرو څخه د تخار ولایت او آی خانم په اړه معلومات تر لاسه کړي او په ټولګي کې دې و وایي.

د ساکهانو او پارتیانو دواکمني پیر

په دې لوست کې د افغانستان په سویلي سیمو لکه کندهار او سیستان کې د پارتیانو او ساکهانو د واکمني په اړه معلومات تر لاسه کوئ.

د یونان باختري دورې ورستی څواکمن امپراتور هیلوکلس و چې د یونان باختري پر ټولې امپراتورۍ یې واکمني چلېده. تر هغه وروسته سمه ییز واکمنان منځته راغلل چې هر یوه یې پر یوې کوچنۍ سیمې حاکمیت درلود او د دې وړو واکمنیو دوران تر سل کاله پخوا تر میلاده پایښت وموند. دا مهال د لرغوني افغانستان په سویلي او سویل ختیځو سیمو کې د یوې نوې کورنۍ واکمني پیل شوه چې د ساکه یا ساکانو په نامه یادیږي.

د ساکهانو په نوم یو څواکمن قوم د لرغوني افغانستان په سویلي برخو، لکه اراکوزیا (کندهار) او سکستان (سیستان) په سیمو کې د خپلې واکمني بنسټ کېښود. د دې نوي څواک لومړنی واکمن د هرایوس په نامه پیژندل شوی دی. نوموړي د یونان باختري امپراتورانو په څیر په خپل نامه مسکوکات جوړ کړل. په لنډه موده کې یې د خپل واک بریدونه تر تاکسیلا، سیند او بولان هاخوا سیمو پورې وغځول او د یونان باختري امپراتورۍ سویلي او سویل ختیځې سیمې یې تر خپل کنترول لاندې راوستلې.

تر هرایوس وروسته مایوس ۲ ۷ کاله تر میلاد وړاندې زمانه کې واک ته ورسید. نوموړي پر خپلو مسکوکاتو د شهنشاه عنوان ولیکه. د نوموړي له مهاله یوه لیکنه چې د مس پر ټوټې لیکل شوې ده، لرغونپوهانو موندلې ده، په نوموړې لیکنه کې تر میلاد وړاندې ۷۸ کاله او د یوناني او خروشتي لیکدود بېلګې په څرګنده ښکاري. د مایوس اووه ډوله مسکوکات د لرغونپوهانو لاس ته رسېدلي دي. تر مایوس وروسته د هغه دوه تنه میراث وړونکي پیژندل شوي دي، چې د دې دواړو واکمني تر پنځوس کاله پخوا تر میلاده پایښت موندلی دی او بیا د نویو سیتي قومونو تر زور لاندې شوی او کوشاني امپراتورانو یې سیمې لاندې کړې او هغوی یې له واکه لیرې کړې دي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په خپلو کې د ساکهانو او پارتیانو په اړه خبرې وکړي، له یو بل څخه دې پوښتنې وکړي او ځوابونه دې هم په خپله سره و ارزوي.

پوښتنې

١ – د ساکهانو د واک لومړنی ټاټوبی چېرې و؟ په اړه يې خپل معلومات وليکئ.

٢ – د ساکانو لومړنی واکمن څه نوميده ؟ په لنډه توګه يې راوپيژنئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه پوښتنې وکړي چې د سهاکو په نامه کلي پيژني او که نه. بيا دې هر يو خپل معلومات په ټولګي کې نورو ته واوروي.

څوارلسم لوست

د کوشانیانو امپراتوري

په دې لوست کې د کوشاني امپراتورۍ د تاسیس، مهمو کوشاني امپراتورانو او د رباطک د ډبر لیک په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

د کوشانیانو نوم د کوشان له کلمې اخیستل شوی دی. کوشان د یوچې قومونو یو قوم و، چې له امو سیندڅخه را پورې وتل او په بلخ کې یې د یونان باختري واکمني پای ته ورسوله. د کوشانیانو د واکمنې په پیل کې بلخ او درې ولایتونه سره یوځای شول او د یوې نوې امپراتورۍ بنسټ یې کېښود. هغه مهال څلورو سترو امپراتوریو د اسیا او اروپا پر زیاتو سیمو واکمني درلوده، چې یوه یې د کوشانیانو امپراتوري وه.

د کجولا کدفیسیس د واکمنې پر مهال د یوې سکې دوه مخه

د رباطک ډبرلیک یو انځور

د کوشاني امپراتورۍ مؤسس کجولا کدفیسیس دی. نوموړي هغه درې سېمه ییز واکمنان، چې د یونان باختري وروستی واکمني یې پای ته رسولې وه او د بلخ پر ګاونډیو سیمو یې واک چلېده، یو په بل پسې تر خپل ګورت لاندې راوستل. کجولا کدفیسیس پخوا تر دې چې د پاچاهۍ اعلان وکړي،

د قوم مشر و. نوموړي په ٤٠ زیږدیز کال د پاچاهی اعلان وکړ او تر ۸۰ زیږدیز د لرغوني اریانا پر زیاتو سیمو یې پر له پسې ۴۰ کاله واک وچلېد. د خپلې واکمنۍ په وروستیو کې یې د شهنشاه لقب ځان ته غوره کړ.

د کجولا کدفیسیس تر مړینې وروسته د هغه زوی ویما تکتو د واک پر گدۍ کښېناست. د نوموړي په اړه زیات معلومات نشته لومړنی لاس وند د رباطك ډېرلیك دی چې ویما تکتو یې د کجولا کدفیسیس د زوی او د ویما کدفیسیس پلار لیکلی دی.

تر ویما تکتو وروسته دده زوی ویما کد فیسیس تر ۱۲۷ زیږدیز پورې واکمن و. ویما کدفیسیس د کوشانیانو لومړنی ټولواک و چې د هېواد حدودو ته یې په سوبل کې د گنگا تر سیند پورې پراختیا ورکړه. ویما کدفیسیس له چین هېواد سره دوستانه اړیکې درلودې. د روم امپراتور تراجان دربار ته یې یو سفیر ولیږه. له هغوی سره یې د سوداگرۍ او اقتصادي اړیکې ټینگې کړې. په دغه دوره کې د روم د سکې جوړولو هنري اغیز څرگند دی.

د کوشاني امپراتورۍ په اړه تر ټولو نوي معلومات د رباطك له ډېرلیکه تر لاسه شوي دي. دا ډېرلیك نابېره د بغلان او تخار ولایتونو تر منځ په یوه سیمه کې چې رباطك نومیږي، پیدا شو. له همدې امله یې د رباطك ډېرلیك په نامه یاد کړ. په دې ډېرلیك کې د کوشاني پېر په اړه داسې زیات نوي ټکي څرگند شوي دي، چې پخوا ناڅرگند وو. د بېلگې په توگه پخوا داسې منل شوې وه چې د کدفیزسانو کورنۍ بېله او د کنشکا کورنۍ بیله وه. په داسې حال کې چې د رباطك ډېرلیك دا خیال ناسم وښوده او ثابته شوه چې دا ټوله یوه کورنۍ وه. بېله خورا مهمه خبره د کوشاني امپراتورۍ سویلي وروستیو بریدونو یا سرحدونو په اړه کره او نوي معلومات د همدې رباطك له ډېر لیکه تر لاسه شوي دي. د ډېرلیك تر لوستلو وروسته، چې د انگلیسي سیمس ویلم په زیار ولوستل شو، دا څرگنده شوه چې د کوشاني امپراتورۍ او په ځانگړې توگه د کنشکا د واکمنۍ پر مهال وروستی سویلي سرحدي ولایت سري چامپای و.

لوی کنشکا د ویما کدفیسیس زوی، د خپل پلار تر مړینې وروسته واک ته ورسېد. کنشکا د لرغوني افغانستان په تاریخ کې د ډېر واک خاوند او

د کنشکا د یوې سکې د یو مخ انځور

نامتو امپراتور و. دده د امپراتورۍ حدود ختیځ خوا ته د هندوستان د بنارس او لوېدیځ خوا ته د پارتیانو امپراتورۍ سره یوځای وو او په شمال کې تر کاشغر او یارکند پورې رسېدلي وو. په ختیځ کې یې د چین او په لوېدیځ کې یې د روم له هېوادونو سره تجارتي اړیکې درلودې او د کوشانیانو پر مهال د وربښمو نامتو لارې په ځانګړې توګه د کنشکا د واکمنۍ پر مهال نړیوال شهرت وموند.

د کنشکا دډبرینې مجسمې انځور

د خپلې امپراتورۍ د اداري لپاره یې دوه اداري مرکزونه درلودل. ژمنۍ یې پېښور او د دوبي یې بګرام ټاکلی و.

د کوشانیانو مهم پرله پسې امپراتوران:

۱- کجولاکدفیسس له ۴۰میلادي کاله تر ۸۰ زیږدیز کال: کجولا کدفیسیس د کوشانیانو د امپراتورۍ بنسټ ایښودونکی چې ٤٠ کاله د لرغوني اریانا او باختر پرسېمو واکمن و.

۲- ویماتکتو له ۸۰ څخه تر ۱۰۵ زیږدیز کالونوپورې: دغه کوشاني امپراتور د لومړي ځل لپاره د رباطك د ډبرلیک پر بنسټ وپیژندل شو. د رباطك ډبرلیك په ۱۳۷۲ لمریز کال د بغلان او سمنګان په سیموکې وموندل شو.

۳ - ویماکدفسیس د ۱۰۵څخه تر ۱۲۷ زیږدیز کلونو پورې: د کوشانیانو امپراتور و چې د هېواد پولې یې د ګنګا تر سینده پورې ورسولې او د روم امپراتور، تراجان دربار ته یې یو سفیر واستاوه.

٤- کنشکا د ۱۲۷ څخه تر ١٤٧ زیږدیز کاله پورې: د کوشانیانو د لړۍ ستر امپراتور ګڼل کیږي، چې دده د امپراتورۍ پراختیا په ختیځ او سوېل کې د هند تر ګنګا او بنارس پورې په لوېدیځ کې د پارتیانو امپراتورۍ پورې په شمال کې کاشغر او یارکند تر سیمو رسېدله.

۵ - هو ویشکا له ۱۴۷ زیږدیز کاله تر ۱۸۳ میلادي کاله واکمن و.

۷ - واسودیوا د ۱۸۳ زیږدیز کاله تر ۲۲۰ زیږدیز کاله پورې د کوشاني امپراتورۍ وروستنی واکمن و چې ددغې سترې امپراتورۍ پر ټولو سیمو باندې یې حاکمیت درلود. تر واسودیوا وروسته محلي

واکمنانو مرکزي حاکمیت له خطر سره مخامخ کړ.

د کوشاني امپراتورۍ د نړېدو لاملونه:

د کوشاني امپراتورۍ د نړېدلو لاملونه لا په پوره توګه څرګند نه دي، خو د هند پراخو سیمو ته د کوشاني واکمنانو زیاته پاملرنه؛ د کوشاني امپراتورۍ لویدیځ لوري ته ساساني امپراتورۍ له یوې ورځې نه بلې ته ځواکمن کېدل؛ د هېواد په شمال کې د یفتلي قبیلو بریدونه او سوبې؛ له مرکزي واکمنې څخه د سیمه ییزو ځواکونو سرغړاوی؛ د کوشاني امپراتورۍ په دننه کې د نویو ځواکونو تر منځ یو پر بل پرله پسې بریدونه؛ هغه ځانګړي لاملونه ګڼل شوي دي چې د کوشاني امپراتورۍ د له منځه تللو زمینه یې برابره کړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د کوشانیانو د موسس، دویمه ډله دې د رباطک د ډبرلیک په اړه او دریمه ډله دې د نامتوکوشاني واکمنانو په اړه خپل معلومات نورو ټولګیوالو ته واوروي.

پوښتنې

۱ – د کوشانیانو موسس څوک و ؟ په اړه یې خپل معلوماتو ولیکئ.

۲ – د رباطک ډبرلیک په اړه څه معلومات لرئ ؟.

۳ - د کوشاني امپراتورۍ تر ټولو نامتو واکمنانو نومونه ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د کوشاني دورې اړوند هغه انځورونه راټول کړي چې د هېواد دننه او یا بهر خپاره شوي وي.

د کوشاني مهال درې نامتو مرکزونه

لومړی: بګرام د کوشاني سترې امپراتورۍ پلازمېنه

په دې لوست کې د کوشانیانو د دوبنی پلازمېنې (بګرام) په اړه د پوهانو د څېړنو په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

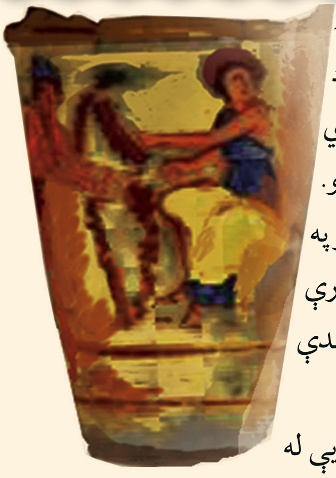

د کوشاني لړۍ ستر امپراتور، کنشکا د بګرام سیمه خپله دوبنی پلازمینه وټاکله. د لرغونپوهانو څېړنو دا مطلب په ډاګه کړی چې د بګرام لرغوني سیمه پخوا تر هغه، چې ستر کنشکا يې خپل اداري مرکز وټاکي، مقدوني سکندر هلته د یوه دفاعي ښار بنسټ ایښی وو. په هغو لیکل شویو اثاروکې چې له مقدوني سکندر څخه د خاطراتو په ډول پاتې دي، د دې سیمې (بګرام او کاپیسا) په اړه زیات په زړه پورې معلومات لري. په دې خاطراتو کې د قفقاز سکندریې تر نامه لاندې لیکنې د همدې بګرام په اړه دي.

د کوشاني امپراتورۍ ټوله سیمه چې ختیځې سرحدي کرښې يې له خو قند او یارکند او نیپال څخه پیل کیدې، بیا تر لویدیځو کرښو پورې چې تر اصفهان او سیستان پورې رسیدلې، همداشان شمالي سرحدونه یې له سیر دریا، خوارزم او سغد څخه پیل کیدې او په سویل کې د منځني هند تر پوتالي پوترا، سرې چامپا او هند سمندر پورې رسیدې، په اوږي کې د بګرام او په ژمي کې د پیښور له مرکزه اداره کیدې.

د بګرام په لرغوني سیمه کې د لومړي ځل لپاره په ۱۹۳۷ زیږدیز کال د فرانسوي لرغونپوهانو په

وسیله سروې او سپړنې پیل شوې. د فرانسوي لرغونپوه، گیرشمن په باور د بگرام د ښار جوړښت او د معمارۍ ډول یې داسې بریښي چې د یوناني ماهرینو په لاس جوړ شوی وي. نوموړي د بگرام ښار د جوړښت او معمارۍ ځانگړتیاوو پر بنسټ له یونان سره پر تله کړې دی او د دې ښارونو تر منځ یې د ورته اوګډو خصوصیاتو زیاتې بیلګې را څرګندې کړېدي.

د یادو شویو ښارونو د ګډو خصوصیاتو شمېر زیات دی، خو د بېلګې په توګه د ګیرشمن پام دې ټکو ته اوښتی، چې یاد شوي ښارونه د سیندونو په یوه تقاطع کې جوړ شوي دي؛ له یوځې پلوه یې له دریو لورو څخه دفاع اسانه بریښي، ځکه پر لوړو غونډیو او سیمو کې پرتې او ټوله سیمه ترې په اسانه ښکاري او ښه څارل کېدای شي.

له بګرام څخه زیاته اندازه طلايي مسکوکات، عاجي آثار، له لاګو څخه جوړې شوې صندوقچې، برونزي ارزښتمن وسایل، د یونان، روم، مصر، چین، هند او د نړۍ له نورو برخو څخه لرېپیدا کېدونکي او ځانګړي اثار د لرغونپوهانو په وسیله تر لاسه شول، دا آثار په پرله پسې توګه د افغانستان ملي موزیم ته ولېږدول شول. په ملي موزیم کې د بګرام په نامه یوه ځانګړې خونه پرانیستل شوه چې د ځیرونکو او سیلانیانو د زیاتې پاملرنې وړ وو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې په بګرام کې د سپړنو، دویمه ډله دې د بګرام د خصوصیاتو او دریمه ډله دې له بګرام څخه تر لاسه شویو آثار و په اړه خپل معلومات ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱ – د بګرام سپړنې په کوم کال پیل شوې؟ په اړه خپل یې معلومات ولیکئ.

۲ – د بګرام د جوړښت خصوصیات څه دي ؟ په لنډه توګه یې ولیکئ.

۳ – په بګرام کې د تر لاسه شویو آثارو څو نومونه ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د بګرام په اړه معلومات تر لاسه او خپلو ټولګیوالو ته دې ووایي.

دویم: هډه د کوشاني امپراتورۍ کلتوري پلازمېنه

په دې لوست کې د کوشانیانو د کلتوري پلازمېنې (هډې) په اړه معلومات تر لاسه کوئ.

پخوانیو مؤرخینو او پوهانو د لرغوني افغانستان ختیځې، سیمې چې د اوسني هند تر شمالي څنډو رسېدلې، د ګندهارا په نامه یادې کړې دي. یوناني مؤرخ هیرودوت او سترابون د ګندهارا سیمه په خپلو اثارو کې د ګنداریس په نامه ثبت کړې ده، چې د کابل او کونړ تر منځ پرتې سیمې پکې شاملې دي. له دې سره سره چې د مقدوني سکندر په دوره کې د ګندهارا نوم نه دی یاد شوی، خو د یونان باختري دورې حکمرانانو په آثارو کې، چې د لرغوني افغانستان پر ټولو حدودو واکمن وو، دا سیمه د ګنداراتي (Gandarati) او یا د ګنداروا (Gandarwa) په نامه یاده کړې ده او د ناګاهارا (ننګرهار) کوهش (کونړ) پورا شاپورا (پېښور) سراسواتي (سوات) سیمې پکې شاملې دي.

د بودا مجسمې

د ګندهارا یو ستر فرهنګي مرکز د اوسني جلال اباد مرکز ته څېرمه د هډې سیمه ده، چې په پخوانیو متونو کې د هیلو په نامه یاده شوې ده. هیلو د لرغونو بودایانو د تبرک ځای او د هغو د عبادت ستر ټاټوبی و.په هغو یونلیکونو کې چې له چیني زیارت کوونکو څخه را پاتې دي، د دې سیمې په هکله په زړه پورې او ارزښتمن معلومات شته. فاهیان لومړنی چیني زایر و چې په ۴۲۰ زېږدیز کال یې هډه ولیده. له هغه وروسته سونګ یون په ۵۲۰ میلادي کال هډې ته راغلی او نامتو چیني زایر هوونتسنګ په ۶۳۰ زېږدیز کال هډه لیدلې او په دې اړه یې زیات مطالب ثبت کړي دي.

دا پوښتنه چې، هډه ولې د کوشاني امپراتورۍ کلتوري پلازمېنه ګڼل شوې ده، د هغو

لرغونپوهانو او څېړونکو د پرله پسې سپړنو او څېړنو پر پايلو باور کوو، چې د هډې په اړه يې تر سره کړي دي. تر ټولو لومړی جوت لامل د مناسبو شرايطو او اړينو امکاناتو شتون و، چې د کنشکا د امپراتورۍ پر مهال برابرشو؛ دويم لامل په بوديزم کې د بدلون او نوښت منځ ته را تلل په ګوته شوي دي. دريم لامل يې د ګندهارايانو خلاقيت او فکري ظرافت ياد کړې دی، چې په ټوله بودايي نړۍ کې يې د لومړي ځل لپاره د بودا د مجسمو د جوړېدو نوښت وکړ.

د فرانسوي لرغونپېژندونکي فوشه په قول په ګندهارا کې د بودا مجسمه د ګندهارايانو له خوا جوړه شوې وه.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو و وېشل شي. لومړۍ ډله دې د هډې د نامه په اړه، دويمه ډله دې د هډې لپاره د کلتوري پلازمېنې د غوره کولو لاملونه او دريمه ډله دې د بودا مجسمې د جوړېدلو په اړه خپل معلومات نورو ټولګيوالو ته ولولي.

پوښتنې

۱ – د هډې تاريخ په لنډه توګه وليکئ.

۲ – هډه ولې د کوشاني امپراتورۍ فرهنګي پلازمېنه ګڼل کېږي؟ خپل معلومات وليکئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د هډې په اړه معلومات تر لاسه او خپلو ټولګيوالو ته دې ولولي.

دریم: بامیان

په دې لوست کې له ګریکو بودیک تمدن او د بامیانو د ارزښت په اړه معلومات تر لاسه کوئ.

د ګریکو بودیک د تمدن ریښې په لرغوني افغانستان کې شنې شوې، وده یې وکړه او بیا نورو ګاونډیو سیمو او هېوادونو ته ورسېدې. تر هغه چې ستر کنشکا لا بودایي کیش نه و منلی، نوموړی مذهب د یوې مړ ژواندې عقېدې په توګه د هند په محدوده کې پاتې و. همدا ډول له لرغوني یونان څخه راغلو هنرمندانو د خپلو هنرونو او ختیځو خیالاتو د یو ځایوالي په لار کې ټاکلې ستونزې درلودې. د کوشانیانو د واکمنې پر مهال د افغاني هنرمندانو او ماهرینو په وسیله دا ستونزې لیرې شوې او د یوناني هنر او هندي ارزښتونو تر منځ د یووالي زمینه رامنځته شوه او په پایله کې د ګریکو بودیک په نامه یو ستر تاریخي تمدن منځته راغی.

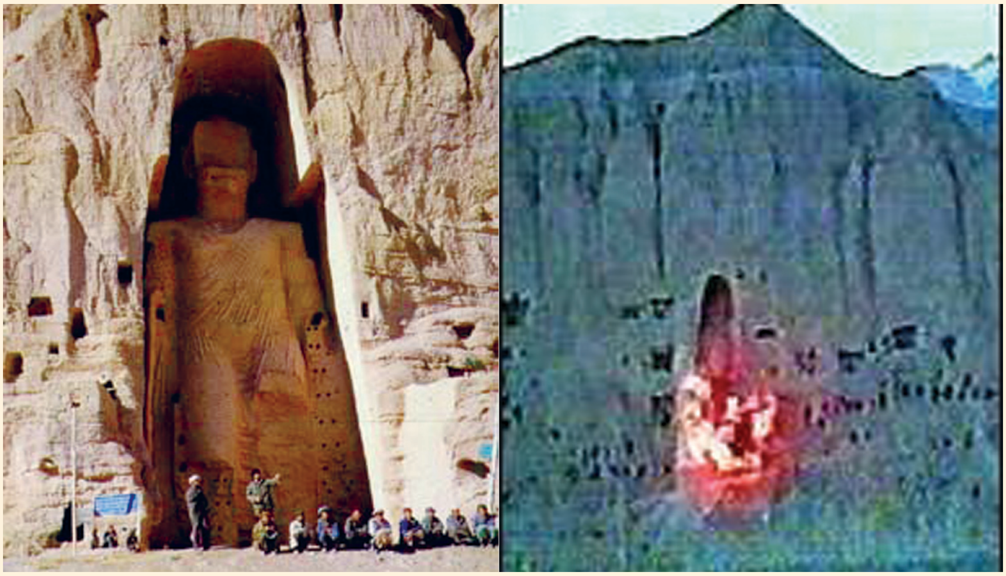

گریکو بودیک تمدن له یوې خوا د افغانستان پر لرغوني ټولنه هر اړخیزې اغیزې وښندلې،او له بل پلوه دامدنیت د جاپان، کوریا،او چین پورې، د سریلانکا او هندخخه بیا تر سیر دریا او تاجکستان پورې ټولې سیمې تر خپلې اغیزې لاندې راوستې وې. د نړۍ له بیلا بیلو سیمو څخه به د عقیدتي مراسمو د پر ځای کولو په نیت زیات شمیر راهبانو،زایرینو او سیلانیانو به په افغانستان کې د ودان شویو بو دایي عبادت ځایونو په ځانګړې ډول د بامیانو لرغوني ځای ته د لیدو کتو په نیت سفرونه کول.

د بامیانو په اړه تر ټولو پخواني معلومات د چیني زیارت کونکو له خوا لیکل شوي. فاهیان تر ټولو پخوانی چیني زیارت کوونکی دی چې د بامیانو په اړه لیکنې لري. نوموړي په ٤٠٠ زیږدیز کال د بامیانو سیمه لیدلې او د سترو مجسمو په اړه یې ارزښتمن معلومات لیکلي دي. نوموړی لیکي: د بامیانو دره شنه او پاکه ده،د سترو مجسمو شا او خوا هره ورځ وینځل کیږي،زیات شمیر مذهبي مدرسې شته، هره ورځ زیارت کوونکي او سوداګران دې سیمې ته د تلو راتلو په حال کې دي. د راهبانو لپاره ځانګړې صومعې جوړې شوي او د ښارویو او بوده ګانو لپاره بیل ټاټوبي شته.

تر فاهیان وروسته هیونتسنګ د بامیانو سېمه لیدلې او په خپلو یونلیکونو کې یې زیات ارزښتمن مطالب را ټول کړي او لیکلي دي. د هغه په وینا په بامیانو کې تر لس زیاتي خانقاوې وې، چې څه ناڅه زرتنه واعظین پکې د بودایي مذهب تبلیغ ته ګومارل شوي وو. په لسګونو مدرسې موجودې وې، چې هرې مدرسې لږ تر لږه زرتنه زده کوونکي درلودل. هیونتسنګ په بامیانو کې ورې او لویې مجسمې لیدلي، خو یوه داسې مجسمه یې هم لیدلې چې هر سهار به د لمر په وړانګو کې زرینه ځلیده او داسې برېښېده، لکه چې ټوله له سرو زرو څخه جوړه شوې وي.

په افغانستان کې د رسمي سپړنو او څېړنو له پیل را وروسته په ۱۹۲۲ میلادي کال د بامیانو ستر ې مجسمې لومړی د فرانسوي لرغونپوه (الفرد فوشه ۱۹۲۲ میلادي کال) له خوا وڅېړل شوې. نوموړي په خپلو څېړنو کې څرګنده کړه، چې په څلورمه او پنځمه میلادي پېړۍ کې د بودا دوې سترې مجسمې، چې یوه د صلصال او بله د شامامه په نامه یادیږي، جوړې شوي دي. د دې سترو مجسمو په اړه دعلمي سپړنو او څېړنو کار د فرانسوي لرغونپوهانو په وسیله پیل او بیا وروسته د نورو هېوادونو لرغونپوهانو هم د دې مجسمو په اړه څېړنې او لیکنې کړې دي، چې د بېلګې په توګه د هندي، جاپاني، چیني او افغاني لرغونپوهانو یادونه کولای شو.

په بامیانو کې دوې سترې مجسمې په ۲۰۰۱ میلادي کال د هغه وخت د واکمن رژیم پر مهال له منځه ولاړې. د بامیانو لرغوني سېمه د نوموړو دوو مجسمو له ړنګېدو دوه کاله وروسته په ۲۰۰۳ میلادي کال د ملګرو ملتونو د یونسکو ادارې اړوند نړیوالو کلتوري میراثونو په لړ کې ومنل شوه .

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو و وېشل شي، لومړۍ ډله دې د بامیانو په اړه د چینایي زیارت کوونکو، دوېمه ډله دې د اروپایي پوهانو د معلوماتو او دریمه ډله دې په افغانستان کې د رسمي سپړنو وروسته د بامیانو په اړه خپل معلومات ټولګیوالو ته و وایي.

پوښتنې

۱– چینایي زیارت کوونکو د بامیانو په اړه په خپلو یونلیکونو کې کوم معلومات لیکلي دي؟ ولیکئ.

۲– د بامیانو په اړه د اروپایي پوهانو لومړني معلومات څه وو؟ ویې لیکئ.

۳– د رسمي سپړنو وروسته د بامیانو په اړه څه معلومات لرئ؟ ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د بامیانو د ولایت په اړه معلومات راټول او بیا دې په ټولګي کې نورو ته ولولي.

کیداریان یا کوچني کوشانیان

په دې لوست کې د کیداریانو د واکمنې او په بلخ کې د کوشانیانو په امپراتورۍ کې د سېمه ییزو حکومتونو د پیل او د هغوی د سیاسي وضعې په اړه معلومات تر لاسه کوئ.

د واسو دیوا تر مړینې وروسته د کوشاني امپراتورۍ په دننه کې د سېمه ییزو واکمنیو دوران پیل شو. د کوشاني لویې امپراتورۍ د کنترول او اداري ځانګړې مرکز او پلازمېنه له منځه ولاړه. د سیمو واکمنانو د خپلو ګټو او هیلو پر بنسټ واک وچلاوه. د کوشاني امپراتورۍ په لویدیځو څنډو کې سېمه ییزو خپلسرو واکمنانو له نوې را ټوکېدلې ساساني امپراتورۍ سره اړیکې جوړې کړې. په حقیقت کې دا اړیکي د سېمه ییزو واکمنانو د ځان ساتلو هڅه وه، چې څه ناڅه نیمه پېړۍ یې ونیوله. ساساني ځواک د ټول افغانستان په لاندې کولو بریالی نشو، کله به یې د پخواني افغانستان پر یوه سېمه او کله پر بله سېمه له محلي واکمنانو سره په جوړ جاړې او یا په زور لاندې کولو سره د خپلې امپراتورۍ ریښې ځغلولې، خو په بلخ کې د کیداریانو واک ته رسېدل، او د کېداري واکمنانو له خوا د خپلواکۍ لرلو روحیه د دې سبب شوه چې له ساسانیانو سره د پر له پسې جګړو لړۍ اوږده او د مقابلې لورې زور واخلي. له همدې امله د کېداریانو د واکمنې زیات وخت له ساسانیانو سره په جګړو کې تیر شو.

کیداریان د کوشاني واکمنې پاتې شوني دي. دکوشاني کورنۍ اړوند یو تن شهزاده، چې کیدار نومېده، په بلخ کې د چارو واګې تر لاسه کړې. په بلخ کې د کیدار د واکمنې ډېره موده نه وه تیره شوې چې په شمال کې د یفتلي قبیلو تر پرله پسې بریدونو لاندې راغلل. له همدې امله کیدار د هندوکش لویدیځ سیمو ته خپل مرکز ولیږداوه، او له جګړې پرته د کابل او ګندهارا پرسیمو واکمن شو. د کېدار واکمنې د وړو کوشانیانو د پیل مهال ګڼل کیږي چې له ۳۲۵ زیږدیز کال سره سمون لري. د کېداریانو او یا کابل شاهانو د دورې په اړه زیات معلومات یا د مسکوکاتو او یا چیني لیکنو پر بنسټ تر دې مهاله را رسېدلي دي.

له کیداري مسکوکاتو څخه داسې بریښي چې د کېداریانو او ساسا نیانو تر منځ پر له پسې جګړې او یو پر بل زیات یرغلونه شوي دي. د کېدارا د واکمنې پر مهال له ساسانیانو سره مخالفت او جګړو پوره اته کاله (۳۵۰ – ۳۵۸ زیږدیز) دوام درلود. د کیداریانو او سا سا نیانو تر منځ د جګړو په اړه د ارمنستان یو مؤرخ فوستس لیکلي چې کیداریانو او ساسانیانو په ۳۶۷ او ۳۶۸ زیږدیز کې په

خپل منځ کې خورا سخته جګړه وکړه او په پایله کې یې ساسانیانو ته کلکه ماتې ورکړه.

د کیدار د واکمنۍ پر مهال په کابل کې د هغه د زوی کنګاس یادونه هم شوې ده. نوموړي د خپل پلار د واکمنۍ پرمهال د یو شمېرسیمو اداره پر غاړه درلوده، د کېدارا تر مړینې وروسته د هغه یو بل زوی چې پیرو نومېده، واک ته ورسېده. نوموړې د ۳۷۵ تر ۳۸۰ زیږدیز کلونو پورې د واک پر ګدۍ کښېناست. د نوموړي د واکمنۍ له سپینو زرو څخه یو شمېر مسکوکات تر لاسه شوي دي. تر پیرو وروسته د ورهران یا بهرام په نامه د کابل شاهانو یا کیداریانو یو بل واکمن د قدرت واګې په لاس کې نیولې دي. تر بهرام وروسته د هندوکش سهیلي سېمې تر بریدونو لاندې راغلې او د کیداریانو او کوچنې کوشانیانو واکمني یې له منځه یووړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي، لومړۍ ډله دې د کیداریانو د لومړني واکمن په اړه او دویمه ډله دې د کیداریانو د نورو واکمنانو په اړه خپل معلومات ټولګیوالو ته واوروي.

پوښتنې

۱ – د کیداریانو لومړنی واکمن څوک و؟

۲ – د کیداریانو او ساسانیانو تر منځ د اړیکو په اړه څه معلومات لرئ؟

۳ – د کیداریانو وروستي واکمنان څوک وو ؟ په اړه یې خپل معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونځي له کتاب پرته په نورو کتابونو کې د کیداریانو په اړه معلومات راټول او په ټولګي کې دې ولولي.

د يفتليانو امپراتوري

په دې لوست کې د يفتلي امپراتورۍ د جوړېدو، د هغوی د مهمو امپراتورانو او د دې امپراتورۍ له سقوط سره آشنا کېږئ.

انگليسي مؤرخ سر اولف کارو په دې باور دی چې يفتليان له منځنۍ اسيا څخه د سويل په لور را خوځېدلي او لومړنۍ اداره يې ۳۶۰ زېږديز کال په تخار کې جوړه کړه. تخار او د هندوکش يو شمېر نورې سيمې يې له کيداريانو يا کوچني کوشانيانو څخه ونيولې او ساسانيانو سره تر درنو جگړو وروسته د خپلو سيمو دفاع ته اړ شول. دې قبيلو زيات شمېر بودايي ودانۍ ړنگې او د لمر نمانځنې عبادت ځايونه يې ودان پرېښودل.

د يفتليانو او ساسانيانو تر منځ د جگړو لړۍ هغه مهال ډېرې زياتې او درنې وې چې لا يفتلي واکمنې د هندوکش سويلي لورې ته نه وه رسېدلې. د يفتلي واکمنانو او ساسانيانو تر منځ لومړنۍ جگړه په ۴۲۷ زېږديز کال پيښه شوه. ساساني بهرام گور پر مرو او مرغاب بريد وکړ خو يفتلي واکمن خاقان د خپلې سيمې کلکه دفاع وکړه او ساساني ځواکونه يې له ماتې سره مخامخ کړل. په ۴۳۸ زېږديز کال د بهرام زوی دويم يزدگرد بيا پر يفتلي خاورې بريد وکړ. نوموړی هم له کلکې ماتې سره مخ شو. تر هغه وروسته لومړي فيروز يو ځل بيا له يفتلي واکمنانو سره د جگړې لاره ونيوله، خو دا ځل يفتلي واکمن اخشنور ساساني فيروز ته داسې ماتې ورکړه چې فيروز د خپل ژوند او سياسي پايښت لپاره اړشو خپل زوی قباد، اخشنور ته وسپاري او د دوو کلونو لپاره يې يفتلي واکمن ته په زياتو ماليو ورکولو ځان خلاص کړ.

اخشنور له پيروز سره تر جگړې وروسته وکړای شول د پخوانۍ آريانا يووالی بيا تامين کړي. د هندوکش سويلي سيمې يې تر خپل واک لاندې راوستې. زابل يې د خپل يوه مرکز په توگه وټاکه

او له هماغه ځايه يې د نورو سيمو د نيولو پلانونه جوړ کړ. دا مهال د ساساني واکمنانو تر منځ شخړې او جګړې زياتې شوې وې. ان تر دې چې د فيروز ورور، ولاش د خپل يوه وزير په وسيله له واکه ليرې او ړوند شو. د ساساني واکمنانو په منځ کي تر دې اړودوړ وروسته د فيروز زوی، قباد چې له اخشنور سره تر ډېرې مودې يرغمل پاتې و، د ساسانيانو واکمن شو.

قباد له يفتلي واکمنانو سره د دوستۍ لاره ونيوه. په دې حالاتو کې د يفتلي واکمنانو پام د هند لوري ته وګرځېد.

اخشنور څه نا څه نيمه پېړۍ واکمني وکړه. ساساني واکمنان لکه ولاش او قباد پر ځانونو د هغه باج منلی و. په هند کې يې د ګوپتا کورنۍ وځپله تر ٤٦٠ زيږديز کال پورې يې هغه تر ٤٠ زيات ولايتونه تر خپل واک لاندې راوستل. تر اخشنور وروسته د هغه زوی تورمنه (توريالی) واک ته ورسېد. تورمنه په خپلو مسکوکاتو کې ځان د زابل امپراتور تورمنه ياد کړی دی. تورمنه خپله واکمني د هند تر مرکزي سيمو ورسوله او په ٥٠٢ زيږديز کال کې مړ شو. د تورمنه تر مړينې وروسته د هغه زوی ميهراکولا (ميهرګل) واک ته ورسېد.

ميهراکولا د خپلې واکمنې د پراختيا لپاره پر هند بريدونه وکړل او د ګوپتا کورنۍ يې باج ورکولو ته اړه کړه. د بنګال له واکمنانو سره يې جګړې وکړې او زيات شمير بودايي مرکزونه يې وران کړل. ميهراکولا په ٥٤٢ زيږديز کال کې مړ شو او د ده له مړينې سره سم د يفتلي امپراتورۍ زوال پيل شو.هند او بنګال بيرته د خپلو واکمنانو لاس ته ورغلل او په افغانستان کې هم د يو شمير پخوانيو سېمه ييزو واکمنانو لپاره د بيا واکمن کېدو زمينه برابره شوه.

د يفتلي امپراتورۍ تر نړېدو وروسته په افغانستان کې د کوشان – يفتلي په نامه د سېمه ييزو

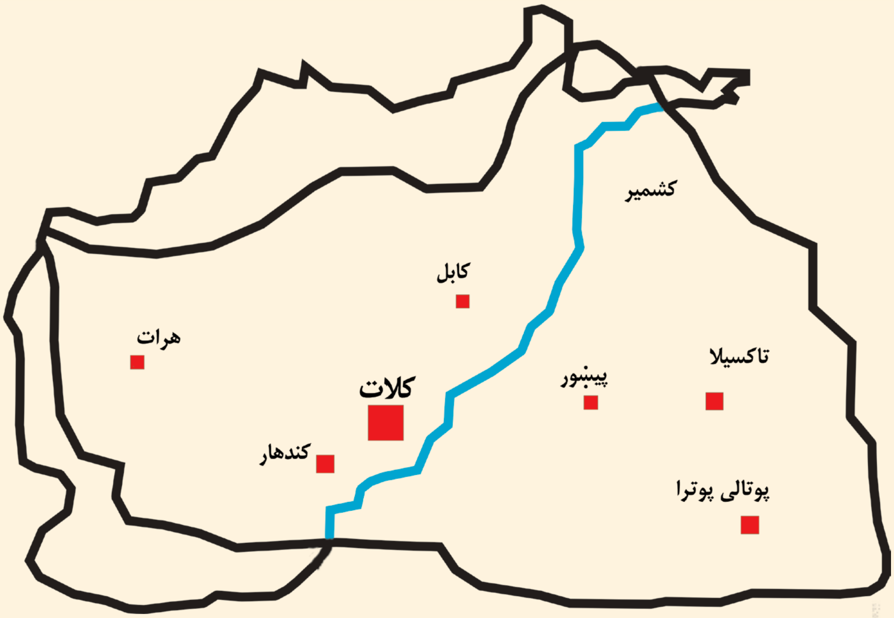

د زابلي یفتلیانو د واکمنۍ پر مهال د افغانستان پولې

واکمنانو بله دوره پیل شوه. په دې دوره کې د کابل شاهانو، رتبیل شاهانو، د بامیان د شیرانو ، د تګین شاهانو نومونه د یادېدلو وړ دي چې د هېواد پر بېلا بېلو سیمو واکمن شول. د دې دورې ځانګړنې په افغانستان کې د سېمه ییزو واکمنانو حاکمیت او هغه پر له پسې مقاومتونه وو چې د افغانستان په بیلا بیلو سیمو کې د اسلامي ځواکونو په وړاندې تر سره شوي دي. د زماني واټن له مخې دا دوره په عمده توګه له شپږمې میلادي پېړۍ څخه بیا د اتمې میلادي پېړۍ تر وروستیو کلونو پورې دوام مومي،چې په افغانستان کې د خپلواکو اسلامي حکومتونو له پیل سره سمون خوري.

د یفتلي واکمنانو د مسکوکاتو یو انځور

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د یفتلي واکمنانو په اړه د انګلیسي مؤرخ اولف کارو نظریه بیان کړي او دویمه ډله دې د اخشنور د واکمني په اړه خپل معلومات ټولګیوالو ته و وایي.

پوښتنې

١ – یفتلیان له کومه راغلل؟ خپل معلومات ولیکئ.

٢ – د یفتلي واکمن اخشنور په اړه څه معلومات لرئ؟

٣ – د تورمنه په اړه څه معلومات لرئ؟

د اسلام د ظهور پر مهال د افغانستان وضع

د بلخ د نهه گنبدي جومات انځور چې په افغانستان کې لومړی جومات بلل کیږي

په دې لوست کې
له اسلام څخه دمخه د
افغانستان له سیاسي،
ټولنیزې او کلتوري
وضعې سره پېژندګلوي
پیداکوئ

د شپږمې میلادي پیړۍ په وروستیو او د اوومې میلادي پیړۍ په لومړیو کې افغانستان د ځایي امیرانو او د کوشاني او یفتلي ځینو پاتې واکمنو له خوا اداره کېده. د دې لپاره چې د اسلام د ظهور پر مهال مو د افغانستان د وضعې او حالت ټولیز انځور اخیستی وي، باید خپل دغه بحث په لنډ ډول په دوو عنوانو کې تر مطالعې او څیړنې لاندې ونیسو.

الف- سیاسي وضعه

افغانستان له سیاسي پلوه د اسلام د سپېڅلي دین د څرګندېدو پر مهال ګډوډ حالت درلود. له یوې خوا په ختیځ کې د ګوپتا او په لویدیځ کې د ساسانیانو دوو ځواکمنو امپراتوریو شتون او له بلې خوا د مرکزي غښتلي اداري نشتوالي د سیمه ییزو حکومتونو جوړېدو ته زمینه چمتو کړه.

د چین وتلي سیلاني هیونتسنګ چې په اوومې میلادي پیړۍ کې یې افغانستان ته سفر کړی و او د افغانستان د وضعې او حالاتو په اړه یې خورا زیات مطالب کښلي د هغه مهال د سیاسي وضعې په اړه لیکي:

((دغه هیواد په بیلابیلو اداري واحدونو وېشل شوی او هره جغرافیایي حوزه یې د یوه ځانګړي پاچا له خوا اداره کیږي.))

زابلي رتبیل شاهان له مشهورو کورنیو څخه وه چې له کابل شاهانو سره یې ښې اړیکې درلودې او په غزني او زابل یې واکمني کوله.

همدارنګه نورو کورنیو لکه د بامیان د شیرانو او په کابل کې کابل شاهانو واکمني درلوده. همداسې ډېرو سیمه ییزو حکومتونو د افغانستان په ګوټ ګوټ کې حاکمیت درلود. پدې توګه قوي مرکزي حکومت شتون نه درلود.

ب- مذهبي او ټولنیزه وضعه

د دغه ټاټوبي وګړو په دیني لحاظ په جلا جلا دینونو عقیدې درلودې. زردشتي کیش چې له بلخه او بودايي ایین چې له هنده یې سرچینې اخیستې وې، په افغانستان کې خپل لارویان درلودل. پر دې سربېره ځینو نورو دینونو هم د مسلمانانو اعرابو مبلغینو د راتګ تر مهاله په دې هېواد کې شتون درلود. د ځایي حکومتونو خپلواک وضعیت ښایي په دغه خاوره کې د بېلابېلو دینونو عمده دلیل وي.

د افغانستان د خلکو د هاغه وخت کلتور د ویدي او اوستایي تهذیب لویه برخه تشکیلوله. له همدې امله هیڅ عادي او وروسته پاتې کلتور نشو کړای چې پر دغو خلکو لاس بری پیدا کړي. هغه یو شمېر فرهنګونه او تهذیبونه، چې نوي به منځته راتلل او یا به یکي کوم نوښت رامنځته کېدو، د نوموړې سیمې خلکو به له خپل اصلي فرهنګ سره ګډاوه او په یوه نوي بڼه به یې نړیوالو ته وړاندې کاوه. د دې مدعا د ثبوت لپاره د بیلګې په توګه د یونان- باختري او یونان- بودايي مدنیتونه یادولی شو، چې د دې خاورې د وګړو نوښتونه بلل کېږي. لنډه دا چې د اوومې میلادي پېړۍ په وروستیو کې د ساسانیانو وروستی پاچا، دریم یزدګرد د احنف بن قیس د اسلامي سرلښکر له لاسه په ۶۵۱ زېږدیز کې ماته وخوړه او ورپسې یې اسلامي سرلښکر د افغانستان په لوري راغی. په بېلابېلو وختونو کې د مسلمانانو حملو دوام پیدا کړ او د دریم خلیفه حضرت عثمان رضي الله عنه د خلافت پر مهال د عبدالله بن عامر تر مشرۍ لاندې اسلامي لښکرې د کابل تر پولو ورسېدې او په همدې ترتیب د ځایي حکومتونو د سقوط او پاشلتیا لپاره زمینه برابره شوه. د مسلمانانو سوبمنو او فاتحو عسکرو د اسلامي حکومت د ټینګښت او ثبات په موخه دوه پېړۍ پرله پسې جنګونه وکړل، تر دې چې د اسلامي خپلواکه دولتونو د راڅرګندېدا لپاره زمینه مساعده شوه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ګروپونو ووېشل شي. لومړی ګروپ به د اسلام د ظهور پر مهال د افغانستان سیاسي وضعیت بیان کړي او دویم ګروپ به په همدغه مهال کې د افغانستان دیني او اجتماعي وضعې په اړه ټولګي ته معلومات ورکړي.

پوښتنې

د اسلام د ظهور پر مهال د افغانستان سیاسي وضعیت څرنګه و؟ شرح یې کړئ.

د اسلام د ظهور پر مهال د افغانستان مذهبي او اجتماعي وضعه څرنګه وه؟ واضحه یې کړئ.

د ساساني دورې وروستي .... نومي پاچا د احنف بن قیس په وسیله په کال ...... زېږدیز کې ماتې وخوړه.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او د کلو له سپین ږیرو څخه د مسلمانانو د لومړیو جنګونو په اړه ویوښتي او خپل معلومات دې په ټولګي کې د نورو په وړاندې ووایي.

دريم څپرکی
د نړۍ لرغوني تمدنونه

دا څپرکی لاندې لوستونه لري:

- د تمدن د منځته راتلو ځرنګوالی او د هغه ځانګړتیاوې
- د بین النهرین تمدن
- د بین النهرین تمدن او کلتور
- د مصر تمدن
- د مصر تمدن او کلتور
- د فارس تمدن
- د هند تمدن
- د چین تمدن
- د یونان تمدن
- د روم تمدن
- د امریکا تمدنونه

د ښېرکي موخې

هیله کیږي چې د دې ښپرکي په پای کې زده کوونکي لاندې موخې تر لاسه کړي:

- د بین النهرین، مصر، فارس، هند، چین، یونان، روم او امریکا له تمدنونو سره به آشنا شي.
- د یاد شوو تمدنونو علمي او کلتوري لاسته راوړنې به بیان کړای شي.
- له تاریخي نقشو څخه د ګټې اخیستنې وړتیا به پیدا کړي.
- د نړۍ د لرغونو تمدنونو په ارزښت به پوه شي.
- د نړۍ د لرغونو تمدنونو او د هغو له لاسته راوړنو سره به لیوالتیا پیدا کړي.

د تمدن د رامنځته کېدو څرنګوالی او ځانګړنې

په دې لوست کې د تمدن د رامنځته کېدو د څرنګوالي په اړه د پوهانو د نظرياتو او د مدنيتونو د ځانګړتياوو په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

تمدن عربي کلمه ده چې د ښاري ژوند معنا لري. د تمدن د رامنځته کېدو د څرنګوالي په اړه د مؤرخينو او ټولنپوهانو له لوري بېلابېل نظريات وړاندې شوي دي. د اسلامي نړۍ نامتو مؤرخ ابن خلدون په دې باور دی چې تمدن د بدوي کلتورونو پر بنسټ جوړېږي او بيرته د همدې بدوي کلتورونو تر بريدونو لاندې له منځه ځي او دا لړۍ په دايروي شکل پايښت مومي. انګليسي مؤرخ ارنولد تاينبي د ننګونو (چلنجونو) او غبرګون نظريه د تمدن د رامنځته کېدو لامل ګڼي. د تاينبي په باور يو په بل پسې ننګونو او ستونزو انسانان هڅو ته اړ کړي او دا هڅې په مدنيت بدلې شوې دي.

د تمدن د پايښت په اړه يوشمېر مؤرخين په دې باور دي چې هغه يوه واحده منشا لري او له يوې لرغونې حوزې څخه پيل شوی دی.

ګوردن چايلد يو د هغو مؤرخينو له ډلې څخه دی چې ټول لرغوني مدنيتونه له يوه ټاټوبي څخه را وتلي ګڼي. نوموړی د مصر، بين النهرين او سند تمدنونه وڅېړل او د دې تمدنونو ترمنځ ورته ټکي يې رابرسيره کړل. په پايله کې يې د ټولو تمدنونو منشا له مصر څخه راپيل شوې وبلله. د مؤرخينو دويمه ډله په دې باور ده چې د تمدنونو منشا يوه نه ده او د نړۍ تمدنونو له يوه تمدن څخه پراختيا نه ده موندلې، بلکې د هرې سيمې د چاپېريال او د هغه د امکاناتو په محدوده کې ځانګړی تمدن منځته راغلی او وده يې کړې ده.

د لومړنيو مدنيتونو ځانګړنې:

ښاري اوښتون (انقلاب): له ميلاده کابو ۳۰۰۰ کاله وړاندې انسانان د ښارونو په جوړولو بريالي شول. ښارونه د ديني، فرهنګي، ټولنيز، اقتصادي او سياسي بدلونونو مرکزونه شول. د بشريت په تاريخ کې دا پرمختګ د ښاري انقلاب په نامه بلل شوی دی.

سياسي او نظامي جوړښتونه: د ښاري ژوند له پيل سره سم حکومتي اداري رامنځته شوې چې ټولنې ته وده ورکړې او د هغوی غوښتنو ته ځواب ووايي. د سياسي قدرت د ساتلو او د نورو

سیمو د نیولو په موخه نظامي ځواکونه هم رامنځته شول.

د اقتصادي ځواک پر بنسټ نوی ټولنیز جوړښت: پاچاهان، لوړ پوړي روحانیون، سیاسي مشران او پوځیان د واک او قدرت په سر کې پاتې او د ټولنې د لوړې طبقې وګړي شول. کروندګرو او صنعتکارانو په دویم پوړکې او غلامانو د ټولنې په ټیټ پوړ کې ځای ومونډ.

دیني جوړښتونه: په لومړیو مدنیتونو کې دیني تشکیلاتو ځانګړې ارزښت درلود. د توحید له لارې څخه د پخوانیو ټولنو د یو شمېر خلکو په اوښتو او د خلکو د باور او تلقین لپاره د دیني جوړښتونو له لارې د شرک او خرافاتو بهیر پیل شو. د ټولنې د بریالیتوب لپاري د ارباب الانواعو کاذب رول او اهمیت ته غاړه کېښود. په همدې ډول یې د لاسته راغلي مدنیت او سیاسي جوړښت پراختیا ته هڅه وکړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د تمدن د رامنځته کېدو د څرنګوالي په اړه او دویمه ډله دې د تمدن د ځانګړنو په اړه معلومات ولیکي او خپلو ټولګیوالو ته دې وړاندې کړي.

پوښتنې

د تمدن د رامنځته کېدو په اړه د ارنولد تاینې نظر ولیکئ.

د تمدنونو د منشا په اړه د پوهانو نظریات څرګند کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د تمدن د بېلګو په اړه خپل معلومات ولیکي او ټولګیوالو ته دې وړاندې کړي.

د بین النهرین تمدن

په دې لوست کې د بین النهرین تمدن له لرغونتوب، لرغونو سیمو او سیاسي وضعې سره آشناکیږئ.

هغه سیمه، چې د دوو سیندونو (دجلې او فرات) تر منځ پرته ده، د بین النهرین په نامه یادیږي.

په دغه سیمه کې د نړۍ تر ټولو لرغونی تمدن رامنځته شوی چې مؤرخین یې د رامنځته کېدو لامل د دجلې او فرات ښېرازه ځنډې ګڼي. د لرغونپوهانو په اند د نوح علیه السلام توپان په همدې سیمه کې پېښ شوي دي. د بین النهرین تر ټولو لرغونی ځای د(تل حسونا)په نامه یادیږي، چې په پنځه زره مخزېږد کې یې یو لوی کلی درلود چې وګړي یې په کرنه بوخت وو،خو د وګړو په ډېرېدو سره د ۵۰۰۰ - ٤۰۰۰ مخزېږد د مخه کلونو تر منځ بین النهرین ته ولېږدېدل او هلته یې د یو تمدن بنسټ کېښود چې د(سومریانو)د تمدن په نامه یادیږي.

د سومریانو په استوګنځي (سومر) کې ګڼ شمېر ښارونه رامنځته شول چې اور، اوروك، کیش، لاګاشس، لارسا او وینپور یې د یادونې وړ دي. دغه ښارونه هر یو په خپلواکه توګه اداره کېدل. له همدې امله ښاري دولتونه یا ښاري هېوادونه بلل کېدل. د دغو ښارونو په منځ کې عبادت ځایونو شتون درلود چې د ښار د ساتنې د خدای مجسمې پکې ساتل شوې وې.

د بین النهرین سیاسي وضع

د سومرښاري دولتونه د کاهنانو له لوري، چې مشران یې (انسي) بلل کېدل، په خپلواکه توګه اداره کېدل او مرکزي واکمني یې نه درلوده. د سومر له پخوانیو واکمنانو څخه یو هم (ایتن)و چې پر ټولو سومري دولتونو یې ولکه درلوده.

له ۲٤۰۰ کاله د میلاد څخه وړاندې اکدي اقوامو سومري واکمن(ګیل ګمیش)له منځه یووړ او واك یې تر لاسه کړ. د دغې لړۍ لومړی واکمن سارګون و چې د فارس له خلیج څخه د بین النهرین تر شمال پورې یې خپل قلمرو ته پراختیا ورکړه. له همدې امله د بین النهرین په سیاسي تاریخ کې ډېر شهرت لري او د بین النهرین لومړی سترواك ګڼل کیږي. دغه لړۍ له دوه پېړیو واکمنۍ وروسته

د شمال ختیځ د یو قوم (ګوتي)له لوري له منځه ولاړه. ګوتیانو یوه پېړۍ واکمني وکړه او په پای کې د سومریانو له لوري له منځه ولاړل. څه مهال وروسته سومر او اکد سره یو موټی او د اور واکمني یې رامنځته کړه. دغه مهال اعلامیانو چې د فارس په سویل او لوېدیځ یې واکمني درلوده او تازه یې د اور واکمني ته غاړه ایښې وه، یو ځل بیا خپلواکي تر لاسه کړه. د سومریانو په وړاندې یې جګړې پیل کړې او په ۲۰۰۷ کاله د میلاد څخه وړاندې یې د هغوی سیاسي ځواک ته د پای ټکی کېښود.

د اور د واکمني له منځه تلو وروسته په سویلي بین النهرین کې جګړې پیل شوې. په پایله کې اموري (بابل) لړۍ، چې په ۱۹ مخزېږده پېړۍ کې یې بنسټ اېښودل شوی و، د دغه هېواد ډېری برخې سره یو موټی کړې او د بابلیانو په نامه سترواکي یې رامنځته کړه.

د بابلیانو د لرغونې ستر واکۍ پېر، چې درې پېړۍ یې دوام وکړ، د نړۍ د تاریخ د پام وړ څپرکی ګڼل کېږي. د دغې لړۍ نومیالی واکمن حمورابي و چې د بین النهرین یووالی یې ټینګ کړ، خپل قلمرو ته یې پراختیا ورکړه، د ستر واکۍ بنسټ یې کېښود او پر دې سربېره یې سوداګرۍ او کرنې ته ډېره پراختیا ورکړه. د وګړو لپاره یې یو قانون جوړ کړ چې د حمورابي د قانون په نامه یادېږي. د حمورابي پلازمېنه د بابل ښار و چې د لرغونې نړۍ له سترو او ودانو ښارونو څخه شمېرل کېږي.

د حمورابي د یوې مجسمې څو انځورونه

د حمورابي له مړينې سره په بين النهرين کې بلواوې پيل شوې. په پايله کې يې بابليان له منځه ولاړل او اشوريان واک ته ورسېدل. اشوريان يو جنګي قوم و او د اشور په ښار کې يې واکمني

دحمورابي د قانون يوه برخه

که څوک يو تن په قتل تورن کړي، خو په اثبات يې ونه رسوي، تور لګوونکی باید په قتل ورسېږي.

که چا تښتېدلي غلام ته پناه ورکړه، بايد ووژل شي.

که چا د يو بل چا غلام ووژه، په بدل کې يې بايد غلام ورکړي.

که يو آزاد تن يو بل آزاد تن ووهي، په بدل کې بايد نغدي جريمه ورکړي او که چېرې يې بابلي وواهه بايد شپېته درې ووهل شي.

درلوده. د دغې لړۍ لومړی واکمن لومړی سارګون و چې له ميلاده ۱۹۰۰ کاله وړاندې يې د اور ښار تر لاسه کړ. په نهمه مخزېږده پېړۍ کې اشوريانو ډېرې برياوې تر لاسه کړې او خپل قلمرو ته يې د مديترانې تر مورګو پورې پراختيا ورکړه. څه مهال وروسته يې مصر هم تر لاسه کړ. د اشوريانو وروستی واکمن اشور بنپال و چې ډېرې سېمې يې تر خپلې ولکې لاندې کړې او د اعلاميانو سياسي ځواک ته يې د پای ټکی کېښود. د دغې لړۍ پلازمېنه د نينوا ښار و چې په ياده اداره کې يې ډېره پراختيا موندلې وه.

وروستی قوم، چې له يوې پېړۍ زيات يې په بين النهرين واکمني وکړه، کلدانيان وو. کلدانيان د نويو بابليانو په نامه هم يادېږي، ځکه خپله پلازمېنه يې له نينوا څخه د بابل ښار ته ولېږدوله او هڅه يې وکړه چې د بابليانو تمدن راژوندی کړي او د حمورابي قانون پلی کړي، خو بريالي نه شول. په ۵۳۹ مخزېږد کې هخامنشيانو د کلدانيانو وروستی واکمن، بخت نصر له منځه يووړ او د بابل

ښار يې ونيو. په دې ډول بين النهرين د هخامنشيانو په قلمرو کې شامل شو. له هخامنشيانو وروسته ساسانيانو په بين النهرين ولکه ومونده او په اوومه زېږديزه پېړۍ کې نو موړې سېمه د مسلمانانو له لوري ونيول شوه.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د سومريانو، دويمه ډله دې د اکديانو او دريمه ډله دې د بابليانو په اړه خپل معلومات وليکي او د هرې ډلې استازی دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د بين النهرين لومړنی تمدن په څه نامه يادېږي او د رامنځته کېدو لامل يې څه و؟
۲- د سومر د ښاري دولتونو په اړه څه پوهيږئ، خپل معلومات وليکئ.
۳- د اور د واکمنې په اړه خپل معلومات وليکئ.
٤- حمورابي کوم کارونه ترسره کړل خپل معلومات وليکئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د بين النهرين د سياسي وضعې په اړه معلومات وليکي او خپلو ټولګيوالو ته دې وړاندې کړي.

د بین النهرین تمدن او فرهنګ

په دې لوست کې د بین النهرین د خلکو له دیني عقایدو، ټولنیزې او اقتصادي وضعې او علمي لاسته راوړنوسره آشنایي پیداکوئ.

دین: د بین النهرین اوسېدونکو په ډېرو خدایانو، لکه د آسمان، سپوږمۍ، ستورو، کرنې او داسې نورو باور درلود. هغوی د ځینو خدایانو مجسمې جوړې کړې وې او په عبادت یې بوخت وو. د ښارونو په مرکزونو کې د غونډیو په سر څو پوړیزه عبادت ځایونو شتون درلود چې په هر عبادت ځای کې د ښار ساتنې د خدای مجسمې ایښودل شوې وې.

د بین النهرین اوسېدونکو د خپلو خدایانو د خوښۍ په موخه بېلابېل مراسم ترسره کول. قرباني یې کولې او په ګډه یې مذهبي سرودونه ویل. هغوی له مړینې وروسته په ژوند باور درلود چې له همدې امله یې له مړو سره په قبرونو کې وسایل ایښودل.

د تاریخي روایتونو او دیني نصوصو له مخې الله تعالی، حضرت ابراهیم (ع) ولیږه چې خلک د باطلو خدایانو له عبادت څخه منع کړي او د واحد خدای عبادت ته یې راوبولي. د حضرت ابراهیم(ع) توحیدي دعوت د دغه مهال د پاچا نمرود له مقاومت سره مخامخ شو، خو ډېر ژر د بین النهرین له پولو تیر او فلسطین او جزیرة العرب ته ورسید.

کرنه: د دجلې او فرات د اوبو سترو سرچینو شتون د بین النهرین د کرنې د پراختیا او ودې بنسټیز لامل و چې له امله یې د اوبه خور منظم سیستم رامنځته شو او د ټولنیز ژوند د نظام لپاره لاره هواره شوه. غنم او اوربشې د بین النهرین مهم کرنیز پیداوار وو.

لیک: له بین النهرین څخه ډېرې خټینې لوحې ترلاسه شوې چې پر مخ یې په بېلابېلو بڼو لیکنې څرګندیږي. د مؤرخینو څېړنو په ډاګه کړې، دغه لوحې چې لرغونتوب یې ۵۰۰۰ مخزېږد ته رسیږي، په واقعیت کې د هغه مهال کتابونه دي. له همدې امله ویلای شو چې د نړۍ تر ټولو لرغونی کتابتون په بین النهرین کې رامنځته شوی دی. دغه لوحې د ښوونې او روزنې، د خدایانو د عبادت، د حقوقي مسایلو، جګړو، راکړې ورکړې او داسې نورو په اړه مطالب لري چې په میخي لیک لیکل شوي. په دې توګه ویلای شو چې په بین النهرین کې لومړنی رامنځته شوی لیک میخي دی.

علوم: د نجوم پوهې په بین النهرین کې د پام وړ پرمختګ کړی و چې لامل یې د ستورو عبادت و هغوی هغه ستوري چې اوس عطارد، زهره، مریخ، مشتري او زحل نومیږي، پیژندل. د دجلې او فرات د سیندونو څپو د بین النهرین وګړي هڅول چې د اوبه خور سیستم د تنظیم او د خپلو ځمکو د پولو ټاکلو په موخه ډېر فکر وکړي. په دې ډول لومړني هندسي او ریاضیکي فعالیتونه منځته راغلل چې وروسته د جمعې، منفي، ضرب او تقسیم عملیې هم رامنځته شوې. د بین النهرین وګړو کال په دولسو سپوږمیزو میاشتو او هره میاشت په څلورو برخو وېشلې وه چې په دې ډول اونۍ رامنځته شوه.

بابل د لرغوني نړۍ ستر او پرتمین ښار

بابل د بین النهرین له لرغونو ښارونو څخه دی. د مؤرخینو په آند دغه ښار له ۴۰۰۰ مخزېږد راهیسې شتون درلود او د نړۍ له لومړنیو ښارونو څخه شمېرل کېده. د بابل ښار د لرغوني بابلي واکمنۍ په

ځانګړې توګه د حمورابي د واکمنۍ پر مهال ډېره پراختیا ومونده.
په ۶۸۹ مخزېږدکې د اسوریانو د یرغل په پایله کې د بابل ښار ویجاړ شو. د کلدانیا په واکمنۍ کې بابل یوځل بیا پلازمېنه شو. د دغې لړۍ یو واکمن (بخت نصر) د بابل د ودانولو په موخه ډېرې هڅې وکړې چې په ترڅ کې یې بابل د خپلې ښکلا او عظمت لوړې پورې ته ورسېد. په ۵۳۹ مخزېږدکې د بابل ښار د هخامنشي واکمن کوروش په ولکه کې راغی.
د بابل ښار د فرات د سیند په غاړه کې پروت دی. د دغه پراخه ښار مساحت ۵۲۰ کیلومتر مربع اټکل شوی دی. د ښار شا و خوا لوړو او محکمو استحکاماتو شتون درلود. دغو استحکاماتو کابو ۲۵۰ برجونه او ۱۰۰ دروازې درلودې، چې په خوا کې یې له اوبو ډکې ژورې کندې موجودې وې. د ښار دیوالونه یې ۹۰ کیلومتره اوږده وو. د فرات سیند د ښار له منځه تیریده چې دواړو خواو یې د ښکلو پلونو په واسطه له یوبل سره لار موندله.
د ښار سترې ودانۍ له ډبرو جوړې وې. د دغو ډبرو مخ په سفالي رنګ پوښل شوی و. د ښار له سترو ودانیو څخه یوه هم هغه برج ډوله اووه پوړیزه ودانۍ وه چې کابو ۲۰۰ متره لوړوالی یې درلود او د نړۍ له ټولو لوړه ودانۍ ګڼل کېده. د دغې ودانۍ باندینۍ لوری د ښکلو انځوریزو کاشیو په واسطه پوښل شوی و.
بین النهرین ته د یونانیانو له راتګ وروسته بابل د سکندر د پام وړ وګرځید او د هغه استوګنځای شو. د سکندر د ځای ناستو د شخړو په پایله کې دغه ښار ډېر زیانمن شو او له هغه وروسته د سقوط په لور روان شو. د روایاتو له مخې حضرت ابراهیم (ع) په بابل کې بتان مات کړل او د بابل د حاکم (نمرود) په امر په اور کې واچول شو، خو الله تعالی وژغوره. د بابل د ښار کنډوالې د بغداد د سویل په ۸۵ کیلومترۍ کې د کوفې ښار ته نږدې شتون لري.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په درې ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د بین النهرین د وګړو د مذهبي عقیدو، دویمه ډله دې په بین النهرین کې د علومو د پرمختګ او دریمه ډله دې د بابل د ښار په اړه معلومات ولیکي او د هرې ډلې استازی دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د بین النهرین د عبادت ځایونو په اړه څه پوهېږئ؟ خپل معلومات ولیکئ.
۲- د علومو په برخه کې بین النهرین کومې لاسته راوړنې لري؟
۳- د بابل د ښار په اړه څه پوهېږئ؟ په لنډه توګه یې ووایاست؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د بابل د حاکم نمرود په اړه معلومات ولیکي او ټولګیوالو ته دې وړاندې کړي.

ځلرویشتم لوست

د مصر تمدن

په دې لوست کې په مصرکې د تمدن د رامنځته کېدو د لاملونو، د هغې د بشپړتیایي پړاوونو او همدارنګه د لرغوني مصر له سیاسي وضعې سره آشنایي پیداکوئ.

د مصر هېواد په افریقاکې پروت دی. د مؤرخینو په آند په مصرکې د بشري مدنیت د رامنځته کېدو رغنده لامل د نیل سیند و چې په خپلو ښیرازو غاړو مورګوکې یې کلي اوښارونه رامنځته شول. په لوړه کچه یې کلتور ته پراختیاورکړه او د بشر د ډېرو فعالیتونو بنسټ یې کېښود.

په مصر کې له ۵۰۰۰ تر ۳۲۰۰ مخزېږد پورې پېر له تاریخ وړاندې دوره بلل کېږي. هغه مهال د نیل په وادۍ کې مرکزي واکمني نه وه، خوسره له دې هم ځینې ځایي واکمني یوموټی شوې او دوه واکمني یې یوه په سویل اوبله په شمال کې رامنځته کړه. په دغه دوره کې هنر وده وکړه. د دودونو پر بنسټ قانون جوړشو اوهمدارنګه لیکنې او کلېزې رامنځته شوې چې ددغه پېرله علمي پرمختیاووځخه ګڼل کېږي.

په ۳۲۰۰ مخزېږد کې د سویلي او شمالي واکمنیو د یوځای کېدو په ترڅ کې مرکزي واکمني منځته راغله.

د دغې واکمني بنسټ ایښودونکی لومړی مینز (Menz) وه چې د لومړۍ دورې بنسټ ایښودونکی هم و.

د لرغوني مصر د ودې پړاوونه

مؤرخین د مصرلرغونی تاریخ د مینز له مهاله د هخامنشیانو تر ورتګ پورې په درې دورو وېشي.

۱- لرغوني واکمني:

لرغوني واکمني واک ته د مینز له رسېدو سره پیلېږي. په دغه واکمني کې شپږ کورنۍ یو

بل پسې واک ته ورسېدې. په دغه دوره کې د واکمني سیستم تیوکراسي (دیني) و. پاچا هم سیاسي او هم دیني مشر و څکه د هغه ځواک د خدای ځواک گڼل کېده او په خلکو کې یې خورا درناوی کېده. له همدې امله ورته د فرعون لقب ورکړ شوی و.

لرغونې واکمني د پام وړ پوځي ځواک نه درلود او سیاست یې سوله ییز و. دغه دوره په ۲۳۰۰ مخزېږد کې پای ته ورسېده، ورسره په مصرکې نوی پېر پیل شو او دوه پېړۍ یې دوام وکړ چې د فیوډالي دورې په نامه یادېږي. په یاده دوره کې گډوډې واکمنه وه. نجیبان د ډېرځواک څښتنان وو چې له امله یې د ټولنیزو پوړکو (طبقاتو) له لوري وخت په وخت پاڅونونه رامنځته کېدل.

منځنۍ واکمني

په ۲۱۰۰ مخزېږد کې یوولسمه کورنۍ واک ته ورسېده، په پایله کې یې گډوډۍ پای ته ورسېدې او د مصر په تاریخ کې یوه نوې پاڼه پرانیستل شوه چې د منځنۍ واکمني په نامه یادېږي. دغه واکمني د لرغونې واکمني په پرتله کمزورې وه. فرعونان یوبل پسې واک ته رسېدل، خو اصلي ځواک د کوچنیو واکمنانو په لاس کې و. دولسمې کورنۍ دغه حالت ته بدلون ورکړ. فرعونان یې د پوره ځواک څښتن کړل. عدالت یې ټینگ او خلک یې د اصلیت او توکم له توپیر پرته په کارونو وگومارل. ویلای شو چې دولسمه کورنۍ د ولسواکۍ لومړنۍ بنسټ اېښودونکې وه. دغه واکمني د ټولنیز عدالت او علمي پرمختیاوو له مخې یوه زرینه دوره وه. له پای ته رسېدو سره یې مصر یوځل بیا د گډوډیو او بهرنیو بریدونو دورې ته ورننوت چې له دوه پېړیو یې زیات دوام وکړ او په پایله کې یې ټولنیزې اوعلمي پرمختیاوې له منځه ولاړې. هکسوسیانو، چې په لوېدېځې اسیا واکمن شوي وو، مصر تر ولکې لاندې راوست. دغې ولکې پرمصریانو مهم اغېز وکړ. هغوی یې نه یوازې له جگړه ییزو اصولوسره بلدکړل، بلکې د بهرنیانو په وړاندې یې یو موټی کېدو ته هم وهڅول. مصري واکمنانو د هکسوسانو په وړاندې پاڅونونه پیل کړل

او بهرني څواکونه يې له خپلې سېمې څخه وايستل. د دغې بريا اتل د اتلسمې کورنۍ موسس لومړی اهموز و.

۳- د امپراتورۍ دوره: (**۱۵۸۰ تر ۱۰۹۰ میلاد څخه وړاندې**)

د فرعون انځور

دغه دوره د هکسوسانو له ايستلو او د لومړي اهموز له واک ته رسېدو سره پيلېږي اهموز د مخکنيو دورو په پرتله يو پياوړی نظام رامنځته کړ. فلسطين يې ونيو او تر سوريې پورې ورسېد. د دغې دورې تر ټولو بريالي بريدونه د دريم توتمس پرمهال پېښ شول چې د دجلې او فرات ترمنځ سېمه يې د مصريه قلمرو کې ورګډه کړه.

د امپراتور له مړيني وروسته يوځل بيا ګډوډۍ رامنځته شوې، خو مصري فرعونيان يې په له منځه وړلو کې پاتې راغلل. له امله يې يو په بل پسې انقلابونه پيل شول او تر دولسمې مخزېږدې پېړۍ پورې يې نيول شوې سيمې له لاسه ووتې او واکمني يې د ځوړتيا په لور روانه شوه.

په ٦٧٠ مخزېږد کې مصر د اسوريانو له لوري ونيول شو او تر٦٦٢ مخزېږد پورې يې تر استعمار لاندې واوسېده. له دې وروسته مصر يو ځل بيا خواک ترلاسه کړ او کلتور پراختيا ومونده، خو دغه حالت ډېر دوام ونه کړ. په ٥٢٥ مخزېږد کې مصر د فارس امپراتورۍ له لوري ونيول شو چې له دې وروسته تېرتمدن بيا راژوندی نه شو.

په ټوليزه توګه په مصرکې شل کورنۍ واک ته ورسېدې او ګڼ شمېر فرعونانو پکې واکمني وکړه. له هغوی څخه يو هم دويم رامسس و چې د واکمني پرمهال يې حضرت موسی عليه السلام راڅرګند شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د لرغوني واکمنۍ، دویمه ډله دې د منځنۍ واکمنۍ او دریمه ډله دې د امپراتورۍ دورې په اړه معلومات ولیکي او د هرې ډلې استازی دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱-د نیل په وادۍ کې مرکزي واکمني څه مهال او د چا له لوري رامنځته شوه؟

۲-د لرغوني مصر د تاریخي دورو په اړه خپل معلومات ولیکئ.

۳-حضرت موسی (ع) د کوم فرعون په واکمنۍ کې راڅرګند شو؟ نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د مصر د فرعونیانو په اړه معلومات ولیکي او خپلو ټولګیوالو ته دې وړاندې کړي.

د مصر تمدن او فرهنګ

په دې لوست کې د مصريانو د مذهبي عقايدو، ټولنيزې وضعې، اقتصادي سيستم، علمي لاسته راوړنو، هنري فعاليتونو او د لرغوني مصر له تاريخي اثارو سره آشنايي پيداکوئ.

دين: دلرغوني مصر د وګړو په ټولنيز ژوند کې مذهب ډېر رول درلود او د ژوند په هر اړخ يې اغيز کړی و.

د لرغوني واکمني سيستم تيوکراسي (ديني) و. په منځنۍ واکمني او ان د امپراتورۍ په دوره کې د هېواد چارې د مذهب له لارې اداره کېدې. په لرغوني واکمني کې بېلابېل دينونه سره يوځای او يو واحد دين منځته راغی. همدارنګه له بېلابېلو خدايانوڅخه أمون ري (د لمر رب النوع) چې د عدالت، رښتينولی او د کايناتو د اخلاقي چارو ساتندوی ګڼل کېده او اوسيروس (د نيل رب النوع) چې د نباتاتو خدای ګڼل کېده منځته راغلل. په منځنۍ واکمني او د امپراتورۍ په پېرکې دين خپل وروستنی تکامل ترلاسه کړ.

د هکسوسانو د يرغل پرمهال دغه دين په خرافاتي دين تبديل شو. خلکو د پيسو په مقابل کې په پاپيروس ليکل شوی ښښنليك اخيسته او د مړي ترڅنګ يې په قبر کې ايښوده. په دې ليک کې له ارباب الانواعوڅخه د نوموړي شخص د ښښلو غوښتنه کېده. د غو ديني خرافاتو چې د روحانيونو له

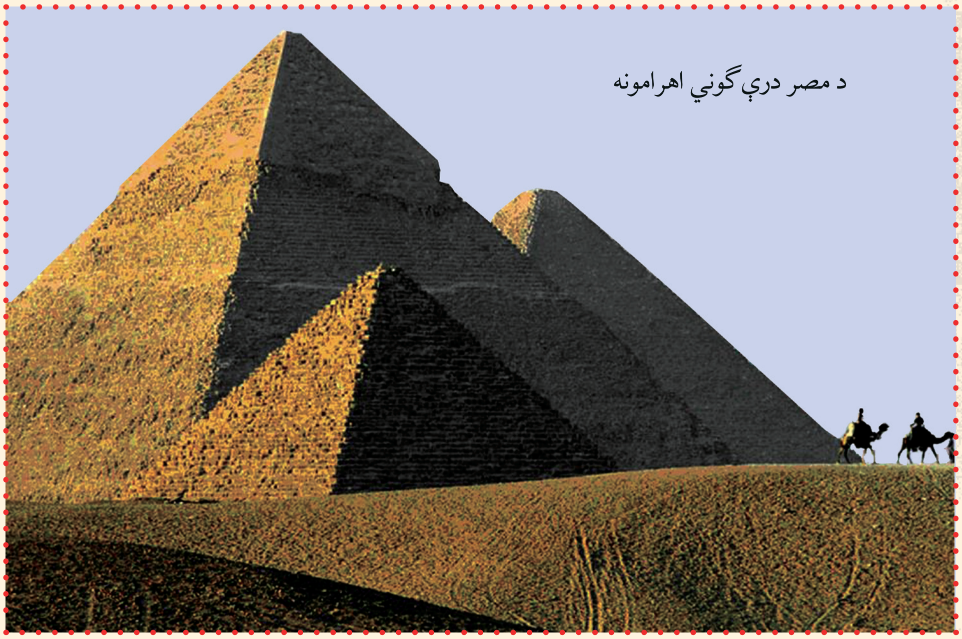

د مصر درې ګوني اهرامونه

خوا پلي کېدل، پر چاپېریال ناوړه اغیز وکړ چې له امله یې په ۱۳۷۵ مخزېږدکې دڅلورم امنوهوتپ په مشرۍ پاڅون رامنځته شو. زوړ مذهب له منځه ولاړ او پرځای یې نوی دین رامنځته شوچې په هغه کې د اتون د خدای (د لمر لرغونی نوم) عبادت کېده. امنوهوتپ خپل نوم په اخناتون تبدیل کړ. وروستیو فرعونانو له دغه مذهب سره لیوالتیا نه درلوده، په تیره توتن خامون چې دیني خرافات یې بیا دودکړل او د اتون دین یې له منځه یووړ.

د لرغوني مصر کلتوري میراثونه تر ډېره اهرامونه، مومیایي جسدونه، عبادتځایونه، مقبرې، مجسمې، انځورونه، ډېرلیکونه او مذهبي سرودونه دي چې ټول یې د مذهب په سیوري کې منځته راغلي دي. مصریانو پر ډول ډول خدایانو عقیده درلوده. لمر، سپوږمۍ، نیل او ځینې حیوانات یې سپېڅلي بلل او د درناوي په موخه یې د هغوی انځورونه او مجسمې په عبادتځایونوکې ایښودې. دا هم باید په یاد و لرو چې ددغو ټولوخرافاتو او شرک ترځنګ الله تعالی د توحید لارې ته د خلکو د رابللو په موخه پیغمران علیهم السلام راستولي دي. موسی علیه السلام او ورور یې، هارون علیه السلام په مصرکې په پیغمبرۍ مبعوث شول. موسی علیه السلام او پیروانو یې د الهی تعلیماتو په رڼا کی د ژوندانه او واحد خدایﷻ د عبادت بیرغ پورته کړ او د دغه مهال له فرعون سره یې نښته وکړه.

د شرک او خرافاتو او د فرعون د تېري او بې عدالتی په وړاندې د موسی علیه السلام پاڅون په پای کی د خلکو په یو خوځښت تبدیل شو چی په پایله کی یې فرعون ډوب شو او د توحید دعوت یوځل بیا لوړ پوړ ته ورسېده.

په پیل کې مصریانو خپل مړي په ټوټو پوښل او په قبرکې یې ایښودل، خو وروسته یې دغه لاره بدله کړه او د بدن د ساتنې په موخه یې هغوی مومیایي کول او د اړتیا وړ وسایل یې ورسره په قبرکې ایښودل.

ټولنیزحالت

مصري ټولنه په واقعیت کې له څلورو پوړیو څخه جوړه شوې وه. په هر پوړ کې یې افرادو او په سر کې یې فرعون ځای درلود. د پوړکو ترمنځ د ژوند توپیر ډېر نه و. ټول وګړي د قانون په وړاندې برابر وو. سره له دې چې اقتصادي توپیرونو شتون درلود، د شاهي کورنۍ له غړوپرته د هیڅ تن ټولنیز موقعیت څرګند نه و او ان نوکرانو او غلامانو کولای شول له یو ټولګي څخه بل ته پورته شي. غلامان، چې په پیل کې په سختو کارونو ګومارل کېدل، وروسته په عسکري خدمت کې شامل شول او په ژوندکې یې بدلون راغی چې په پایله کې د غلامانو ټولګی بېخي له منځه ولاړ. په مصري

ټولنه کې ښځو لوړ مقام درلود، تر دې چې د فرعوني تاج اوتخت ته ورسیږي. په کورنۍ کې د ننه ودونو ډېر دود درلود. د دغه دود له مخې فرعونانو له خپلو خویندو او د کورنۍ له نژدې غړو سره واده کاوه. د ښوونې او روزنې په ډګر کې هم مصر د پام وړ پر مختګ کړی و. د دولتي ښوونځیو ترڅنګ خصوصي ښوونځیو هم شتون درلود او د هر ټولګي افرادو پکې زده کړه کولای شوه.

اقتصادي سیستم:

د مصر اقتصادي بنسټ په کرنې اومالدارۍ ولاړ و. کرنې ډېره پراختیا موندلې وه اوځمکو ښه حاصل ورکاوه. د هغه مهال د کلتور له مخې ټولې ځمکې د فرعون ملکیت وې چې د مالیې په مقابل کې یې پرخلکو وېشلې. له شلمې مخزېږدې پېړۍ وروسته سوداګرۍ چټکه پراختیا ومونده او د اقتصادي بنسټ په پیاوړتیا کې یې ترټولو زیات ارزښت ترلاسه کړ.

مصریانو له بهرنیو هېوادونو سره سوداګریزو اړیکو ته پراختیا ورکړې وه چې ښه بېلګه یې په ۳۰۰۰ مخزېږد کې مصرته د افغانستان د لاجوردي ډېرو رسېدل دي.

صنعت هم د مصرد اقتصاد په پیاوړتیا کې ډېر ارزښت درلود. بېړۍ جوړونه، ښیښه جوړونه، کولالي، د ټوکرانو اوبدل او د ډبرې توږل هغه صنایع وې، چې ګڼ شمېر وګړي یې په کارونو بوخت کړي وو.

د فلزي پیسو په جوړونه کې هم مصر نړیوال شهرت ترلاسه کړی و.

د امپراتورۍ تر دورې پورې ځمکې د خلکو ترمنځ وېشل شوې وې او د حکومت له عملي کنترول څخه بهرګڼل کېدې، خو د دغې دورې زیات لګښت په کروندګرو د لوړې مالیې لامل وګرځید چې په دې ډول فرعونان دځمکوښتن او کروندګر یې نوکران شول. سربېره پر دې د زیاتو پیسو د لاسته راوړلو په موخه بهرنۍ سوداګري هم د دولت له لوري انحصار شوه.

د اخناتون له دورې پرته د امپراطورۍ په ټوله دوره کې روحانیون له مالیې معاف وو او د دولت په پانګه کې یې مهمه ونډه درلوده. سربېره پر دې د کرنیزې ځمکې یو پر اوومه برخه د روحانیونوحق و او همدارنګه د زرګونو حیواناتو او کابو سل بېړیوښتنتان هم وو.

ادبیات:

مصریان لومړني خلک وو چې انځوریز لیک (هیروغلیف) یې رامنځته کړ. مصري کاهنانو دغه لیک د عبادتځایونو، ماڼیو او د فرعونیانو د مقبرو د اړونده مطالبو د لیکلو په موخه کاراوه او په ځانګړو مدرسو کې یې زده کوونکو ته ورښوده. له هیروغلیف پرته د دیموتیک په نامه هم یولیک

دود و چې د منځني پوړ وګړو او سوداګرو ورڅخه کار اخیسته.

کاهنان په مدرسوکې د اشرافو د زامنو په روزنه او د بېلابېلو علومو په ښوونه بوخت وو. په دغو مدرسوکې د پاپیروس له کاغذ څخه ګټه اخیستل کېده.

دکلیزو رامنځته کېدل هم د یادونې وړدي چې په حقیقت کې د هغه مهال د تاریخ کتابونه وو. په دغو کلیزو کې مصري منشیانود فرعونیانو برياوې څرګندولې او د هغوی اړوند مسایل یې لیکل.

هنر او معماري:

د مصر تمدن ته ترډېره هغوکلتوري میراثونو شهرت ورکړی چې د یادګار په ډول پاتې دي. دغه آثار له اهرامونو، عبادتځایونو، ماڼیو، مجسمو او هغو انځورونو څخه عبارت دي دا اثار د وخت د واکمنیو د لویې او پوهې څرګندونه کوي، چې د مصر درې ګوني اهرامونه یې ښې بېلګې دي. د اهرامونوسربېره ګڼ عبادتځایونه هم ودان شوي وو چې په چاپېر کې یې د کاهنانو، غلامانو او کار کوونکو ځانګړو ځایونو شتون درلود. په دغو عبادتځایونو کې د سپیڅلو حیواناتو مجسمې ایښودل شوې وې او ستنې یې له دیني لیکنو او انځورونو ډکې وې.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د مصریانو د مذهب، دویمه ډله دې د اقتصادي سیستم او دریمه ډله دې د هنر او معمارۍ په اړه معلومات ولیکي او د هرې ډلې استازی دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د مصریانو د دیني عقیدو په اړه څه پوهېږئ؟ خپل معلومات ولیکئ.
۲- د مصریانو د ټولنیز حالت په اړه معلومات ولیکئ.
۳- د مصریانو د ادبیاتو په اړه معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د مصریانو د لاسته راوړنو په اړه خپل معلومات ولیکي او ټولګیوالو ته دې واوروي.

د فارس تمدن

په دې لوست کې به د اريانا تمدن د فارس برخه، چې د افغانستان برخه يې په سر کې توضيح شوه، پيژنئ اوس به د فارس تمدن د سياسي، ټولنيزې، اقتصادي او کلتوري وضعي په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

هغه مهال چې اريايان په بلخ کې مېشت شول، د وګړو د ډېرښت له امله د اريانا دننه ختيځ او لويديځ ته وکوچېدل. هغه شمېر، چې لويديځ ته کډه شول او د اوسني ايران په شمال او فارس کې مېشت شول هغوی د ((ماد)) او ((فارس)) په نومونو د يو مدنيت بنسټ کېښود، چې د فارس د تمدن په نوم شهرت لري.

د فارس پراخې دښتې، سيندونه او شتمنې طبيعي زيرمې د دې لامل شوې چې په دغه هېواد کې کرنه، مالداري او صنعت د پام وړ پراختيا وکړي او بشري تمدنونه رامنځته شي.

سيالک، ګوران، مارلک، جيروفت او شهر سوخته د فارس نامتو لرغونې سېمې دي چې وګړو يې د ګاونډيو سيمو له وګړو، لکه د منديګک، موهنجودارو او هرپې له اوسېدونکو سره اړيکې درلودې.

له ميلاد څخه ۳۰۰۰ کاله وړاندې ايلامي وګړو په فارس کې د ايلام تمدن رامنځته کړ. د دغه تمدن په اړه ډېر تاريخي معلومات د شوش له ښار څخه، چې د ايلامي واکمني سياسي مرکز و، ترلاسه شوي دي. ايلام د ادب، هنر او صنعت په برخه کې د پام وړ پراختيا ومونده. د بابليانو او اشوريانو له واک ته رسېدو سره ايلاميان کمزوري شول او په پايله کې په ٦٤٥ زکال کې د اشور بناپال له لوري فتح شو. اشوري ليکنې د هغو دوو قبايلو يادونه کوي چې د فارس په شمال لويديځ کې مېشت وو او د ماد او پارسيانو څخه عبارت دي.

د هيرودت په وينا د اتمې مخزېږدې پېړۍ په وروستيو کې د دياکو په نامه يو شخص د ماد قبايل تر خپلې ولکې لاندې راوستل او د ماد د واکمني بنسټ يې کېښود.

په دغه لړۍ کې درې نامتو پاچاهان واک ته ورسېدل چې یو له هغوی څخه هم استیاګ و چې په واکمني کې یې د ماد څواک خپل لوړې پوړۍ ته ورسېد او د ماد قلمرو ته یې ډېره پراختیا ورکړه.

د ماد د قلمرو پراختیا د فارسي قبایلو له لوري ودریده. پارسیان د کوروش په مشرۍ یو موټی شول او په ۵۵۳ مخزېږد کې یې د ماد واکمني له منځه یووړه. په فارس کې د ماد له راپرځېدو سره هخامنشي واکمني منځته راغله. د دغې واکمنۍ نامتو واکمن لوی کوروش و چې د بابل ښار یې تر ولکې لاندې راوست او ځان یې د بابل پاچا وباله.

له کوروش وروسته د هغه زوی لومړی کمبوجیه واک ته ورسېد. کمبوجیه په مصر یرغل وکړ او هغه یې په خپله ولکه کې راوست. د هخامنشیانو اته واکمنان یو په بل پسې واک ته ورسېدل چې په پای کې په ۳۳۵ مخزېږد کې د هخامنشیانو وروستي واکمن، دریم داریوش د مقدوني سکندر د یرغلونو په پایله کې ماته وخوړه او ورسره دغه لړۍ پای ته ورسېده.

تمدن او فرهنگ

دین: د شرک او خرافاتو د خپرېدو په پایله کې په پخواني فارس کې د ځینو ښارویو، ځمکې، آسمان، اوبو او اور عبادت تر ډېره دود و. د اور عبادت د ستورو عبادت په تیره د لمر عبادت ځانګړی رول درلود. د پخوانیو فارسیانو په مذهب کې عبادتځایونو شتون نه درلود. دیني مراسم، دعاګانې او قربانۍ په مناسبو ځایونو کې ترسره کېدې. خو وروسته عبادتځایونه ودان شول چې د خدایانو مجسمې پکې اېښودل کېدې او خلکو به یې عبادت کاوه.

ایلامیانو له مړینې وروسته پر ژوند باور درلود او له خپلو مړو سره یې خاورینې کوزې ښښولې او همدارنګه یې له کانالونو څخه قبرونو ته اوبه ورتویولې چې مړي تږي نه شي.

د زردشت په راڅرګندېدو سره زردشتي مذهب د فارس دولتي مذهب شو او ډېر ارزښت یې ترلاسه کړ.

هنر، صنعت او معماري

په لرغوني فارس کې ایلامیانو د ختینو او فلزي لوښو په جوړولو، مجسمه جوړولو او د ډبرو پر مخ د انځورونو په کښلو کې ډېر مهارت درلود. د ماد وګړو خپل کورونه په لوړو ځایونو کې د ټینګو کلاګانو په منځ کې جوړول. د دغو کلاګانو شا او خوا تاو راتاو دیوالونو او د څار برجونو شتون درلود چې د جګړې د سنګرونو په څیر ورڅخه ګټه اخیستل کېده.

ماد د خپلو شاهانو لپاره په غرونو کې قبرونه کیندل. د لرغونپوهانو په واسطه موندل شوي خاورین لوښي او فلزي آثار د هنر او معمارۍ په برخه کې د ماد د هنري مهارتونو څرګندونه کوي.

هخامنشي واکمنانو د خپل ځواک د ښوولو په موخه ګڼ شمېر ماڼۍ ودانې کړې وې، چې له هغو څخه یوه هم د جمشید تخت دی.

له هخامنشي لرۍ څخه د بیستون ډبرلیک ډول ډول فلزي، طلایي، نقره یي او د زیړو آثار لکه: سکې، وسلې، جامونه، لوښي او لوحې پاتې دي چې د هغه مهال د صنعت د پرمختګ څرګندونه کوي.

د جمشید تخت: د هغو ښکلو ماڼیو مجموعه وه چې د هخامنشیانو په واسطه جوړه شوې وه. داریوش دغه ځای د خپلې ماڼۍ لپاره غوره کړ او د جوړېدو په موخه یې له ټول هېواد څخه ګڼ شمېر هنرمندان په کار وګمارل. له داریوش وروسته ټولو

د جمشید د تخت یو انځور

هخامنشي واکمنانو په دغه ځای کې ماڼۍ جوړې کړې.

په دغه سیمه کې هر کال د نوروز د جشن مراسم ترسره کېدل چې له بېلابېلو ولایتونو څخه پکې له ښکلو سوغاتونو سره استازیو ګډون کاوه. د یوناني سکندر له راتګ سره د دغه تخت ډېر ارزښتناکه وسایل له منځه ولاړل او ودانۍ یې زیانمنې شوې.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د ماد او فارسیانو د واکمنې دویمه ډله دې د پخواني فارس د مذهب او دریمه ډله دې د هنر او معمارۍ په اړه معلومات ولیکي او د هرې ډلې استازی دې خپل معلومات ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

د فارس لرغوني سیمې کومې دي؟ نومونه یې واخلئ.

د هخامنشي واکمني بنسټ ایښودونکی څوک و او څه مهال رامنځته شو؟

د ماد د واکمنی د هنر او معمارۍ په اړه خپل معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د جمشید تخت په اړه معلومات ولیکي او خپلو ټولګیوالو ته دې وړاندې کړي.

اوویشتم لوست

د هند تمدن

په دې لوست کې د هند تمدن د رامنځته کېدو د څرنګوالي، سیاسي، ټولنیزې او کلتوري وضعې، علمي لاسته راوړنو او د لرغوني هند د هنر او معمارۍ سره اشنایي پیداکوئ.

هند په اسیا کې د تمدن د پیدایښت له لرغونو مرکزونو څخه ګڼل کیږي. هند هغه پراخه او ښکلې سیمه ده چې په خپله غېږ کې يې ډېر مدنیتونه، علوم او مذهبونه روزلي او نړیوالو ته یې د سوغات په توګه وړاندې کړي دي.

په ۱۹۲٤ز کال کې لرغونپوهانو په هند کې د دوو لرغونو سیمو (هړیه او موهنجودارو) پاتې شونې وموندل چې لرغونتوب يې ۳۰۰۰ مخزېږد ته رسیږي. هړیه او موهنجودارو کراچۍ ته څېرمه ځای لري، د دراویدي اقوامو اړوند او د هند له لرغوني تمدن څخه ګڼل کیږي. د هړیه او موهنجودارو تمدن د سند په لویدیځ کې رامنځته شوی. له دغې سیمې څخه ترلاسه شوي اثار څرګندوي چې

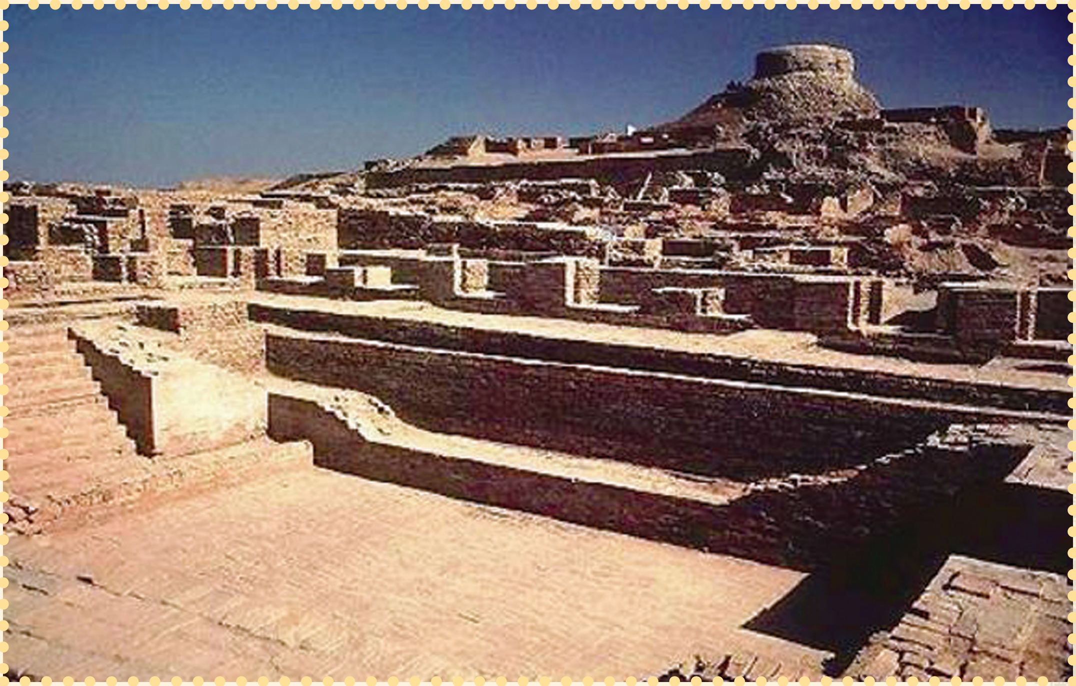

له موهنجودارو د ودانیو پاتې شونې

د دغې سېمې وګړي په ۳۰۰۰ مخزېږد کې په کرنه، مالداری او د میوه لرونکو ونو په روزنه بوخت وو. هغوی له برونزو څخه د کار وسایل، د کور لوښي او وسلې جوړولې او په لاسي صنعت کې هم مخکښ وو. د هړپه او موهنجودارو پاتې شونې ښيي چې په دغه سېمه کې له پخو خښتو څخه جوړ ګڼ شمېر کورونو، دوکانونو او واټونو شتون درلود، چې عموماً کورونه دوه. پوړيز او د پراخه کوڅو لرونکي وو. په دغو ښارونو کې د تالارونو، د اوبو څاګانو، حمامونو، د کانالونو په واسطه د اوبه خور سیستم او د کانالیزاسیون سیستم شتون دا په ډاګه کوي چې دغه وګړي د يو پرمختللي تمدن لرونکي وو.

له مخزېږد څخه ۱۵۰۰ کاله وړاندې اریایان هند ته ولېږدېدل او د دراویدي اقوام يې چې د پرمختللي تمدن لرونکي وو، د ځان تابع کړل. اریایانو هند ته له راتګ وروسته د کاست (طبقاتي) سیستم رامنځته کړ. د دغه ویش پر بنسټ څلور طبقې لکه: برهما (روحانیون) کشتاتریان (جګړه ماران) ویسا (سوداګر او کروندګر) او سودرا (کارګران) رامنځته شول.

اریایانو په هند کې واحده واکمني رامنځته نه کړه، بلکې هرې قبیلې د ځان لپاره يو کوچنی قلمرو غوره کړ او يکې میشت شول چې په پایله کې بهرنیانو ته په هند د یرغلونو زمینه برابره شوه.

هخامنشي واکمن داریوش د هند شمال فتح کړ، خو د سکندر په واسطه د هخامنشیانو له منځه تلو سره د هند شمال د یونانیانو لاس ته ورغی. د سکندر له مړيني سره سم يو هندي قوماندان چندرا ګوپتا د یونانیانو په وړاندې پاڅون وکړ او هغوی يې له هند څخه وایستل. هغه په لنډ وخت کې ځايي واکمني سره یوموټې او يوه ځواکمنه واکمني يې رامنځته کړه چې د موریایانو واکمني بلل کيږي. د دغې واکمني له مشهورو واکمنانو څخه يو هم اشوکا و چې په تاریخ کې ډېر شهرت لري. له موریا څخه وروسته په هند کې د ګوپتا واکمني منځته راغله چې څو پېړۍ يې دوام وکړ.

فرهنګ او تمدن:

دین: دتاریخي حقایقو او سمو دیني عقایدو په نظرکې نیولو سره، توحید او د یو خدای عبادت د انسانانو په دیني تاریخ کې یو اصل دی او له خدایﷻ څخه پرته د نورو شیانو عبادت ته مخه کول له سمې لارې څخه انحراف او بې لاري ده. د همدې انحراف پربنسټ د اریایانو له مهاجرت وروړاندې په هند کې د حیواناتو او طبیعت لمانځنه کېده. لوی او غټ خدایان یې اګني (د اور خدای) او اندیرا (د باران خدای) وو. په لرغوني هند کې ډېرکیشونه رامنځته شول، چې له هغوی څخه یو هم برهمن و. د برهمن دین دولت ته د خدایي مقام ورکاوه او پاچا یې سپېڅلی باله.

په شپږمه مخزېږده پېړۍ کې په هند کې د بودا دین منځته راغی چې د اشرافو له ملاتړ څخه برخمن شو او ډېره براختیا یې ومونده.

علم، هنر او معماري:

د لرغوني هند وګړو په ریاضي او طبابت کې ډېر پرمختګ کړی و. له ۱- ۹ پورې اعداد، اعشاري سیستم او داسې نور د هندیانو له لوري رامنځته شول. هندیانو د اړتیا له مخې د جشن او قربانۍ ورځې وټاکلې او له همدې امله یې نجوم ته هم ډېر پام اړولی و.

په لرغوني هند کې هنر او معمارۍ هم ډېره پراختیا موندلې وه چې بېلګې یې د هرپې او موهنجودارو په پاته شونو کې تر سترګو کېږي. د بودایي دین له پراختیا سره سم په ټول هېواد کې ګڼ شمېر عبادت ځایونه ودان شول. سربېره پردې د واکمنانو لپاره ښکلې او سترې ماڼۍ جوړې شوې، چې پاتې شونې یې تر دې مهاله شتون لري او په لرغوني هند کې د هنر او معمارۍ د پرمختګ څرګندونه کوي.

د هندي هنرمندانو یو بل مهم کار د مجسمو جوړول وو. هغوی د بودا او هندي خدایانو لپاره له

لرگیو او ډبرو څخه ګڼ شمېر مجسمې جوړې کړې وې چې د وګړو له لوري یې عبادت کېده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې هند ته د اریایانو د ورتګ، دویمه ډله دې د لرغوني هند د دین او دریمه ډله دې د هنر او معمارۍ په اړه معلومات ولیکي او د هرې ډلې استازی دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

د هند د لرغونو سیمو په اړه څه پوهېږئ؟

آریایان هند ته څه مهال ولېږدېدل او څه ډول طبقاتي سیستم یې رامنځته کړ؟

په لرغوني هند کې د علم د پراختیا په اړه خپل معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د هندیانو د کلتور په اړه معلومات ولیکي او خپلو ټولګیوالو ته دې وړاندې کړي.

د چين تمدن

په دې لوست کې د لرغوني چين له سياسي، ټولنيزې، کلتوري او اقتصادي وضعې او تاريخي اثارو سره آشنايي پيداکوئ.

د چين هېواد د اسيا په ختيځ کې پروت او د نړۍ د لرغونو تمدنونو يو مهم مرکز و. د چين تمدن د هوانگهو د سيند په غاړه کې رامنځته شوی چې ښيرازه ځمکې يې درلودې او وگړي يې په کرنه بوخت وو.

په لرغوني چين کې لومړنۍ واکمني په ۱۵۰۰ مخزېږد کې رامنځته شوه چې د شانگ په نامه يادېږي. د خط او کليزې رامنځته کېدل او د چيني لوښو جوړيدل د شانگ دورې له مهمو تمدني لاسته راوړنو څخه گڼل کيږي.

دويمه واکمني چې په چين کې رامنځته شوه، د (چو) په نامه يادېږي، چې واکمنانو يې له ۱۰۲۸ – ۲۵۶ مخزېږد پورې واکمني وکړه. د چو د واکمني په وروستيو کې په چين کې کورنۍ جگړې او اخ وډب رامنځته شوې چې په پايله کې يې د (چه اين) په نامه قبيلو پر چين ولکه ومونده او د لرغوني چين د يوې مشهورې واکمني بنسټ يې کېښود.

د چه اين قبايلو واکمن شي هوانگ تي و چې د چين په تاريخ کې ډېر شهرت لري. شي هواتگ تي پياوړی پوځي ځواک درلود او له همدې امله په دې برياله شو چې ورې واکمني له منځه يوسي. هغه د چين پر پراخه هېواد ولکه ومونده او خپل ځان يې لومړی ستر واک وباله. په دغه واکمني کې د چين د تمدن د ودې او نيکمرغۍ دوره پيل شوه. قوانين رامنځته شول، سړکونه جوړ شول او د بهرنيو بريدونو د مخنيوي په موخه د يوه ديوال جوړول پيل شول چې دا مهال د چين د ستر ديوال په نامه يادېږي.

د شي هوانگ تي له مړينې وروسته په چين کې گډوډۍ رامنځته شوې چې په پايله کې يې د هان لړۍ واک ته ورسېده. د هان د واکمني پر مهال بودايي مبلغانو چين ته سفر وکړ او په دغه هېواد کې يې بودايي دين ته پراختيا ورکړه.

فرهنګ او تمدن

دین: په لرغوني چین کې وګړو د آسمان، ځمکې او خپلو نیکونو عبادت کاوه. د پخواني چین دوه ستر کیشونه د تاو او کنفیسوس عقاید دي. د دغو دینونو له نظره انسان او طبیعت سره ډېر نږدې دي او یو پر بل اغیز کوي. د تاو دین د ساده ژوند ښېګنې او دپرخپلو غوښتنو سترګې پټول تبلیغوي. کانفوسیوس له ټولنې سره د اړیکو پیدا کولو او د انسانانو ترمنځ د اړیکو په درلودلو باندې ټینګار کوي. دغه دین د پخوانیو دودونو، مشرانو، پلرونو، نیکونو او د کورنې یووالي په درناوي تاکید کوي.

د هان په واکمنۍ کې د بودا دین دغه هېواد ته راغی او ګڼ شمېر پیروان یې وموندل چې د چینایانو په کلتوري ژوند یې ډېر اغیز وکړ.

ادبیات: د چینایانو لیکدود د هیروګلیف په څیر یو لرغونی لیکدود دی. دغه لیکدود د چه این په واکمنۍ کې معیاري شو او په ټول چین کې دود شو چې تر دې مهاله کارول کیږي. دغه لیکدود په نورو هېوادونو کې هم خپور شو او د جاپانیانو، کوریایانو او ویتنامیانو د لیکدود بنسټ یې کیښود.

په لرغونو پیړیو کې لیک د هډوکو او لرګیو پرمخ کښل کېده. په لومړۍ میلادي پېړۍ کې په چین کې کاغذ رامنځته شو چې په لیکلو کې یې یو ستر انقلاب رامنځته کړ او ډېرو خلکو ته یې پوهه ورسوله.

د چین د لیکدود پرمختګ د شتمنو ادبیاتو لپاره لاره هواره کړه. ګڼ شمېر نثرونه، د قصیدو کتابونه او تاریخي اثار ولیکل شول. د شعر په برخه کې هم د پام وړ پراختیا رامنځته شوه.

علم، صنعت او هنر

چینایانو د نجوم، ریاضیاتو او جغرافیې په برخه کې ډېر پرمختګ کړی و. د چو په واکمنۍ کې د بېلابېلو ایالتونو لپاره نقشې جوړې شوې او د هېواد د جغرافیې په اړه ډېر معلومات ترلاسه شول. چینایانو د زلزلې په اړه هم معلومات لرل او د زلزلې د معلوموتو لپاره یې یوه آله هم رامنځته کړې وه. هغوی د اوسپنې په مقناطیسي ځانګړتیا پوهېدل، چې وروسته یې قطب نما رامنځته کړه. چینایانو د انسان د اناتومۍ په برخه کې هم ډېره پوهه درلوده. په یوشمېر ناروغیو او د هغوی د درملنې په اړه یې هم معلومات درلودل.

چینایان لومړني وګړي وو چې له ټېنولوږښو او فلزکارۍ سره یې ښه اشنایي درلوده. د چین ستر ښارونه له پوهانو او صنعتکارانو ډک وو. د کاغذ او چاپ فن، قطب نما او د باروتو جوړول د چینایانو ویاړونه دي. د چیني لوښو جوړونې او د ټوکر او بدلو صنعت ډېر پرمختګ کړی و.

په لرغوني چین کې هنر او معمارۍ هم ډېره وده کړې وه. د لرغوني چین په ښارونو کې ګڼ شمېر ماڼۍ او عبادت ځایونه جوړ شوي وو. د چین ستر دیوال د هغه مهال د معمارۍ د مهارت یوه ځرګنده بېلګه ده.

د چین ستر دیوال

د چین ستر دیوال د نړۍ له برمه ډک تاریخي اثر دی. دغه تاو راتاو دیـوال د ارام سمندر له غاړو او مورگو څخه پیلیږي او د تبت په پولو کې پای ته رسیږي. دغه دیوال د شي هوانگ تي ستروآک په امر په شلو کلونو کې جوړ شوی دی. د دغه دیوال لوړوالی اووه نیم متره دی، پراخوالی یې هم په همدې کچه دی. داسې ویل کیږي چې کله به کوم کارگرمړ کېده او یا به ناجوړه کېده هغه به یې په دیوال کې خښناوه. د دیوال له پاسه په سل مترۍ کې امنیتي پوستې موجودې دي.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د چین د واکمنیو او دویمه ډله دې د چین د تمدن او فرهنگ په اړه معلومات ولیکي او د هرې ډلې استازی دې دا معلومات خپلو ټولگیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

د چه این قبایلو مشر څوک و او کوم کارونه یې ترسره کړل؟

د پخواني چین د مذهبونو په اړه څه پوهیږئ؟

د چینایانو د علمي پرمختیا په اړه معلومات ولیکئ.

له ټولگي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د چین د ستر دیوال په اړه معلومات ولیکي او ټولگیوالو ته دې وړاندې کړي.

د يونان تمدن

په دې لوست کې د کرت تمدن، د يونان ښاري دولتونو، ټولنيزې او کلتوري وضعې او همدارنګه د لرغوني يو نان له علمي او هنري لاسته راوړنو سره اشنايي پيداکوئ.

د يونان تمدن د نړۍ د لرغونو تمدنونو هغه مهم مرکز و چې لويديځې نړۍ ورڅخه الهام واخيست او د خپل کلتور بنسټ يې پرې کېښود.

د يونان لومړی تمدن د کرت په نامه ياديږي. کرت د لرغوني يونان اړوند ټاپووزمه وه. په ۱۹۰۰ زيږديز کې د لرغونپوهانو څيړنو په ډاګه کړه چې د کريت په جزيره کې يو پرمختللي تمدن شتون درلود چې د مصر او بين النهرين له تمدن سره يې سيالي کوله. له دغې سيمې څخه ګڼ شمېر ډېرين او خاورين اثار، د پخلنځي وسايل او داسې نور اثار ترلاسه شوي چې لرغونتوب يې له ۲۵۰۰- ۱۵۰۰ مخزېږد پورې رسيږي. په کريت کې مرکزي واکمنې د ۲۰۰۰ مخزېږد په شاو خوا کې رامنځته شوه چې پلازمېنه يې د کنوسوس ښار و. د کرت تمدن د اريايي قبايلو د يرغل په پايله کې له منځه ولاړ.

يونانيان: يونانيان له هغو اريايي قبيلو سره تړاو لري چې له خپل اصلي ميشت ځای (اريانه ويجه) څخه د اروپا لور ته وليږديدل او د ۲۵۰۰ مخزېږد په شاو خوا کې يونان ته ننوتل. د اريايانو لومړۍ ډله اکينان وو، چې ورپسې ايونان او بيا دوريان يونان ته راننوتل. هغوی د يونان اصلي اوسيدونکي د ځان تابع کړل او نه يوازې يونان بلکې د ايجن سمندرګي ټولې سيمې يې ترلاسه کړې.

د ۱٦ مې مخزېږدې پېړۍ په شاو خوا کې د اکينانو له لوري د لومړنۍ واکمنۍ بنسټ کېښودل شو او په مې سن کې ستري او ښکلې ماڼۍ ودانې شوې. د اکينانو تمدن تر لسمې مخزېږدې پېړۍ پورې دوام وکړ.

اکينان په کرنې بوخت وو او د برونزو له وسايلو يې ګټه اخيستله. دغه دوره له ميلاده لس پېړۍ وړاندې د دوريانو د يرغل په ترڅ کې پای ته ورسېده او دوريان په لرغوني يونان واکمن شول. دوريانو د کلتور پرمختګ ته پام نه درلود، خو هغه مشهورې حماسي کېسې چې د (الياد او اديسه) په نامه ياديږي په همدې دوره کې منځته راغلي دي. دغه کېسې چې د نړۍ په ادبياتو کې لوړ مقام لري، د ړوند يوناني شاعر هومر په واسطه ويل شوي دي.

د یونان ښاري دولتونه

په یونان کې د زیاتو غرونو او ټاپو وزمو شتون او همدارنګه قبیلوي تعصبات ددې لامل شول چې یونانې قبایل له یوبل څخه بېل او په خپلواکه توګه ژوند وکړي. په دې توګه په یونان کې ډېر ښاري دولتونه رامنځته شول چې سپارت او اتن يې تر نورو مشهور دولتونه وو. دغو دواړو دولتونو له یو بل سره توپير درلود. د سپارت وګړو په جګړو کې ډېر شهرت موندلی و، خو د اتن وګړو په دموکراسۍ او د علم او فلسفې په دودولو کې ډېر شهرت درلود.

د یونان ښاري دولتونو له یو بل سره سیالي او دښمني درلوده. هغوی په دوو ډلو وېشل شوي وو چې د یوې په سر کې اسپارت او د بلې په سر کې اتن ځای درلود.

په یونان کې کورنيو جګړو چې د پلوپونيز جګړو په نامه یادېږي ډېر وخت دوام وکړ، په پایله کې يې اسپارتيان بريالي شول، خو هغوی هم د (تبس) ښاري دولت له لوري مغلوب شول. په دې توګه کورنيو ګډوډيو یونان ډېر کمزوری کړ. همدغه مهال مقدوني فليپ چې د یونان په شمال کې د مقدونيې حاکم و، په یونان ولکه پیدا کړه. دغه کار د فليپ د زوی مقدوني سکندر لپاره د فتوحاتو لاره هواره کړه. سکندر د ترکيې او مصر له نيولو وروسته فارس ته مخه کړه او له ۳۳۶- ۳۲۳ مخزېږد پورې يې په هخامنشيانو بری وموند او د هند تر شمال پورې وړاندې ولاړ.

د سکندر له مړينې وروسته یوناني ستروا کې تجزيه شوه، چې ورسره رومي امپراتورۍ ته د غوړېدو او پراختيا زمينه برابره شوه.

کلتور او تمدن

دين: د توحيد او د يوه خدای د عبادت دعقيدې د نشتوالي او د اعتقادي انحراف له امله یونانيانو په ډېرو خدایانو باور درلود او د لرغوني نړۍ د نورو وګړو په څېر يې باور درلود چې آسمان، ځمکه، بريښنا، مينه او ښکلا او پوهه هر يو ځانګړې پيدا کوونکی لري. زيوس (د آسمان خدای) پاسيدون (د سمندر خدای) اپولو (د لمر خدای) او اتينا (د بريالیتوب خدای) ګڼل کېدل. د یونانيانو په اند د دوی يوشمېر خدايان د الپ په غره کې اوسيدل چې له همدې امله ورزشي سیالۍ د المپيا غره ته څېرمه ترسره کېدلې، د المپيك سیالۍ د هماغه مهال يادګار دی.

د یونان د لرغوني مدنیت یوه بېلګه

یونانیانو له مړینې وروسته پر ژوند باور درلود او د خپلو مړو ترڅنګ یې ځینې وسایل ورسره په قبر کې ایښودل.

په یوناني ښارونو کې ګڼ شمېر عبادت ځایونو شتون درلود، چې خلک د دیني مراسمو په موخه ورتلل.

هنر او معماري: له لرغوني یونان څخه ډېر اثار لکه مجسمې، لوښي، سکې اوعبادت ځایونه پاتې دي، خو د یونانیانو معماري او مجسمه جوړونه د ډېر شهرت لرونکې ده. هغوی د خپلو خدایانو او همدارنګه د خپلو واکمنانو لپاره مجسمې جوړولې. هغوی خپلې ودانۍ له ډبرو او لرګیو څخه جوړولې، موسیقي او تیاتر هم په یونان کې ډېر دود درلود.

علم او فلسفه: علم په یونان کې ډېر پرمختګ کړی و ځکه چې هغوی له علمي خبرو اترو سره ډېره لیوالتیا درلوده. د علم د پرمختګ یو بل لامل له مصر او کوچنۍ اسیا سره د یونانیانو

سوداګریزې اړیکې وې چې له همدې امله د اسیا او افریقا علمي لاسته راوړنو یونان ته لار موندله او علم ته یې لا زیاته وده ورکوله.

د یونان فیلسوفان په نړۍ کې د ډېر شهرت لرونکي دي، چې د هغوی له جملې څخه سقراط، افلاطون او ارسطو د یادونې وړ دي. سقراط هغه لوی فیلسوف و چې په ښار کې به ګرځېده او له خلکو سره به یې خبرې اترې کولې. هغه ډېر زده کوونکي درلودل چې تر ټولو نامتو یې افلاطون دی.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د کرت د تمدن، دویمه ډله دې د یونان د ښاري دولتونو او دریمه ډله دې د یونان د کلتور او تمدن په اړه معلومات ولیکي او د هرې ډلې استازی دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

د کرت د جزیرې په اړه معلومات ولیکئ.

د یونان مشهور ښاري دولتونه کوم وو، په اړه یې معلومات وړاندې کړئ.

د یونانیانو د مذهبي عقایدو په اړه معلومات وړاندې کړئ.

د یونان مشهور فیلسوفان څوک وو؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د المپیک د ورزشي سیالیو په اړه معلومات ولیکي او خپلو ټولګیوالو ته دې وړاندې کړي.

د روم تمدن

په دې لوست کې د روم امپراتورۍ د رامنځته کېدو، د لرغوني روم له سیاسي ټولنيزې او کلتوري وضعې، او همدارنګه دلرغوني روم له هنري برياوو سره اشنايي پيداکوئ.

د روم تمدن په ايټاليا کې متمرکز و. دغه تمدن هغه پل ګڼل کيږي چې د يونان تمدنونه ورڅخه نورې اروپايي هېوادونو ته تېرېدل.

پخوانيو ايټالويانو له يونان څخه الفبا، ديني عقيدې او هنرونه زده کړي چې له همدې امله د ايټاليا نوم يوناني نوم دی. د روم تمدن له ميلاد څخه وړاندې په شپږمه پېړۍ کې پرمختيا پيل کړه او د يونان د تمدن له ځوړ وروسته خپلې لوړې پوړۍ ته ورسېد.

د روم ښار په ۱۰۰۰ مخزېږد کې د لاتيوم په سيمه کې جوړ شو. د لرغونو روميانو د ژبې لاتيني نوم له همدغې کلمې څخه اخيستل شوی دی. هغه مهال د روم يوشمېر ميشت قومونه سره يو موټی شول چې د لاتينيانو په نامه يې شهرت پيدا کړ او څه مهال وروسته يې شاهي نظام رامنځته کړ چې تر ۵۰۹ مخزېږد پورې يې دوام وکړ. له شاهي نظام وروسته په روم کې د جمهوري نظام بنسټ کېښودل شو چې د مشرانو جرګه، سنتورې يا سل کسيزه شورا او قبايلي جرګه يې درلوده.

وروسته له هغه چې روميانو پر ټولې ايټاليا ولکه پيدا کړه د نورو سيمو د نيولو هڅې يې پيل کړې چې په ترڅ کې يې د روميانو او کارتاژيانو ترمنځ جګړه پيل شوه. دغه مهال کارتاژ (نننی تونس) د مديترانې پر ټاپو وزمو او د شمالي افريقا په ډېرو سواحلو ولکه درلوده. د روميانو او کارتاژ جګړې له يوې پيړۍ ډېر دوام وکړ چې په پايله کې روميان بريالي شول او په ۱٤٦ مخزېږد کې د کارتاژ دولت پای ته ورسېد.

روميانو خپلو برياوو ته ادامه ورکړه او د مصر او کوچنۍ اسيا په نيولو سره يې يو پراخه هېواد رامنځته کړ. په دې توګه د روم حکومت د روم په امپراتورۍ بدل شو.

اکتاو هغه شخص و چې د روم د سترواکۍ بنسټ يې کېښود. او له ۲۷ مخزېږد څخه تر ١٤ زيزديز پورې يې پر روم واکمني وکړه. له دې وروسته د روم په تاريخ کې يوه نوې دوره پيل شوه چې د امپراتورۍ د دورې په نامه يادېږي او تر ٤٧٦ زيږديز پورې يې دوام وکړ. اکتاو يو پياوړی

ستړواک و. د هغه په واکمنۍ کې ډېر اصلاحات رامنځته شول، فساد له منځه ولاړ، قانون او نظم غښتلی شو، نوې محکمې جوړې شوې او د پوستي خدمتونو بنسټ کېښودل شو. له اکتاو وروسته ګڼ شمېر واکمنان واک ته ورسېدل خو ډېری یې بې کفایته وو.

له دریمې زیږدیزې پېړۍ وروسته رومي امپراتورۍ له ستونزو سره مخ شوه او ځواک یې کمزوری شو. کنستانتین چې د روم امپراتور و د بیزانتوم (قسطنطنیه) ښار یې د خپلې پلازمېنې په توګه غوره کړ. دغه ګام رومي امپراتورۍ په دوو برخو (ختیځ او لویدیځ روم) ووېشله. لویدیځ روم د بهرنیو بریدونو په ترڅ کې د ځوړ په لور روان شو، خو ختیځ روم ترهغه پایښت وموند چې پلازمېنه یې په ۱۴۵۳ زیږدیز کې د ترکي مسلمانانو له لوري فتحه شوه. په دې ډول د نړۍ دغه لویه ستړواکي هم له منځه ولاړه.

کلتور او تمدن:

دین: رومیانو هم د یونانیانو په څېر په ډېرو خدایانو باور درلود او د هغوی عبادت یې کاوه. مریخ په جګړو کې مرسته کوونکی، جونو د ښځو ساتونکی، مشتري باران ورووونکی او عطارد پیغام رسوونکی خدای ګڼل کېده. په روم کې ډېر عبادت ځایونه ودان شوي وو. په دغه عبادت ځایونو کې به هغو غیب ویونکو شتون درلود چې خلکو پرې باور درلود.

په روم کې د مسیحیت خپریدو د خلکو په ټولنیز ژوند ډېر اغیز وکړ. مسیحیانو په رومي خدایانو باور نه درلود چې له همدې امله په پیل کې د دولتي مامورینو او کاهنانو له کینې او مخالفت سره مخامخ شول، خو د مسیحیت په پراختیا سره د مسیحي دین نظریاتو د پخوانیو نظریاتو ځای ونیوه او د روم د رسمي دین په توګه وپېژندل شو.

ټولنیز ژوند: د روم د واکمنۍ د جوړېدو پر مهال، رومي ټولنه له دریو اصلي ډلو، (اصلي رومیان، غیر رومي وګړي او غلامانو) څخه جوړه شوې وه.

د ځمکې د مالکیت او په ټاکنو کې د ګډون حق یوازې لومړۍ ډلې درلود او دولتي چارواکي هم له همدې ډلې ټاکل کېدل، خو د وخت په تېرېدو سره دغه حالت بدلون وکړ او دویمې ډلې

هم د اعتراضاتو او هڅو په پایله کې د لومړۍ دلې امتیازات ترلاسه کړل. په روم کې د غلامانو حالت ډېر خراب و چې له همدې امله به یې ځینې وخت اخ ودب رامنځته کېده. په رومي ټولنه کې وګړي په بېلابېلو دندو بوخت وو. شتمنو طبقاتو خپل ډېرى وخت په تیاترونو او ورزشي سیالیو کې تیراوه. د هغوی کورونه ډېر ستر وو چې د خوب خونه، حمام، پخلنځی او د غلامانو د اوسیدو ځای یې درلود.

قانون او دولت: د روم قوانین او اداري اصول نړۍ ته د رومیانو ښه سوغاتونه دي. د روم قانون درې څانګې درلودې چې یو یې مدني او کورنی قانون و چې یوازې د رومي اتباعو لپاره رامنځته شوی و. دویم یې د خلکو قانون و چې د ستروکی په ټولو وګړو عملي کېده او بل هم طبیعي قانون و چې د محاکمو په پرتله یې له فلسفې سره ډېر کار درلود. رومي قوانینو د امپراتورۍ له یووالي، د سوداګرۍ په هڅونه او د تولیداتو په خپریدو کې ډېره مرسته وکړه.

د اجراييه او مقننه قواوو لرونکي واکمني بنسټ د روميانو له خوا کېښودل شو. د جمهوريت غوښتني نظريې ته هم روميانو وده ورکړې وه.

هنر او معماري: د هنر او معمارۍ په برخه کې روميانو ډېر پرمختګ کړی و، خو هنري لاره يې د يوناني هنر تر اغيز لاندې وه چې له همدې امله رومي هنر د يوناني هنر دوام بلل کېده. له لرغوني روم څخه ډېر اثار لکه: لوښي، سکې، وسلې، مجسمې او داسې نور ترلاسه شوي چې د رومي تمدن څرګندونه کوي. روميانو د پلونو، مجسمو او ودانيو په جوړولو کې ډېر پرمختګ کړی و چې بېلګې يې لا تراوسه په دغه هېواد کې شتون لري.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د روم د امپراتورۍ د منځته راتګ په اړه، دويمه ډله دې د روميانو د مذهب په اړه او دريمه ډله دې د روميانو د قانون او دولت په اړه معلومات وليکي او د هرې ډلې استازی دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

د روم د جمهوري نظام په اړه معلومات وړاندې کړئ.

اکتاو څوک و او په واکمنۍ کې يې کوم کارونه ترسره شول؟

رومي ټولنه په څو برخو وېشل شوې وه؟ په اړه يې معلومات وړاندې کړئ.

د روم د قانون په اړه معلومات وليکئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د مسلمانانو له لورې د ختيځ روم د نيولو په اړه معلومات وليکي او خپلو ټولګيوالو ته دې وړاندې کړي.

د امریکا تمدنونه

په دې لوست کې د امریکا د لرغونو تمدنو نو د سیاسي، ټولنیزې، اقتصادي او کلتوري وضعې په اړه معلومات تر لاسه کوئ.

ډېره موده وړاندې داسې فکر کېده، د امریکا د تمدنونو لرغونتوب ډېر لنډ او وروستیو پېړیو ته رسېږي. چې د نړۍ دغې برخې ته انسانان ډېر وروسته راغلي دي، خو د پوهانو څېړنو دا په ډاګه کړه چې انسانانو په امریکا کې له څو زرو کالو راهیسې ژوند پیل کړی او د پرمختګ بېلابېل پړاوونه یې وهلي دي.

د امریکا د لومړنیو میشتو وګړو په اړه بېلابېل نظریات شتون لري خو ددې نظر پلویان ډېر دي چې د دغې سیمې لومړني وګړي مغول وو، د سایبریا له لارې الاسکا ته لېږدیدلي او ځینې تمدني اثار یې له ځان سره وړي دي. له امریکا څخه ترلاسه شوي اثار څرګندوي، په لرغونو پېړیو کې ځینو کلتورونو په هغو تمدنونو خپل اغیز پرېښود چې وروسته په سترو واکمنیو بدل شول. دغه تمدنونه خپل اغیز په مرکزي امریکا کې د مایایانو او ازتکانو او سویلي امریکا کې له اینکایانو څخه عبارت دي.

د مایا تمدن:

د مایا تمدن چې تاریخ یې څه ناڅه ۱۵۰۰ مخزېږد ته رسېږي، تر نهمې زېږدیزې پېړۍ پورې ډېر پرمختګ وکړ او د مرکزي امریکا په ګواتیمالا، مکسیکو، هاندوراس او د یوکاتان په سیمو کې خپور شو. د دغه تمدن پاتې شونې دګواتیمالا په تیکال، پالینکو او بونامپاك او د هاندوراس په ګویان سیمو کې موندل شوي دي. په دغو سیمو کې داسې ودانۍ ترلاسه شوي چې په انځورونو ښکلې کړی شوي دي.

مایایانو کلیزې، الفبا او انځوریز لیک رامنځته کړی و. له صفر او اعدادو سره یې اشنایي درلوده او په شمېر هم پوهېدل. هغوی دکلونو تېریدل په پام کې نیول او د هرې شل کلنې دورې لپاره یې د یادګار په موخه یوه ستنه جوړوله چې کاتون بلل کېده.

مایایانو د هنر او معمارۍ په برخه کې هم ډېر پرمختګ کړی و. هغوی داسې ستر اهرامونه ودان کړي وو چې په سر کې یې عبادت ځایونو شتون درلود. د معمارۍ په برخه کې مایایانو له مصریانو سره ډېر ورته والی درلود.

مایایانو د بېلابېلو خدایانو لکه: د اور خدای، د اورښت خدای، د لمر خدای او د هنر او سولې خدای عبادت کاوه او د هغوی د خوښۍ لپاره یې قرباني کولې. په نهمه مخزېږده پېړۍ کې د مکسیکو درې ته د خلکو نوې ډلې رانوتې او د مایایانو تمدن یې له منځه یووړ.

د ازتک تمدن

ازتکان د دولسمې زیږدیزې پېړۍ په شاو خوا کې په مکسیکو کې راڅرګند شول. هغوی جګړه ییز وګړي وو او څه مهال وروسته د همدې سېمې واکمنان شول. ازتکانو یوهستره امپراتوري رامنځته کړه چې پر ۳۸ ولایتونو وېشل شوې وه هره برخه یې د یو والي له لوري اداره کېده.

د ازتکانو پاچا به په عین وخت کې راهب هم وچې د اشرافو، او جنګیالیو د یوې شورا له لوري به ټاکل کېده. د ازتک ټولنه په جنګیالیو، سوداګرو او کسب ګرو وېشل شوې وه. هغوی د یوشمېر خدایانو لکه: د لمر خدای عبادت کاوه. هغوی د فلزاتو په ویلي کېدو او له هغو څخه په کار اخیستنې پوهېدل.

د ازتکانو ژبه ناهوت وه چې تر دې مهاله یوه ژوندۍ ژبه ده او لیک یې انځوریز و. د ازتکانو مرکز د تینوش تیتلان ښار و، چې هغه مهال د مرکزي امریکا یو پرمختللی ښار و. په ۱۵۲۱ زیږدیز کې دغه امپراتوري د اسپانویانو له خوا پای ته ورسېده.

د اینکا تمدن

د اینکا تمدن په یوولسمه زیږدیزه پېړۍ کې د اینکایانو د قبیلې له خوا، چې هغوی هم له اسیا څخه امریکا ته رالیږدیدلي وو رامنځته شو. اینکایانو یوه ستره امپراتوري رامنځته کړه چې د اکوادور، پېرو او چیلي سېمې پکې شاملې وې.

د اینکا واکمن د مذهبي کاهنانو په مرسته په خپل قلمرو کې واکمني کوله او خپل ځان یې د خدای زوی او استازی باله. سیاسي ځواک د پاچا په لاس کې و، خلکو هیڅ واک نه درلود او د پاچا او کاهنانو تر اوامرو لاندې یې ژوند کاوه. د خلکو لپاره ډېر سخت مقررات وضع شوي وو. ځمکه د دولت ملکیت وه، جوار او کچالو د کرنې غوره تولیدات وو، کروندګرو د خپلو پیداوارو دریمه برخه ترلاسه کوله. یوه برخه یې دولت ته او یوه برخه یې د امپراتور لپاره بېلوله. صنعتي او کرنیز پیداوار د دولتي کارکوونکو له خوا په خپلو منځو کې وېشل کېدل.

اینکایانو کلیزه درلوده او په معمارۍ، مهندسۍ او لاسي صنایعو کې یې هم ډېر پرمختګ کړی و. د اینکا ښارونه د سترو جوړښتونو لکه ماڼیو، عبادت ځایونو، رسمي ګودامونو او جنګي کلاوو لرونکي وو. هنر او لاسي صنعت هم ډېر وده کړې وه. اینکایانو د زېړو لوښي، وسلې او له مسو او زرو څخه ښکلې ګاڼې جوړولې. هغوی له ازتکانو سره سوداګریزې اړیکې درلودې او خپل صنعتي تولیدات یې د ازتک امپراتورۍ ته صادرول.

په ۱۵۳۲ زیږد کال کې هسپانویان د اینکا قلمرو ته راننوتل او د اینکایانو وروستی امپراتور اتاهولپا یې له منځه یووړ او په دوه وکلونو کې یې په ټولې امپراتورۍ ولکه پیدا کړه چې په دې ډول دغه امپراتورۍ هم پای ته ورسېده.

د اینکا مدنیت د پاتې شونو یو انځور

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د مایا د تمدن دویمه ډله دې د ازتک د تمدن او دریمه ډله دې د اینکا د تمدن په اړه خپل معلومات ولیکي او د هرې ډلې استازي دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

د امریکا لومړني وګړي څوک وو؟ په اړه یې معلومات وړاندې کړئ.
د مایا تمدن څه مهال رامنځته شو او په کومو سیمو کې خپور شو؟
د ازتکانو په اړه څه پوهېږئ؟ معلومات وړاندې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې په دې اړه، چې د امریکا وګړي څوک دي، معلومات ولیکي او خپلو ټولګیوالو ته دې وړاندې کړي.

څلورم څپرکی

د اسلام تاریخ

دا څپرکی لاندې لوستونه لري:

- د اسلام د راڅرګندېدو پر مهال د نړۍ او عربستان اوضاع
- له کوچنيتوب څخه تر بعثت او له بعثته تر رحلته پورې د حضرت رسول اکرم ﷺ ژوند ته کتنه
- د عقبې لومړۍ او دويم تړون
- غزوات
- د حديبيې سوله
- د مکې فتح
- خلفاي راشدين
- حضرت ابوبکر رضي الله عنه
- حضرت عمر رضي الله عنه
- حضرت عثمان رضي الله عنه
- حضرت علي (کرم الله وجهه)
- د خلفاي راشدين دورې ته کتنه
- امويان
- په اموي دوره کې اقتصادي او کلتوري وضعيت
- عباسيان
- د عباسيانو سياسي، اداري او کلتوري اوضاع

د څپرکي موخې

هيله کيږي چې د دې څپرکي په پای کې زده کوونکي لاندې موخو ته ورسيږي:

- د اسلام د راڅرګندېدا پر مهال د نړۍ او عربستان د وضعې، د حضرت محمد ﷺ د ژوند، بعثت، هجرت او رحلت، خلفاي راشدين د ژوندانه او کړو وړو او د اموي او عباسي واکمنانو په اړه معلومات تر لاسه کړي.
- د اسلام د راڅرګندېدا پر مهال د نړۍ او عربستان د وضعې، د حضرت محمد ﷺ، راشدينو خلفاوو، اموي او عباسي واکمنو د دوران مهمو پېښو د تحليل ورتيا پيدا کړي.
- د اسلام له سپيڅلي دين، د حضرت محمد ﷺ خلفاي راشدين له کړو وړو او د امويانو او عباسيانو د واکمنو له ښو صفاتو سره يې مينه او ليوالتيا پيدا شي.

دوه دیرشم لوست

د اسلام د مبین دین د را څرګندیدا پر مهال د نړۍ او د عربستان د ټاپووزمې اوضاع

په دې لوست کې زده کوونکي د اسلام د مبارك دين د ظهور پر مهال د نړۍ او عربستان د سياسي، ټولنيزې او كلتوري وضعې په اړه معلومات تر لاسه كوي.

د اسلام د مبين دين له ظهور څخه مخكې د نړۍ پر مخ د كفر، جهالت او ناپوهۍ د تورو وريځو لړۍ خپره وه. په هر ځاى كې ظلم وو او حق تر پښو لاندې كېده كه څه هم د اروپا او افريقا د زياتو او د لويديځې اسيا د ځينو برخو خلكو په يهوديت او نصرانيت باور درلود او ځانونه يې د حضرت موسى عليه السلام او حضرت عيسى عليه السلام پيروان بلل، خو دوى هم په دغو اديانو كې ډېر زيات انحرافات او بدلونونه رامنځ ته كړي وو او اصلي او اساسي لاره يې په ټوليزه توګه پرېښې وه- ظلم او بربريت خپل اوج ته رسيدلى و، زور او ځواك د حاكمانو د حكومت چلولو يوازينۍ وسيله وه. د فارس او خراسان خلكو د اور نمانځنه كوله او ظالمو ساساني حاكمانو ورباندې حكومت كاوه. په هند، چين، د خراسان ختيځو برخو او د اسيا په سويلي سيمو كې بودايي دين دود او د بت لمانځنې بنه يې خپله كړې وه. د مكې وګړو د بتانو لمانځنه كوله او د ناپوهۍ په اور كې ښكيل وو.

د اسلام نه مخكې د عربو مراسم

جزيره العرب چې په څو برخو لكه يمن، نجد او حجاز وېشل شوې وه په يمن كې يې حبشيانو او د هغو پلويانو حكومت كاوه او خلك يې د يهوديت، نصرانيت او بت نمانځنې لارويان وو. د حجاز ډېرو خلكو د بتانو نمانځنه كوله. د يهوديانو او نصرانيانو لږ كيو هم په حجاز كې شتون درلود. سربېره پردې په جزيره العرب كې د لمر، سپوږمۍ او ستورو نمانځنه هم دود

وه. د عربستان د خلکو کاروبار سوداګري، کرنه او څارويو ساتنه وه. د دې هېواد زورور په ناوړو کارونو او فساد کې ډوب وو. بېوزلانو په ډېره خوارۍ او غريبۍ کې د ژوندانه ترخې شپې او ورځې تېرولې. په عربستان کې ظلم او تېرى خپل لوړې کچې ته رسېدلى و. همدارنګه يوشمېروګړو د لوږې له ډاره خپلې نجونې ژوندۍ تر خاورو لاندې کولې او د هغوشتون يې ځانونو ته ننګ او شرم ګاڼه. دوى د ښځو شخصيت ته هيڅ درناوى نه درلود او هغوى يې د عادي توکو په څير اخيستلې اوخرڅولې. هماغه و چې لوى څښتن حضرت محمد مصطفیﷺ په رسالت او نبوت مبعوث کړ چې په خپلو نه ستړې کېدونکو هلو ځلو او د لوى خداى جل جلاله د هر اړخيزې مرستې په برکت يې د ناپوهۍ تيارې د نړۍ له مخې ليرې او پر ځاى يې د اسلام د مبارک دين رڼا خپره کړه.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د جزيره العرب د وګړو د اديانو او دويمه ډله دې دعربستان داقتصادي وضعې په اړه خپل معلومات د خپل أستازي په وسيله نورو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

١- اعرابو د نجونو او مېرمنو په وړاندې څه ډول چلند کاوه؟

٢- ولې الله جل جلاله حضرت محمدﷺ په پيغمبرۍ مبعوث کړ؟

٣- اعرابو تر اسلام وړاندې په کومو اديانواو شيانو عقيده درلوده؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د اعرابو د معتقداتو او اديانو په اړه د خپل کلي او سيمې له عالمانو او پوهو شخصيتونو څخه معلومات ترلاسه کړي او بيا دې په ټولګي کې نورو ته واوروي.

د حضرت محمد ﷺ ژوند له کوچنيوالي تر بعثته پورې

په دې لوست کې زده کوونکي د حضرت محمد ﷺ د نسب، د کوچنيتوب د ژوند، په پیغمبرۍ د مبعوثیدو د څرنګوالي او د مسلمانانو د لومړني هجرت په اړه معلومات تر لاسه کوي.

حضرت محمد ﷺ د ۵۷۱ زېږدیز کال د اپریل د میاشتې په شلمه چې د عام الفیل د ربیع الاول له دولسمې نیټې سره سمون لري- د دوشنبې په سهار دې نړۍ ته تشریف راوړ. د حضرت محمد ﷺ پلار، عبداله څو میاشتې د مخه تر دې چې حضرت محمد ﷺ دنیا ته راشي وفات شوی و. حضرت نبي کریم ﷺ له زېږېدنې وروسته څلورکاله د نبي سعد په قبیله کې د بي بي حلیمې سعدیې تر روزنې لاندې و. کله چې شپږ کلن شو مور یې بي بي آمنه وفات شوه. له دې وروسته یې پالنه نیکه عبدالمطلب په غاړه واخیسته کله چې اته کلن شو نو نیکه یې عبدالمطلب هم له دې نړۍ سترګې پټې کړې. له دې وروسته د حضرت محمد ﷺ پالنه د ده د تره ابوطالب په غاړه شوه. تر هغه چې ځوان شو. ابوطالب ته حضرت محمد ﷺ له خپلو زامنو څخه ګران و. پر هغه باندې یې ډېره مهرباني او ځانګړې لورینه د رلوده.

حضرت محمد ﷺ په دولس کلنۍ کې له ابوطالب سره د شام په سفر ولاړ. په شام کې یوه مسیحي دیني عالم بحیرا د حضرت محمد ﷺ له علایمو وموندله چې دی د أخر زمان نبی او رسول دی، نو ځکه یې له ابوطالب څخه وغوښتل چې په ساتنه کې یې ډېره هڅه وکړي.

د حضرت محمد ﷺ عقلي او اخلاقي غوره والی تل هغه له نورو څخه ممتاز کاوه چې د کعبې په دیوال کې د حجرالاسود د ډبرې د کېښودو څرنګوالی یې روښانه دلیل دی. الله ﷻ د خپل پیغمبر په پوهې او حکمت سره د اعرابو قبایل له وینې تویونې څخه چې هره شیبه یې انتظار کېده وساتل.

په ځوانۍ کې حضرت محمد ﷺ په مکه کې په نیکو اخلاقو، رښتینولۍ او امانت ساتنې مشهور و، نو ځکه د بي بي خدیجې رضي الله عنها چې د قریشو یوه شتمنه میرمن وه د پام وړ وګرځېد او له حضرت نبي کریم ﷺ څخه یې وغوښتل شام ته دهغې د سواګریز کاروان مشري په غاړه واخلي حضرت رسول اکرم ﷺ دغه بلنه ومنله. کاروان یې شام ته ورساوه او له ډېرې ګټې سره بیرته مکې ته راستون شو.

کله چې قافله مکې ته راورسېده د بي بي خدیجې غلام چې له هغه سره په سفر کې مل و حضرت بي بي خدیجې رضي الله عنها ته د حضرت محمد ﷺ د ښو فضایلو کېسه وکړه. بي بي خدیجې له حضرت محمد ﷺ څخه غوښتنه وکړه چې واده ورسره وکړي. حضرت محمد ﷺ دغه بلنه ومنله په دې مهال کې حضرت نبي کریم ۲۵ کلن او بي بي خدیجه ۴۰ کلنه وه.

د حضرت محمد ﷺ ژوند او سیرت د ټولو الهی پیغمبرانو د ژوند په تاریخ کې ترټولوښه سیرت دی. د حضرت محمد ﷺ ژوند په ټولوبرخو کی روښانه دی. د حضرت محمد ﷺ د ژوند ټولې پېښې له زېږېدو څخه ترکوچنیتوب، ځوانی، له بعثت څخه وړاندې یې کار او له مکې بهر سفرونه یې اوپه لنډه توگه ترهغه چې الله جل جلاله هغه په پیغمبرۍ مبعوث کړ، د لمرپه شان روښانه دي.

له بعثت څخه تر هجرت پورې

له بعثت څخه وړاندې الله ﷻ د حرا غار ته د حضرت محمد ﷺ ورتگ په زړه پورې کړی و.

پیغمبر هر کال یوه میاشت په هغه کې تېروله او د نړۍ د پیدایښت او د الله تعالی پر ستر ځواک یې فکر کاوه. د وحې تر راتگ او د قرآن کریم تر نزول پورې یې دغه عادت ته دوام ورکاوه. کله چې پیغمبر ﷺ څلویښت کلن شو. د روژې د میاشتې په دولسمه د دو شنبې په ورځ جبرئیل امین د الله جل جلاله وحې حضرت محمد ﷺ ته راوړه په داسې حال کې چې د حرا په غار کې په عبادت بوخت و. یوه پرښته ورته راغله او ورته یې وویل: ولوله: پیغمبر ﷺ وویلې لوستی یې نشم.

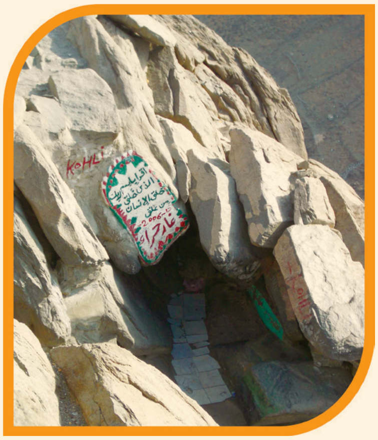

د حراء غار

پیغمبر ﷺ وایي چې دغې پرښتې په خپله غېږ کې ونیولم او سخت زور یې راکړ تر هغه چې خپله وړتیا مې له لاسه ورکړه. درې ځلې دغه عمل تکرار شو. په دریم ځل له زور راکولو وروسته پرښتې وویلې:

(اقرا باسم ربک الذی خلق..........)

ژباړه: ولوله د هغه پروردگار په نامه چې انسان یې د کلکې شوې وینې له یوې ټوټې څخه پیدا کړ. ولوله چې ستا رب ډېر مهربان د کریمانو کریم دی. هغه خدای چې د قلم

په واسطه يې ور زده کړل او انسان ته يې د هغه څه تعليم ورکړ چې نه پرې پوهېدل. له لږ وخت وروسته د حضرت محمد ﷺ نژدې دوستانو حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه حضرت علی(کرم الله وجهه) او په ښځو کې حضرت بي بي خديجې رضي الله عنها د هغه په رسالت ايمان راوړ. د څه وخت له تېريدو وروسته د بيلابيلو قشرونو خلك په لسګونو تنه د اسلام په دين مشرف شول.

حبشې ته د مسلمانانو هجرت

حضرت محمد ﷺ دحضرت ارقم رضي الله عنه کور د خپل دعوت مرکز ټاکلی و او په همدې ځای کې يې له خلکو سره ليده کاته کول او خلك يې په پټه د اسلام دين ته رابلل. پټ دعوت درې کاله دوام وکړ. د دې وخت له تېرېدو وروسته حضرت محمد ﷺ د صفا په غونډۍ د اسلام دعوت ښکاره کړ. له دغې پېښې سره سم ابولهب، ابوجهل او نورو مشرکينو د مسلمانانو په ځورونې پيل وکړ. د کفارو ظلم او تېرى له بريده تېر شو، نو ځکه حضرت محمد ﷺ مسلمانانو ته اجازه ورکړه حبشې ته چې پاچا يې نجاشي نومېده او يو عادل شخص و، هجرت وکړي.

د بعثت د پنځم کال د رجب په مياشت کې د لومړي ځل لپاره يو ولس تنو مسلمانانو د څلورو ښځو په ګډون حبشې ته هجرت وکړ. کله چې مشرکين له دې هجرت څخه خبر شول خپل زور زياتې يې نور هم ډېر کړ چې په پايله کې د نبوت په شپږم کال ۸۳ تنو مسلمانانو هجرت ته مخه کړه او حبشې ته ولاړل. د مکې کفار چې څنګه خبرشول مسلمانان د نجاشي د مهربانۍ ورګرځېدلي، د عمرو بن عاص په مشرۍ يې له سوغاتونو سره يو پلاوى حبشې ته وليږه. خو د نجاشي پاچا د خپلې ځيرکۍ او د مهاجرينو د استازي په واسطه د اسلامي دعوت د حقيقت په پوهېدنې، نه يوازې د مکې د کفارو سوغاتونه رد کړل، بلکې د مهاجرينو ملاتړ ته يې لا ډېر پام واړاوه.

د طايف سفر

مسلمانان تل د مشرکينو له لوري ځورېدل، يو شمېر يې د کفارو د تېري له امله خپل ژوند له لاسه ورکړ او پر پيغمبر ﷺ فضا تنګه شوه.

د بعثت په لسم کال حضرت بي بي خديجه الکبرى رضي الله عنها او ابو طالب چې له هر پلوه د حضرت محمد ﷺ له نږدې دوستانو او ملاتړو څخه وو، وفات شول. دغو دوه پېښو د حضرت

محمد ﷺ په پاک روح باندې دومره اغیزه وکړه چې دغه کال یې د عام الحزن په نوم ونوماوه بیا هم دغو درد ناکو پېښو ونشوکړای چې د دعوت د رسالت د فریضې په سرته رسولو کې یو کوچنی ځنډ رامنځته کړي. د همدې اصل له مخې حضرت محمد ﷺ د خلکو د دعوت په موخه د رسالت د دندې د تر سره کولو لپاره طایف ته چې مکې ته یو نږدې ښارو سفر وکړ او د خلکو مشران یې اسلام ته دعوت کړل، هغوی نه یوازې پیغمبر ﷺ دعوت ونه مانه، بلکې خپلو زامنو ته یې دنده ورکړه، چې د حضرت محمد ﷺ په ځورونې پیل وکړي او له ښار څخه یې وباسي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت محمد ﷺ د دعوت او دویمه ډله دې حبشې ته د مسلمانانو د هجرت په اړه خپل معلومات په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د حضرت محمد ﷺ د نسب په اړه معلومات ورکړئ.

۲- مسلمانانو ولې حبشې ته هجرت وکړ؟

۳- د حضرت محمد ﷺ د دعوت په وړاندې د طایف د خلکو غبرګون څه و؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د خپلې سیمې له پوهو اشخاصو څخه د حضرت محمد ﷺ د ژوند په اړه پوښتنې وکړي او لاسته راغلي معلومات دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

د عقبې تړونونه

په دې لوست کې زده کوونکي د عقبې د تړونونو او مدېنې ته د مسلمانانو د هجرت په اړه معلومات تر لاسه کوي

دعقبې لومړی تړون: په تېر لوست کې مو ولوستل چې کله پیغمبر د مکې له خلکو څخه مایوسه شو، طایف ته لاړ او د بني ثقیفه قبیله یې اسلام ته دعوت کړه چې هغوی هم ونه مانه او ان حضرت محمد(ص) یې په ډبرو وویشته. نو حضرت محمد ﷺ د حج پر مهال د عربو بېلابېل قبایل اسلام ته دعوتول تر هغه چې د بعثت په یوولسم کال حضرت محمد ﷺ له شپږ تنو یثربي خذرجیانو سره له مکې بهر د عقبې په نامه یو ځای کې لیده کاته وکړل او اسلام ته یې راوبلل او د قرأنکریم څو ایاتو نه یې ورته تلاوت کړل. دغو شپږ تنو اسلام ومانه او ژمنه یې وکړه چې یو کال وروسته به بیا په همدې ځای کې سره وینې.د بعثت په دولسم کال په نوموړي ځای کې دولس تنو یثربیانو له حضرت محمد ﷺ سره وکتل او په یو لړ موضوعاتو هوکړې ته ورسیدل چې د عقبې د تړون په نامه مشهور شو. د دغه تړون مندرجات په لاندې ډول دي:

هیڅوك او یا شی له خدای جل جلاله سره نه شریکوو. غلا او ټول ناوړه اعمال نه تر سره کوو. خپل اولادونه نه وژنو. دروغ نه وایو. په چا پورې تهمت نه ترو او د خدای جل جلاله د رسول نافرماني نه کوو.

حضرت محمد ﷺ د تړون له لاسلیکولو وروسته حضرت مصعب بن عمیر رضي الله عنه ته دنده ورکړه چې له دغو دولسو تنو سره مدینې ته لاړ شي. خلك اسلام ته راوبلي او د اسلامي تعلیم چارې مخ ته یوسي. د هغوی د مخلصانه هڅو په پایله کې ګڼ شمېر یثربیان د اسلام په دین مشرف شول.

د عقبې دویم تړون

د بعثت په دیارلسم کال ۷۳ تنو نارینه وو له دوه ښځو سره د دریم ځل لپاره په عقبه کې له مسلمانانو سره ولیدل. د دغې کتنې په لړ کې هغوی ژمنه وکړه چې اسلام ته د خلکو د رابللو سر بیره به د خدای له رسول سره هم هر ډول مرسته کوي. دغه تړون د عقبې د دویم تړون په نامه ونومول شو. د دغه تړون په لړ کې لاندې پریکړې وشوې:

موږ د خدای جل جلاله د پیغمبر هر حکم ته مثبت ځواب وایو. مالي لګښتونه یې په غاړه اخلو. کله چې حضرت محمد ﷺ مدینې ته تشریف راوړي موږ له هغه سره هر ډول مرسته کوو او له هغه څخه داسې ملاتړ کوو لکه چې له خپل اولاد او دخپلې کورنۍ له غړو څخه یې کوو. موږ د دغو خدماتو په مقابل کې یوازې او یوازې جنت غواړو. دغه بیعت په حقیقت کې د اسلامي حکومت د بنسټ ډبره وه، چې کېښودل شوه.

هجرت

کله چې حضرت محمد ﷺ د یثریب له خلکو څخه د هر ډول مرستې ژمنه تر لاسه کړه په تعقیب یې د یثریب لور ته مسلمانانو هجرت پیل شو. او حضرت محمد ﷺ یوه میاشت وروسته له مکې څخه د یثریب لورته هجرت وکړ. د هجرت د پیل پر مهال د حضرت محمد ﷺ کور د مشرکینو له لوری کلابند و. په دغه شپه چې حضرت محمد ﷺ وغوښتل چې له کور څخه بهر شي. حضرت علی رضي الله عنه ته یې دنده ورکړه چې د هغه په بستره کې ویده شي چې په دې ډول کفار غافل شي. حضرت محمد ﷺ حضرت

ابوبکر رضي الله عنه له ځان سره ملګری کړ او د ثور غره غار ته لاړل. درې ورځې او شپې یې دغلته تېرې کړې. سره له دې چې کفار د غار تر خولې پورې هم ورسېدل، خو الله تعالی خپل دغه دوه دوستان د کفارو له شر څخه وساتل. په څلورمه ورځ د واړو د یثریب په لور حرکت وکړ. له نهو ورځو او شپو وروسته د ربیع الاول په اتمه نېټه د دوشنبې په ورځ قبا ته چې د یثریب په دوه میلی کې پروت دی ورسېدل. په دغه ځای کې یې د لومړني جومات بنسټ کېښود. بیا یثریب ته وخوځېد.

حضرت نبي کریم صلی الله علیه وسلم د بنی سالم بن عوف په سېمه کې د جمعې لومړنی لمونځ وکړ او د یوې وینا په لړ کې یې مسلمانان خپلو اصلي دندو ته متوجه کړل او داسې یې وفرمایل: اصلي حاکمیت الله تعالی پورې اړه لري یوازې د هغه عبادت وکړئ او له هغه سره شریک مه راوړئ. خپله حقیقي لارښوونه د الله تعالی کتاب یعنې قران او د هغه د پیغمبر سنت وبولئ او هغه په ځان حاکم کړئ. د خدای د ښمنان خپل د ښمنان وګڼئ او د دین د غلبې په موخه په جهاد منګولې ولګوئ. ستاسو اسلامي نوم مسلمان دی او تاسو ټول مسلمانان او د یوې ټولنې افراد یاستئ چې د اسلامي امت په نامه یادېږئ. له دې وروسته د مهاجرینو او انصارو تر منځ د ورورولۍ تړون رامنځته. او د اسلام د مبارک دین له برکته د اوس او خزرج د قبیلو لس کلنې جګړې له منځه ولاړې او په ورورولۍ بدلې شوې.

نسبي، سېمه ییز او توکمیز امتیازات له منځه ولاړل. پر ځای یې تقوی او ښه عمل د برترۍ معیار وګرځېد. او د یو ۵۲ ماده ییز منشور په لړ کې عملاً د یو اسلامي حکومت بنسټ کېښودل شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د عقبې د لومړي تړون او دویمه ډله دې یثریب ته د مسلمانانو د هجرت په اړه خپل معلومات په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د عقبې لومړي تړون کوم موضوعات درلودل؟

۲- د عقبې دویم تړون په کوم کال را منځته شو؟

۳- حضرت محمد ﷺ د جمعې لومړنی لمونځ چیرته اداکړ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې مدینې ته د حضرت محمد ﷺ د هجرت په اړه د خپلې سیمې له پوهانو څخه معلومات تر لاسه کړي او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

غزاګاني

په دې لوست کې د غزاګانو، د هغو د پېښېدو د لاملونو او پایلو په اړه معلومات وړاندې کېږي.

وروسته له هغه چې پیغمبرﷺ او مسلمانان په مدینه منوره کې ځای په ځای شول. او د لومړني اسلامي دولت بنسټ ټینګې شوې. د اسلام د دښمنانو مخامخ دښمنی هم پیل شوې چې په پایله کې یې د مسلمانانو او کفارو تر منځ غزوې پیل شوې.

مؤرخین او سیرت لیکوونکي هره هغې جګړه چې د مسلمانانو او کفارو تر منځ شوې وي او په هغه کې د الله تعالی رسول ګډون کړی وي د غزوې په نامه او هره هغه جګړه چې پیغمبر(ص) پکې ګډون نه وي کړی د سریې په نامه یادوي.

په مدینه کې د اسلامي حکومت تاسیس، کفار په عمومي توګه او د مکې مشرکین په ځانګړې توګه له ویرووونکي حالت سره مخامخ کړل او د دې په لټه کې شول چې په هرې ممکنې وسیلې سره د مسلمانانو د پرمختګ مخه ونیسي. مسلمانان هم پوهېدل که چېرې جهاد ونه کړي له زوال سره مخامخ کېږي، نو ځکه دوې هم د الله ﷻ له امر سره سم دفاعي تیاری نیولې او په غزاګانو یې پیل وکړ چې له مهمو څخه یې په لاندې ډول یادونه کېږي.

د ستاسو د لږ زیاتو معلومات لپاره

حضرت محمدﷺ د هجرت په لومړي کال په مدینې کې له ځای په ځای کېدو وروسته د ژوندانه د چارو د تنظیم په موخه د بېلا بېلو قبایلو تر منځ یو تړون لاسلیک کړ چې په تاریخ کې د مدینې د منشور په نامه یادېږي. دغه تړون انسانیت او ټولنیز عدالت ته د احترام څرګندونه کوي چې ځینې مواد یې په لاندې ډول وړاندې کېږي:

۱- له تفرقې پرته د اسلامي امت یووالی.
۲- په انساني کرامت او حقونو کې د مسلمانانو برابري.
۳- د ګناه، تېرې او یرغل د پای ته ر سولو په موخه له مسلمان امت سره همکاري.
٤- د اسلامي دولت له باغیانو سره جګړه او له هغوی سره له همکارۍ څخه ډډه.
٥- په غیر مسلمانانو لازمه ده چې د اسلامي دولت په لګښتونو کې برخه واخلي.
٦- په غیر مسلمانانو لازمه ده چې د بهرنیو خطراتو د له منځته وړلو لپاره د جګړې په حالت کې له مسلمانانو سره مرسته وکړي.
۷- په اسلامي دولت لازمه ده چې په غیر مسلمانانو باندې د ظلم او تېرې مخه ونیسي داکار د هغو مسلمانانو په وړاندې، چې تېری پرې کېږي، هم عملي کېږي.
۸- د ګنهکار او ظالم ملاتړ نه کېږي.
۹- د همکارۍ، پرهېزګارۍ او ښو کړنو پر بنسټ ټولنه رامنځته کېږي، نه د ګناه او یرغل پر بنسټ.
۱۰- هیڅوک د بل چا په ګناه نه نیول کېږي او حدود یوازې په جنایتکار باندې پلي کېږي.

د بدر غزا

دا غزا د هجرت په دویم کال د روژې د میاشتې په اوولسمه نېټه پېښه شوه. لامل يې دا و چې مسلمانانو غوښتل د قریشو سوداګریز کاروان، چې له شام څخه د مکې لور ته راون و، تر لاسه کړي. پیغمبر ﷺ د جګړې اراده نه درلوده، خو د کاروان مشر ابوسفیان قریشو ته پیغام ولېږه چې د هغه کاروان د مسلمانانو له تعرض څخه وساتي، نو له دې امله زر تنه قریش چې شپېږ سوو تنو يې زغرې په غاړه درلودې له سلو اسونو چې سوروېې هم زرې لباس درلود او اویا اوښانو سره جګړې ته تیار شول. سیرت لیکوونکي په یوه خوله دي چې: دغه لښکر سره خوش اوازه کنیزانو او ساز یانو چې دریایي وهلې هم ملګرتیا کوله. د مسلمانانو شمېر ۳۱۳ تنو ته رسیده چې زیاتره يې انصار وو دغه لښکر سره دوه یا درې اسونه او اویا اوښان هم وو چې په نوبت سره مسلمانان پرې سورېدل. که څه هم لږ وخت وروسته د قریشو مشرکینو اطلاع تر لاسه کړه چې کاروان ژغورل شوی، خو سره له دې يې هم جګړې ته مخه کړه او په غرور او تکبر سره يې وویل غواړو مسلمانانو ته سزا ورکړو او مغلوب يې کړو. کله چې د واړه لښکر ې له یوبل سره مخامخ شوې د خدای رسول مخکې له دې چې جګړې ته داخل شي، و غوښتل له خپلو یارانو، په تېره له انصارو څخه، مشوره وغواړي. ټولو مهاجرینو د غزا مشوره ورکړه. کله چې انصار وپوهېدل چې پیغمبر زموږ نظر غواړي. سعد بن معاذ د انصارو په استازیتوب وویل: اې رسول الله موږ په تا ایمان راوړ او د تا نبوت مو تصدیق کړ او شاهدي مو ورکړه څه شی چې تا راوړي حق دی. د ستا د فرامینو د اطاعت ژمنه موکړې. ای د خدای رسوله په هغه څه چې غواړې په لور يې حرکت وکړه. موږ ټول له تا سره یو. نورو هم د سعد په څېر خبرې وکړې. دغو خبرو په پیغمبر ﷺ کې بې کچه خوښي رامنځته کړه او ويې ویل: د الهی برکت په پناه سره حرکت وکړئ. په تاسو دې زېري وي چې الله تعالی له دغو دوو څخه دیوې ژمنه را سره کړې یا کاروان او یا د قریشو په جنګی ځواکونو بریا چې د کاروان د نجات لپاره راغلي دي په دې ډول جګړه ونښته.

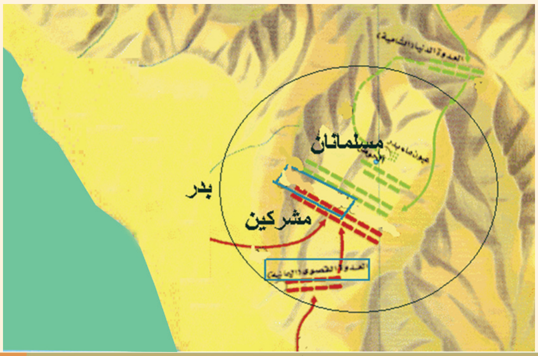

په دې غزا کې د ابوجهل او ځینو نورو مشرانو په ګډون د مشرکانو اویا تنه ووژل شول. اویا تنه نور اسیران شول. پیغمر ﷺ امر وکړ چې وژل شوي خښ کړئ او مدینې ته ستانه شئ او له خپلو یارانو سره يې د اسیرانو د برخلیک په اړه مشوره وکړه.

د احد غزا

دا غزا د هجرت په دريم کال پېښه شوه. قريشو د بدر غزا د انتقام په موخه درې زره تنه، چې په زرې جامو سمبال وو، له دوو سوو اسونو او درې زره اوښانو سره د جګړې لپاره چمتو کړل او په مدينه کې د احد د غره په سېمه کې جګړې ته تيار شول. حضرت محمدﷺ د جګړې نقشه داسې جوړه کړه د اسلامي لښکر شا د احد غره ته او مخه يې د دښمن لورته وي. حضرت عبدالله بن جبير ﵁ ته يې دنده ورکړه چې له پنځوسو تنو غشي ويشتونکو سره د غره له لورې چې د جبل الرماة په نامه يې شهرت درلود، د مسلمانانو ساتنه وکړي او د بريالیتوب او يا ماتې په صورت کې هم دغه ځای پرې نږدي. حضرت محمدﷺ د سپارو قوماندانې حضرت زبير بن عوام ﵁ ته او د پليو قوماندانې حضرت حمزه (رض) ته وسپارله او حضرت مصعب بن عمير﵁ يې بيرغچي په توګه وټاکه. جګړه ونښته چې په پايله کې يې کفارو ماتې وخوړه او تېښتې ته يې مخه کړه. مسلمانان د غنيمتونو په راغونډولو بوخت شول. د احد په غره کې د ځای پرځای شويو څخه هم زياتره راغلل چې له دغو غنايمو څخه بې برخې نشي. خالد چې د احد غر خالي وليد، له هماغې لارې له خپلو سپارو جنګياليو سره راغی. حضرت عبدالله بن جبير ﵁ او څو تنه نور يې چې ورسره پاتې وو په شهادت ورسول او د شا له لورې يې پر مسلمانانو چې پر غنيمتونو بوخت وو يرغل وکړ. او مشرکين په دې بريالی شول چې ځانونه حضرت محمدﷺ ته ورسوي. د هغو له خوا ډېرې ويشتل کېدې چې له امله يې د حضرت محمدﷺ مخ ټپي شو او مبارک غاښ يې په شهادت ورسېد او د حضرت حمزه﵁ په شمول اويا تنه مسلمانان په شهادت ورسېدل. په دې غزوه کې د مسلمانانو شيمر ۷۰۰ تنه وو.

د احد غر

د بني نضير غزوه

بني نضير يوه يهودي قبيله وه چې مدينې ته نژدې اوسېدل او د خزرج له قبيلې سره يې تړون درلود. له مسلمانانو سره يې د سولې تړون کړی و، خو له دې امله چې خيانت او شرارت د يهوديانو له برخليک سره يو ځای دی او د دوی په زړونو کې ريښې لري، هغوی يې پرې نښودل چې په خپلې ژمنې وفا وکړي.

يوه ورځ د خدای جل جلاله پیغامبر او څو تنه یاران یې په بني نضیر کې وو. د پیغمبر ﷺ د یو کور دیوال ته ډډه لګولې وه. یهودیانو د هغه د وژلو دسیسه جوړه کړه او غوښتل یې د کوټې له بام څخه یوه لویه ډبره په هغه ور وغورځوي او د پیغمبر ﷺ ژوند پای ته ورسوي، پیغمبر ﷺ د وحې له لارې د هغو په دسیسې پوه شو، په چټکۍ سره له خپل ځای څخه پورته شو او د ښمن ته یې داسې وښوده چې کوم کارته ځي.د مدینې په لور روان شو او یاران یې هم وریسې ورغلل. له دې وروسته پیغمبر ﷺ، محمد بن مسلمه له داسې پیغام سره بني نضیر ته ولیږه:

له هېواد څخه مې وځئ. تاسو نشئ کولای چې له ما سره په مدینه کې و اوسېږئ، ځکه تاسو خیانت وکړ او په ژمنه ونه درېدئ.

محمدبن مسلمه د پیغمبر ﷺ د فرمان له ابلاغېدو وروسته هغو ته لس ورځې وخت ورکړ چې په دغه وخت کې سېمه پرېږدي.

بني نضیر د پیغمبر ﷺ د اخطار په اورېدلو سره د سېمې پرېښودلو ته تیار شو، خو د منافقانو مشر عبدالله بن ابي ورته پیغام ورولېږه چې سېمه پرې نږدي او له دې سربیره یې وعده ورکړه چې دوه زره تنه به د هغو د دفاع او مرستې لپاره هم ورولېږي.

بنی نضیر ددغه پیغام په اوریدلو سره له خپلې پریکړې څخه واوښتل او خپل سنګرونه یې کلک، د خپلې سېمې له پرېښودو څخه یې ډډه وکړه او د خدای رسول ﷺ ته یې پیغام ولېږه چې خپله سېمه نه پرېږدي.

حضرت محمد ﷺ له خپلو یو شمیر یارانو سره د بني نضیر په لور حرکت وکړ او غزوه پېښه شوه چې په پایله کې یې بني نضیر ماتې وخوړه او د ځانګړو شرایطو لاندې چې حضرت محمد ﷺ د هغو لپاره وضع کړي وو، سېمه یې پرېښوده.

د خندق غزوه

د بني نضیر یهود چې له ترون څخه د سر غړونې له امله له مدینې څخه ایستل شوي او په خیبر کې ځای په ځای شوي وو، له مسلمانانو سره ډېره کینه درلوده. له دې امله چې مسلمانانو سره یې د جګړې وړتیا نه درلوده، خپل مشر حیی بن اخطب یې مکې ته ولېږه چې د مکې کفار او د غلطفان قبیله د مسلمانانو په وړاندې جګړې ته وهڅوي هغوی په خپل کار کې بریالي شول. د هجرت په پنځم کال د ذوالقعدې په میاشت کې لس زره تنه د ابوسفیان په مشرۍ د مدینې په لور په حرکت کې شول.
حضرت محمد ﷺ په مدینه منوره کې د حضرت سلمان فارسي رضی الله عنه په مشورې د ۱۲ زره زراع (ګزو) په اوږدوالی د خندق په کیندلو پیل وکړ. په خپله حضرت محمد ﷺ د خندق په کیندلو کې برخه واخیسته. کله چې د مکې کفار مدینې ته ورسېدل، د خندق د کیندلو کار بشپړ شوی و. د مسلمانانو

لپاره له یوې خوا خندق او له نورو لورو د خرماوو باغونه ښه سنګرونه وو چې د کفارو د یرغل خنډ ګرځېدل، خو د بني قریظه یهودو له مسلمانانو سره تړون درلود او کولای یې نشوای چې د مسلمانانو په ضد عمل وکړي، خو حیی بن اخطب په پای کې په دې بریالی شو چې د بني قریضه مشر، کعب بن اسد وهڅوي چې له مسلمانانو سره خپل تړون له منځه یوسی. دغه کار د مسلمانانو د پریشانۍ لامل شو. په همدې وخت کې حضرت نعیم بن مسعود رضي الله عنه د اسلام په دین مشرف شو. کفار د هغه له مسلمانېدو خبرنه وو. هغه له پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه اجازه واخیسته چې له روانې جګړې څخه په استفادې سره کفار متفرق کړي. نوموړی بني قریظه ته ورغی او ورته یې وویل!

که چیرې قریش ماتې وخوري مکې ته ځي، تاسې به چیرته لاړشئ؟ بیا یې د نصیحت په ډول ورته وویل څو تنه د قریشو یرغمل ونیسئ، چې تاسو یوازې پرې نږدي. وروسته د مکې مشرکین او بني غطفان ته ورغلل او ورته یې وویل چې بني قریظه له خپل تعهد څخه چې تاسو سره یې کړې و، پښیمانه شوي.

حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره یې لیده کاته کړي او غواړي چې ستاسو څو تنه تر لاسه کړي او هغه ته یې وسپاري. لنډه دا چې بني قریظې د شنبې د ورځې په مناسبت جګړه ونه کړه او له قریشو څخه یې څو تنه د یرغملو په توګه وغوښتل چې د هغو په وفادارۍ ډاډمن شي. د حضرت نعیم رضي الله عنه خبرې په دې اړه ډېرې ښې تمامې شوې. د بني قریظه له لوري د یرغملو غوښتنې، د قریشو او غطفانیانو بدګوماني ډېره کړه او د هغو دغه عمل د مکې مشرکین ناهیلي کړل.

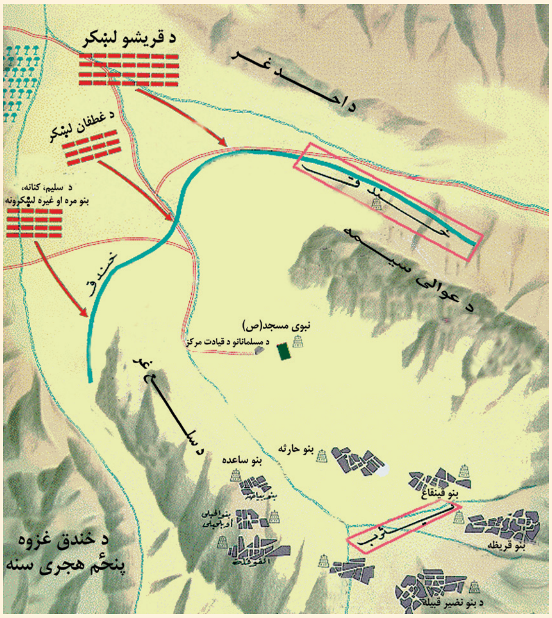

په همدی مهال د خدای جل جلاله په امر یو شدید طوفان چې خاورې او ورېځې شګې ورسره وې پیل شو. دغه طوفان دومره شدید و چې د مشرکینو او کافرانو، دیګونه، خیمې او ټول شیان یې چپه کړل. دغې پېښې کفار سخت وارخطا کړل. په پای کې ابوسفیان حکم وکړ چې لښکر دغه ځای پریږدي او مکې ته ستانه شي په دې ډول بری د مسلمانانو په برخه شو.

د بني قريظه غزا

د ا غزا د خندق (احزابو) د غزا په تعقیب په پنځم هجري کال کې پیښه شوي ده: وروسته له هغه چې حضرت محمد ﷺ د یهودیانو خیانت او له قریشو او نورو سره د هغو پیوستون ولیده او آن د احزابو په جګړه کې دغې خاینې قبیلې له پیغمبر ﷺ سره خپل ترون مات کړ. له دې امله چې دغه خاینه قبیله له رسول اکرم ﷺ سره په مدینه منوره کې اوسېده، نو له هغو څخه د لوی شر انتظار کېده. که چېرې داحزابو غزا پای ته نه وای رسیدلی د هغو له لورې مسلمانان له لوی ګواښ سره مخامخ کېدل. همااغه و پیغمبر ﷺ هوډ وکړ چې دغه خاینان وټکوي او د جهاد او دعوت مرکز، مدینه منوره د هغو له شتون څخه پاك کړي ترڅو په راتلونکې کې داسې شرایط پیدانشي چې هغوی په مسلمانانو یرغل وکړي.

حضرت محمد ﷺ د الله تعالی له حکم سره سم له درې زره کسیزه لښکر سره د بني قریظه په لور حرکت وکړ او پنځه ویشت ورځې یې هغوی په کلابندۍ کې وساتل چې په پایله کې یهودیان تسلیم شول. حضرت محمد ﷺ د هغوی په منځ کې سعد بن معاذ د حاکم په توګه وټاکه. حضرت سعد د بني قریظه په اړه خپله پریکړه صادره کړه.

پیغمبر ﷺ د سعد بن معاذ پریکړې ته عملي بڼه ورکړه او د یهودیانو د سیسې یې، چې موخه یې د پیغمبر ﷺ او په مدینه کې د اسلامي دعوت له منځه وړل وو، پای ته ورسولې.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د بدر غزا، دویمه ډله دې د احد او بني نظیر د غزواتو او دریمه ډله دې د خندق او بني قریظې د غزواتو په اړه معلومات ولیکي او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د بدر په غزا کې څو تنه کفار ووژل شول؟

۲- د احد د غزا لامل روښانه کړئ.

۳- د خندق په غزا کې د کفارو د ماتې لامل څه و؟ په لنډه توګه یې تشریح کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د احزابو، بني نظیر او بني قریظه د غزواتو د پایلو په اړه له پوهانو څخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

د حديبيې سوله- بيعت الرضوان

په دې لوست کې د حديبيې د سولې او د هغې د موادو او هم د خيبر او موته د غزاگانو په اړه معلومات وړاندې کيږي.

حضرت محمد ﷺ د هجرت په شپږم کال د بيت الله د زيارت او د عمرې د اداکولو په موخه له (١٤٠٠) تنو سره د مکې په لور روان شو. مکې ته نږدې قريشو د مسلمانانو لاره نيولې وه او پرې يې نښودل چې عمره وکړي. پيغمبر ﷺ، حضرت عثمان رضي الله عنه چې د مکې قبيلوته د درناوي وړ شخص و، د استازي په توگه د مکې خلکوته ورولېږه هغوی ويوهوي چې مسلمانان د جگړې لپاره نه، بلکې د عمرې د اداکولو لپاره راغلي دي. قريشو له ټاکلي وخت څخه د ډېر وخت لپاره حضرت عثمان رضي الله عنه وساته. له دې امله داسې اوازه خپره شوه چې حضرت عثمان رضي الله عنه يې په شهادت رسولی دی. دې موضوع پيغمبر ﷺ وهڅاوه چې له قريشو سره د جگړې لپاره ځان چمتو کړي.

په همدې اساس حضرت محمد ﷺ په داسې حال کې چې په حديبيه کې تر يوې ونې لاندې ولاړ و، د جگړې په اړه له مسلمانانو څخه بيعت واخيست. دغه بيعت په تاريخ کې د بيعت الرضوان په نامه ياديږي. کله چې کفار د مسلمانانو له دې پريکړې څخه خبر شول د مکې مشرکينو سهيل بن عمرو د يو پلاوي په مشرۍ پيغمبر ﷺ ته ورولېږه. خبرې اترې پيل شوې او دواړه اړخونه په يو تړون سلا شول چې په لاندې ډول دی:

١- دواړه اړخونه بايد د لسو کالو لپاره سوله وکړي او له يو بل سره جگړه ونه کړي.

٢- حضرت محمد ﷺ دې له خپلو اصحابو سره سږ کال بيرته وگرځي، حج دې نه کوي. راتلونکی کال دې راشي او هغه هم په داسې حال کې چې له توري پرته ورسره بل شی نه وي او هغه هم په تيکې کې وي.

٣- له قريشو پرته د عربو هره قبيله له حضرت رسول اکرم ﷺ سره د اړيکو د ټينگولو اختيار

بسم الله الرحمن الرحيم

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا (١)

لري.

٤- که چېرې له قريشو څخه مسلمانانو ته چاپناه ورورہ، مسلمانان بايد هغه بيرته ورته وسپاري. خو که چېرې له مسلمانانو څخه د مکې کفارو ته چا پناه ورورہ، حضرت محمد ﷺ يې د غوښتنې حق نه لري.

دغه سوله د حديبيې په مقام کې وشوه، چې په قرآن کريم کې د فتح مبين په نامه ياده شوې. ددغه تړون يوه مهمه ګټه دا وه چې مسلمانان د قريشو له لوري په امن کې شول او وخت يې ترلاسه کړ چې خپل پام ټولو عربي قبايلو ته واړوي.

د حديبيې له سولې وروسته حضرت محمد ﷺ د اصحابو په واسطه د روم قيصر، د ايران شاه، د مصر عزيز مقوقش، د حبشې پاچا نجاشي او ديمامه او شام مشرانو ته بلنليکونه وليږل او هغوی يې د اسلام مبارک دين ته راوبلل. په پايله کې د حبشې، عمان او بحرين پاچاهانو دغه دعوت ومانه، خو د ايران پاچا (خسرو پرويز) ليک څيرې کړ. ځينو يې چوپتيا اختيار کړه، خو حارث غساني نه يوازې دعوت ونه مانه. بلکې د حضرت رسول اکرم ﷺ استازی شجاع بن وهب يې هم په شهادت ورساوه چې همدغه غير انساني حرکت د موته د جګړې لامل وګرځيد.

د خیبر غزا

د اووم هجري کال د محرم په میاشت کې وروسته له هغه چې حضرت محمدﷺ د مکې د کفارو له لوري ډاډمن شو، ویې غوښتل ترون ماتوونکو ته سزا ورکړي. له دې امله یې یو لښکر چمتو کړ او د شپې له خوا یې له لښکر سره ځان رجیع ته ورساوه. کله چې سهار شو یهودیان خپلو کارونو ته تلل او مسلمانان خیبر ته ورسېدل. یهودیانو چې مسلمانان ولیدل تېښته یې وکړه او خپلو کلاګانو ته یې پناه یووړه. غطفانیانو غوښتل چې له هغو سره مرسته وکړي، خو ویې لیدل چې د رجیع دره د مسلمانانو په ولکه کې ده او خیبر ته د رسېدو بله لار هم نشته، نو له خپلې پریکړې څخه تېر شول. د خیبر کلاګانې د مسلمانانو، په تېره د حضرت علي بن ابي طالب رضي الله عنه د سرښندنو او هڅو په پایله کې فتح شوې. په پایله کې د خیبر یهودیان تسلیم شول. د خیبر له غزا څخه د حضرت محمدﷺ د بېرته ستنېدو په بهیر کې د قریشو دوه تنه مشران او اتلان خالدبن ولید او عمروبن عاص پیغمبرﷺ ته راغلل او د اسلام د منلو اعلان یې وکړ.

د موتې غزا

غسانیانو د حضرت محمدﷺ استازی وژلی و او له بل لوري ددې وخت را رسېدلی و چې هغوی یو ځل بیا د اسلام مبارک دین ته راوبلل شي. له دې امله حضرت محمدﷺ د هجرت په اتم

کال د هغوی د ځېلو په موخه درې زره کسیز لښکر د حضرت زید بن حارث رضي الله عنه په مشرۍ ولېږه او ورته یې وویل که چېرې حضرت زید رضي الله عنه شهید شو، حضرت جعفر رضي الله عنه دې د لښکر مشري په غاړه واخلي او که هغه هم شهید شو بیادې حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه د لښکر مشري په غاړه واخلي. کله چې مسلمانان د شام هېواد، د موته په سیمه کې د اعرابو او رومیانو له ګڼ لښکر سره مخامخ شول، جګړه پیل شوه. د اسلامي لښکر قوماندانان یو په بل پسې په شهادت ورسېدل. په پای کې اسلامي لښکر سیف الله یعنی خالد بن ولید رضي الله عنه د خپل قومندان په توګه وټاکه. هغه خپل تیت او پرک لښکر یو ځل بیا را غونډ او منظم کړ.

تر دوو ورځو سختو جګړو وروسته یې د غره لمنې ته پناه یووړه او دښمن هم له جګړې څخه لاس واخیست. په پای کې د اسلام لښکر مدینې ته ستون شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د حدیبیې د سولې او دویمه ډله دې د خیبر دغزا په اړه خپل معلومات ولیکي او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- بیعت الرضوان څه مفهوم لري؟ معلومات ورکړئ.

۲- د حدیبیې له سولې وروسته حضرت محمد صلی الله علیه وسلم کوم پاچاهان د اسلام دین ته راوبلل؟

۳- د موته د غزا لامل څه و؟ ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د حدیبیې د سولې د ګټو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

اووه دیرشم لوست

د مکې مکرمې فتح

په دې لوست کې د مکې د فتحې، د حنين د غزوې د منځته راتلو د څرنګوالي، حجة الوداع او د حضرت محمد ﷺ د رحلت په اړه معلومات وړاندې کېږي.

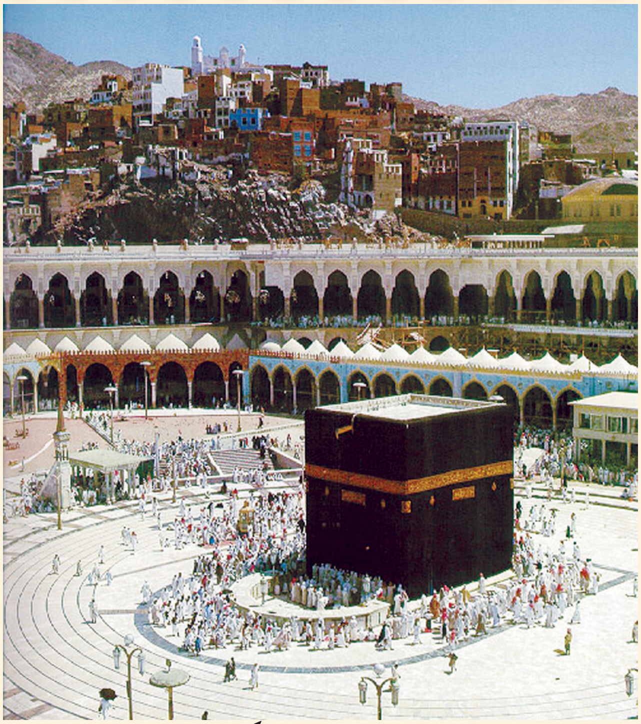

مکه معظمه

د مکې خلکو د هغه تړون له مخې، چې د هجرت په شپږم کال يې له مسلمانانو سره تړلی و او د هغې له مخې يې شايي د خزاعې له قبيلې سره چې د مسلمانانو سره يې تړون کړی و جګړه نه وای کړې او مسلمانانو هم بايد مکيانو او د هغو تړون کوونکو ته مزاحمت نه کولای، خو بني بکر، د قريشو په مرسته د بني خزاعه څو تنه وګړي د چينې په سر ووژل. له همدې امله بني خزاعه له مسلمانانو څخه د مرستې او ملاتړ غوښتونکي شول. نو حضرت رسول اکرم ﷺ پوه شو چې قريشو د سولې تړون مات کړی. په دې توګه لس زره کسيزه لښکر يې چمتو او د مکې په لوري يې حرکت وکړ.

کله چې د مکې خلک له دې پېښې څخه خبرشول، سخت وارخطا شول او ابوسفيان او د قريشو زياتره مشران حضرت محمد ﷺ ته تسليم شول. حضرت محمد ﷺ پر هغوی مهرباني وکړه او هغوی يې تر خپل حمايت لاندې ونيول. سربېره پردې داسې امتيازات، چې ابوسفيان يې اصلاً فکر هم نه کاوه، هغه او نورو ته ورکړل. له هغې جملې څخه حضرت محمد ﷺ وفرمايل: ((هر څوک چې کعبې شريفې ته او يا د ابوسفيان کورته پناه يوسي او يا په خپلو کورو کې پاتې شي او خپلې دروازې له شا څخه وتړي په امن کې دي.)) په دې لړکې کومه مهمه جګړه پېښه نه شوه.

پیغمبر ﷺ مکې ته له ننوتلو وروسته، لومړی طواف وکړ او بیا یې د مکې د شاوخوا درې سوه او شپیته بتان له منځه یووړل وروسته کعبې شریفې ته ننوت او دوه رکعته لمونځ یې ادا کړ. له لمانځه څخه وروسته د کعبې شریفې په دروازه ودرید. قریش منتظر وو چې پیغمبر ﷺ څه کوي؟ د هغه د خبرو له جملې څخه چې د خدای ﷻ رسول وکړې یوه یې داوه: ((اې قریشو! تاسو څه گمان کوئ چې زه ستاسو په وړاندې به څه وکړم؟)) قریشو وویل:

((یوازې خیر او ښېگڼه، ته مهربان ورور او مهربان وراره یې رسول الله ﷺ)) وفرمایل:

زه نن هغه څه چې تاسوته وایم چې ورور مې، یوسف(ع) وړاندې خپلو وروڼوته ویلي وو.

نن تاسوته سزا نشته ځئ، ټول آزاد یاستئ وروسته له دې اعلانه د مکې خلکو ته داسې خوښي وربه برخه شوه لکه چې اوس نوي زیږیدلي وي.

وروسته خلک په صفاکې را ټول شول، تر څو چې پیغمبر ﷺ ته بیعت وکړي.

رسول الله ﷺ د صفا په غره کې کښېناست او د هغوی بیعت یې د الهي فرامینو څخه د اطاعت په بنسټ ومانه.

د حنین غزوه

د مکې له فتحې وروسته، حضرت محمد ﷺ د مسلمانانو پورې د اړوندو چارو د ترتیب او تنظیم په موخه ۱۵ ورځې په مکه کې پاتې شو. په همدې مهال خبر ورسېد چې د هوازن قبیله د مالك بن عوف په مشرۍ د ثقیف د قبیلې په مرسته جگړې ته چمتو ده.

خپلې ښځې، ماشومان او مالونه یې هم د جگړې میدان ته راوړي دي، تر څو د هغوی شتون د جگړې انگېزه په دوی کې پیاوړې کړي او ماته و نه مني. حضرت محمد ﷺ له ۱۲ زره تنو اصحابو سره چې دوه زره تنه یې نوي د اسلام په مبین دین مشرف شوي وو، د هغوی د له منځه وړلو په موخه ورغی. کله چې دا لښکر د حنین تنگي ته ورسېد،

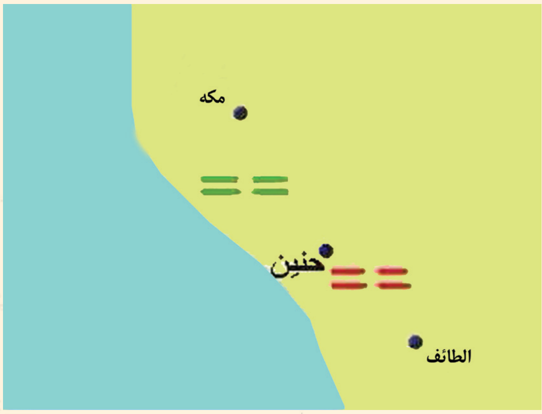

دښمن په کمین کې ناست و. د هوازن جګړه مارانو ناڅاپه پر مسلمانانو یرغل وکړ. مسلمانان ددې یو ناڅاپي یرغل له امله له ماتې سره مخامخ شول، حضرت محمد ﷺ چې د لښکر تر شاه تشریف درلوده حضرت عباس رضي الله عنه ته وویل چې په لوړ غږ مسلمانان جهاد ته راوبولي. د دې غږ د اوریدو له امله مسلمانان یو ځل بیا سره را ټول شول او په کفارو یې یرغل وکړ، چې د هغه له امله په دې وخت کې دښمن د تیښتې لاره ورکه کړه خپلې ښځې، مالونه او اولادونه یې ځای پرځای پریښودل، خپله تیښتې ته اړشول او خپلې ښځې یې سپکې کړې. مالک د هوازن د قبیلې مشر طایف ته وتښتېد. طایف هم د مسلمانانو له خوا کلابند شو او وروسته له څه مودې پیغمبر ﷺ د کلابندۍ له دوام څخه لاس واخیست او مکې ته ستون شو. وروسته له لږ څه مودې څخه د هوازن خلکو د مخالفت څخه لاس واخیست پیغمبر ﷺ ته تسلیم شول او ایمان یې راوړ. پیغمبر ﷺ هم هغه ټول غنیمتونه چې د حنین په جګړه کې یې له هغوی څخه لاس ته راوړي وو، بیرته ورکړل.

د تبوک غزوه

د هجرت په نهم کال کې پیغمبر ﷺ ته اطلاع ورسېده چې د روم امپراتورۍ څلوېښت زره کسیزه لښکر د نوي جوړ شوي اسلامي دولت د له منځه وړلو په موخه د جګړې لپاره چمتو کړې دی، څکه د هجرت په نهم کال د رجب په میاشت کې یې ۳۰ زره کسیز لښکر د حضرت رسول اکرم ﷺ په مشرۍ د تبوک په لور روان شو. کله چې دغه لښکر تبوک ته ورسېد، رومیان وویریدل د مقابلې جرات یې په ځان کې ونه لیده او هر لوري ته خپاره شول. د اسلام لښکر په تبوک کې شل ورځې تېرې کړې. له دې امله چې دښمن جګړې ته حاضر نه شو، اسلامي لښکر بېرته مدینې ته بریالی ستون شو.

حجةالوداع

د لسم هجري کال د ذوالقعدة الحرام په ۲۵ مې نیټې د دوشنبې په ورځ د ماسپښین تر لمانځه وروسته د حج د مراسمو د اداکولو په موخه حضرت محمد ﷺ اصحابو سره، چې شمېر یې له سل زره تنو څخه ډېر وه، د مکې مکرمې په لور روان شو. ددغه سفر لومړۍ شپه یې په ذوالحلیفه کې تېره کړه. د ورځې یې احرامونه وتړل. له اتو ورځو او شپو سفر وروسته مکې مکرمې ته ورسېدل. د

الله تعالی د کور طواف او د صفا او مروا مراسم يې پای ته ورسوله او د مکې په لوره، حجون ته نږدې ځای په ځای شول او د ذوالحجې په اتمه ورځ يې منا ته سفر پيل کړ.

شپه يې دغلته تېره کړه او د ذوالحجې په نهمه ورځ له لمر ختلو وروسته د عرفات په لور روان شول.

په دغه ځای کې حضرت رسول اللهﷺ داسې هر اړخيزه او ارزښتناکه وينا وکړه چې مؤرخين يې ترټولو غوره نړيوال او اسلامي اساسي قانون بولي. ددغې وينا ځينې مهم ټکي په لاندې ډول دي:

۱- اې خلکو خبرې واورئ او له هغو څخه اطاعت وکړئ. ښايي په دې بريالی نشم چې راتلونکی کال له تاسو سره و اوسم.

۲- د يو بل د مال خوړل او د وينې تويول پرتاسو حرام دي

۳- د جاهليت د مهال ټولې چارې منع دي

٤- د ښځو په اړه له خدایﷻ څخه وويرېږئ. ښځې پرتاسو او تاسو په ښځو حقونه لرئ

۵- هغه څه چې ما تاسوته پرېښي، که پر هغو منګولې ولګوئ هيڅ وخت به ګمراه نشئ او هغه د الله تعالی له کتاب او زما د سنتو څخه عبارت دی

٦- يوازې او يوازې د يو الله تعالی عبادت وکړئ. پنځه وخته لمونځ وکړئ. روژه ونيسئ او په خوښۍ سره د خپلو مالونو ذکات ورکړئ. د بيت الله حج وکړئ او د او لوالامر اطاعت وکړئ او د الله جنت ته داخل شئ.

۷- زما په اړه به له تاسو څخه پوښتنه وشي او ستاسو ځواب به زما په اړه څه وي؟ اصحابو وويل: موږ ګواهي ورکوو چې تاسو موږ ته الهي احکام راورسول، زموږ خير مو وغوښته، هغه مو ولټاوه او حق مو ادا کړ.

بيايې وفرمايل:

((اې زما پاکه خدايه! تاسو شاهد و اوسئ))

په لسمه ورځ يې په منا کې د يوې وينا په لړکې وفرمايل: ((آيا ما د الله تعالی احکام تاسو ته ورسول؟ اصحابو وويل: هو: حضرت رسول اکرم (ص) وفرمايل:

((اې لويه خدايه شاهد ووسئ))

او بيا يې زياته کړه: ((حاضر خلک دې دغه خبرې غايبو خلکو ته ورسوي. ((د ذوالحجې په ۱۳ نېټه يې له منا څخه بيت الله ته تشريف راوړ او له طواف او خدای پامانۍ وروسته د مدينې لور ته روان شو.

د حضرت رسول اکرم ﷺ رحلت

حضرت نبي کریم ﷺ له حجة الوداع څخه مدینې منورې ته له راستنېدو څه مهال وروسته د سرخوږي په ناروغۍ اخته شو. له لږ رغېدو وروسته، په داسې حال کې چې مبارک سر يې په ټوټې تړلې و، جومات ته يې تشریف راوړ. لومړی يې د احد د شهیدانو په حق کې د خیر او مغفرت دعا وکړه. سپارښتنه يې وکړه چې د انصارو درناوی کوئ. د هغو د ښېګڼو یادونه يې وکړه بیاپې و فرمایل: ((خدای عزوجل له خپلو بنده ګانو څخه یو بنده وټاکه چې له دنیا او اخرت څخه یو غوره کړي. هغه اخرت غوره کړ. ددې خبرې په اورېدو سره حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه وژړل او ویې ویل: خپل مور او پلار له تا څخه قربانوم.)) د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په حالت سره خلکو تعجب وکړ چې هغه ولې ژاړي او داسې خبرې کوي، خو د حضرت محمد ﷺ له رحلت وروسته د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه رقت او د زړه نرمي خلکوته څرګنده شوه چې د حضرت محمد ﷺ د خبرو مفهوم يې په چټکۍ سره درک کړی و. حضرت نبي کریم ﷺ وویل:

نبوي جومات

((اې ابوبکره ارام اوسه.)) حضرت محمد ﷺ خپلو خبروته ادامه ورکړه او ویې فرمایل:

((د ابوبکر له دروازې پرته ټولې دروازې دې، چې د مسجد په لور خلاصې وي، وتړل شي)) زیاته يې کړه: ((زه نه پوهیږم چې د ابوبکر د رفاقت په نسبت پرما باندې بل څوک ډېر حق ولري او که ما کولای شوای چې د الله تعالی له بنده ګانو څخه د خلیل په توګه څوک وټاکم. یقیناً دغه شخص به ابوبکر و. خو بیاهم زموږ ترمنځ دوستي او ورورولي ټینګه ده، تر هغه وخته چې موږ ټول د لوی خدای جل جلاله په وړاندې مخکې کیږو.)) همدارنګه يې وویل: ((د خدای لعنت دې پر یهودو او نصاراو وي چې د خپلو پیغمبرانو له قبرونو يې عبادت ځایونه جوړ کړي. زما له قبر څخه بت مه جوړوئ.))

ددې ترځنګه يې وویل: ((که څوک مې وهلی وي او یا مې بده خبره ورته کړې وي، خپل غچ دې

واخلي او که د چا پوروړی یم او پرما حق ولري هغه غوښتلای شي.)) له اصحابو څخه یو تن وویل: ((زه پرتاسو درې درهم پور لرم. حضرت رسول اکرمﷺ حضرت فضل بن عباس رضي الله عنه ته امر وکړ چې دغه مبلغ ورکړي.))

له رحلت څخه ځلور ورځې وړاندې په داسې حال کې چې ناروغي یې زیاته شوې وه په جومات کې حاضرینو ته وویل: ((په مناسب وخت کې دې یهود، نصارا او مشرکین له جزیرة العرب څخه وایستل شي.))

نبي کریمﷺ د پنجشنبې ورځې تر ماښام پورې د مسلمانانو امامت ته ادامه ورکړه، خو وې نشوای کولای چې د ماسخوتن د لمانځه لپاره جومات ته راشي. حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته یې امر وکړ چې امامت وکړي. له همدغه ماسخوتن څخه وروسته د حضرت محمدﷺ تر رحلت پورې حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه د ۱۷ لمونځونو امامت وکړ. حضرت محمدﷺ له رحلت وړاندې خپل غلامان ازاد کړل، اووه دیناره چې په کور کې یې درلودل، خیرات کړل او خپله جنګي وسله یې مسلمانانو ته وروبښله. حضرت رسول اکرم (ص) د هجرت په یوولسم کال د ربیع الاول په دولسمې نیټې د دوشنبې ورځې د غرمې پرمهال د (۶۳) کالو په عمر له دې فاني نړۍ سره مخه ښه وکړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دربو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د مکې د فتحې، دویمه ډله دې د حنین د غزا او دریمه ډله دې د حجة الوداع په اړه خپل معلومات په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- مکه په کوم کال کې فتح شوه او لامل یې څه و؟

۲- د حنین غزا څرنګه پېښه شوه؟ معلومات ورکړئ

۳- حضرت محمدﷺ په کوم کال، میاشت او ورځ رحلت وکړ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د حضرت محمدﷺ د شخصیت په اړه معلومات را غونډ او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

خلفاې راشدين

ابوبکر صديق(رضي الله عنه)

په دې لوست کې د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د نسب، خلافت ته د رسيدو د څرنګوالي او د هغه د خلافت د دورې د مهمو پېښو په اړه معلومات وړاندې کېږي.

د حضرت ابوبکر صديق نوم عبدالله او د پلار نوم يې ابو قحافه او د مور نوم يې ام الخير سلما بنت ضحر و او د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم له لوري د صديق او عتيق لقبونه ورکړل شوي وو. له عام الفيل څخه دوه کاله او څو مياشتې وروسته يې نړۍ ته سترګې پرانيستې. نسب يې په شپږم پشت کې له حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره يو ځای کيږي. شغل يې سوداګري وه. کله چې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په پيغمبرۍ مبعوث شو، په نارينه وو کې لومړنی کس و چې د اسلام په دين مشرف شو. هغه د اسلام او د فی سبيل الله جهاد په لاره کې خپله ټوله شتمني قربان کړه. د تبوک د غزا لپاره د تيارۍ پر مهال يې د خپل کور ټول مالونه نبوي جومات ته راوړل او څه يې چې درلودل هغه يې له اسلام څخه قربان کړل. د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم له رحلت وروسته انصار په سقيفه بني ساعده کې را غونډ شول او غوښتل يې چې حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه د خليفه په توګه وټاکي. د دې خبرې په اوريدو سره حضرت ابوبکر صديق او حضرت عمر رضي الله عنهما د سقيفې په لور روان شول. په لاره کې ورسره حضرت عبيده بن جراح رضي الله عنه هم ملګری شو. څنګه چې سقيفې ته ورسېدل، حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د يوې وينا په وړاندې کولو سره انصار په دې قانع کړل چې د خلافت له دعوې څخه لاس واخلي. حضرت عمر رضي الله عنه له حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه سره د خليفه او د پيغمبر صلی الله علیه وسلم د ځای ناستي په توګه بيعت وکړ. له هغه وروسته ټولو له حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه سره بيعت وکړ. په دې ډول د خلافت مسئله په ښه توګه حل شوه. د دغې ورځې په سبا حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په نبوي جومات کې د يوې ارزښتناکې وينا له لارې خپله کړنلاره مسلمانانو ته ابلاغ کړه او ويې ويل: ((اې خلکو، زه پر تاسې خليفه شوم، په داسې حال کې چې زه له تاسو غور

نه یم، که چېرې مې ښه کارونه کول، ما سره مرسته وکړئ او که مې بدکار کاوه منع مې کړئ. ستاسو ځواکمن زما په وړاندې کمزوری او ستاسو کمزوری زما په وړاندې ځواکمن دی، تر څو د هغه حق له ځواکمن څخه واخلم او ورته یې وسپارم. هغه قوم چې جهاد و نه کړي الله تعالی دغه قوم ذلیلوي. او په هغه قوم کې چې بدکاري دود شي له بلاوو سره مخامخ کیږي)).

د پیغمبر ﷺ له رحلت سره یو شمېر بد رغو افرادو، لکه مسلیمه کذاب، طلیحه اسدي او نورو د نبوت دعوای وکړه او ځینو خلکو بیت المال ته د زکات له ورکولو ډډه وکړه. حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه اسلامي لښکر ته دنده ورکړه چې د دروغجنو پیغمبرانو او د هغو خلکو، چې د زکات ورکولو څخه یې ډډه کړې او هغه ځوک چې مرتد شوي، کار یوې خوا ته کړي. دغو جګړو له یو کال څخه ډېر دوام وکړ. تر هغه چې مسلیمه کذاب او ټول مرتدین د خپلو اعمالو په سزا ورسېدل. مرتدین ووژل شول او هغه چا چې زکات نه ورکاوه اصلاح شول او زکات یې قبول کړ.

حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه د اسلام د مبارک دین د خپرولو په موخه د حضرت اسامه بن زید رضي الله عنه په مشرۍ اسلامي لښکر شام ته ولېږه او هغه هم بریالی له خپلې دندې راستون شو. د دغو جګړو په لړ کې د قران کریم ګڼ شمېر حافظان په شهادت ورسېدل. هماغه و چې د حضرت عمر رضي الله عنه په وړاندیز حضرت ابو بکر صدیق رضي الله عنه امر وکړ قران کریم چې د پیغمبر ﷺ په وخت کې په متفرق ډول لیکل شوی و او د اصحابو په واسطه په سینو کې خوندي شوی و په یو مصحف کې را غونډ کړي. وروسته له هغه چې د هېواد کورنی حالت سم شو، حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه یې د څلو زره کسیز لښکر په مشرۍ عراق ته ولېږه. هغه په یو کال او دوه میاشتو کې د فرات د سیند د سېمې وګړي د اسلام په دین مشرف کړل. په داسې حال کې چې مسلمانان په بریاوو بوخت وو، رومیانو له وخت څخه ګټه واخیسته او ۲۴۰ زره کسیز لښکر یې راغونډ کړ چې له مسلمانانو سره وجنګېږي. حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه د هغوی د دفعې په موخه حضرت عمرو بن عاص(رض) فلسطین ته، حضرت

ابو عبیده بن جراح رضي الله عنه حمص ته، حضرت یزید ابن ابی سفیان رضي الله عنه دمشق ته او حضرت شرحبیل بن حسنه رضي الله عنه اردن ته ولېږه او حضرت سیف الله خالد بن ولید رضي الله عنه ته یې امر وکړ چې عراق مثنی بن حارث ته پرېږدي او خپله شام ته لاړ شي. په دې وخت کې د حضرت خالد رضي الله عنه د عسکرو شمېر شپږ دیرش زره تنو ته رسېده. په هغه جګړه کې چې د هجرت په دیارلسم کال د یرموک د سیند په غاړه پېښه شوه، دښمن له تاریخي ماتې سره مخامخ شو او ۱۳۰زره تنه یې په قتل ورسېدل. په داسې حال کې چې د مسلمانانو له لوري یوازې درې زره تنه په شهادت ورسېدل او هر قل(هراکلیوس) نهیلی او له شام څخه وتښتېده. په دغه جګړه کې د ټولو عسکري ځواکونو اعلی قوماندان حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه و. هغه خپل لښکر په ۳۸ برخو ووېشه او په یو وخت یې په دښمن له دریو خواوو یرغل وکړ. دغه تاکتیک دښمن دومره حیران کړ چې خپلې ټولې طرحې یې له یاده ووتې او د زمان له زغملو پرته یې هیڅ کار له واکه پوره نه و. د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خلافت یوه بله مهمه پېښه داوه چې د حضرت عمر رضي الله عنه په مشوره یې یو شمېر کار پوهان د زید بن ثابت په مشرۍ مکلف کړل چې قران کریم راغونډ کړي. دغه کار ددی لامل شو چې مسلمانان د قران کریم په اړه یو موټي پاتې شي.

لومړي خلیفه د خپل خلافت د دوو کالو او درې میاشتو په دوره کې اسلام او مسلمانانو ته داسې خدمتونه اوکړنې تر سره کړې چې د اسلام او نړۍ په تاریخ کې ساری نه لري او اسلامي تاریخ پرې ویاړي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خلافت د مهمو کارونو او دویمه ډله دې د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د لومړنۍ خطبې په اړه خپل معلومات په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه څنګه خلافت ته ورسېد؟

۲- حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه څو کاله خلافت وکړ؟

۳- د حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه د مهمو کارونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د خپلې سیمې له پوهانو او علماوو څخه د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په اړه معلومات تر لاسه کړي او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه)

په دې لوست کې د حضرت عمر رضي الله عنه د نسب، شخصیت، بریاوو او د هغه د خلافت د لاسته راوړنو په اړه معلومات تر لاسه کوئ.

د اسلام د دویم خلیفه اصلي نوم، عمر بن خطاب او د فاروق او عادل عمر په نومونو ملقب دی. د عام الفیل په دیارلسم کال د قریشو په یوې ښاغلې کورنۍ کې نړۍ ته راغی. په نهم نیکه کې یې د نسب لړۍ حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته رسیږي.

د بعثت په شپږم کال د اسلام په مبارک دین مشرف شو. کله یې چې اسلام راوړ خپل مسلمانېدل یې په ښکاره اعلان کړل او هم یې د هجرت پر مهال په ښکاره اعلان وکړ چې هجرت کوي که څوک ورسره حساب لري او یا غواړي چې زوی یې یتیم او میرمن یې بې خاونده شي، زما پسې دې راشي. حضرت عمر رضي الله عنه له حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره په ټولو غزواتو کې ګډون کړی او له حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه سره یې له هیڅ ډول مرستې څخه ځان نه دی سپمولی. لومړي خلیفه په ټولو کارونو کې له هغه څخه مشوره اخیستله. کله چې لومړی خلیفه ناروغ شو. له اصحابو سره له مشورې ورسته یې حضرت عمر رضي الله عنه د خپل ځای ناستي په توګه وټاکه چې د انصارو او مهاجرینو له لوري تایید شو. حضرت عثمان رضي الله عنه د هغه په اړه وویل:

((حضرت عمر رضي الله عنه سخت ګیره دی، خو زموږ په منځ کې د خلافت لپاره ور بل څوک شتون نه لري.))

فتوحات: د مسلمانانو د دویم خلیفه د خلافت دوره یوه روښانه او له بریاوو ډکه دوره وه. د نظم، انصاف او عدل له مخې د اسلام په تاریخ کې ساری نه لري. هغه بریاوې چې د امیرالمومنین حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت په لس کلنه دوره کې تر لاسه شوې، د امویانو او عباسیانو د دورې له ټولو بریاوو سره برابرې دي. د حضرت عمر رضي الله عنه فتوحات په ختیځ کې تر ترکستان او خراسان، په لویدیځ کې تر لیبیا، په سویل کې تر سوډان او په شمال کې د شام او تور سمندرګي تر وروستیو پولو پورې رسېدل. حضرت عمر رضي الله عنه د نهاوند او قادسیې د جګړو په پایله کې د فارس امپراتورې له منځه یووړه او د فارس (ایران) خلک یې په اسلام مشرف کړل.

د قادسیې په جګړه کې د مسلمانو غازیانو شمېر دېرش زره تنه او قوماندان یې حضرت سعد بن وقاص رضي الله عنه و. په داسې حال کې چې د فارس د لښکر شمیر ۱۵۰۰۰۰ تنو ته رسېده. دغه جګړه

په ۱۴ هجري کال کې پېښه شوه. د فارسي لښکر قومندان رستم نومېده. هغه د تېښتې پر مهال خپل ځان په اوبو کې وغورځاوه، خو د هلال بن علقمه د توري په ګذار سره ووژل شو. دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت پر مهال د بصرې او کوفې ښارونه ودان او ډېره پراختیایي تر لاسه کړه. پلونه جوړ شول، کانالونه او نهرونه وایستل شول، منظمې عسکري قشلې رامنځته شوې، بیت المال منظم شو او اسلامي امارت د هر ولایت لپاره والي وټاکه. اداري نظام منظم شو، اداري او نظامي تشکیلات، مالي دفترونه او ځینې نورې اداري جوړې شوې. قاضیان وټاکل شول. د خراج نظام په فعالیت پیل وکړ. له زړو، ښځو او کوچنیانو څخه خراج نه اخیستل کېده. د صحابه کرامو په مشورې د حضرت عمر رضي الله عنه په خلافت کې د هجرت تاریخ د مسلمانانو د تاریخ د مبداء په توګه وټاکل شو. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه له لس کالو او پنځو میاشتو خلافت وروسته د ۲۳ هجري کال د ذوالحجه په ۲۷ نېټه د مجوسي ابو لؤلؤ له لوري په شهادت ورسېد. د هغه د خلافت دوره د برياوو، نظم، عدل، انصاف، برابرۍ، سوکالۍ او د ژوندانه د اسانتیاوو د تامین له پلوه د اسلام په تاریخ کې یوه روښانه دوره ده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د اسلام په خپرېدو کې د حضرت عمر رضي الله عنه د دولت د رول او دویمه ډله دې د حضرت عمر رضي الله عنه د عدل په اړه معلومات په خپل ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- حضرت عمر فاروق رضي الله عنه څه وخت د اسلام په مبارک دین مشرف شو؟

۲- حضرت عمر رضي الله عنه څنګه خلافت ته ورسېد؟

۳- حضرت عمر رضي الله عنه څه وخت او د چا له لوري په شهادت ورسېد؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له کتابونو او همدارنګه د دیني علماوو په مرسته د حضرت عمر رضي الله عنه د ژوند او د هغه د عدالت په اړه معلومات تر لاسه کړي او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

حضرت عثمان (رضي الله عنه)

په دې لوست کې د حضرت عثمان رضي الله عنه د نسب، شخصيت، خلافت ته د رسېدو د خرنګوالي، برياوو او د هغه د خلافت د مهال د پرمختګونو په اړه معلومات تر لاسه کوئ.

د دريم خليفه نوم عثمان بن عفان او لقب يې ذوالنورين و. په پنځم نيکه کې يې نسب حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته رسېده. له عام الفيل پنځه کاله وروسته په مکه کې په يوې درنې کورنۍ کې نړۍ ته راغی. د ځوانۍ له وخته په سوداګرۍ بوخت و. د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په دعوت سره د اسلام په دين مشرف شو. حضرت عثمان رضي الله عنه يو نرم خويه، حليم او پرهيزګاره شخص و. د اسلام د دين د پراختيا په لاره کې يې د خپلې شخصي شتمنۍ لويه برخه صدقه کړه. د بدر له غزا پرته په ټولو غزواتو کې له پيغمبر صلی الله علیه وسلم سره ملګری و. د وحې کاتب و. کله چې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د ابو لؤلؤ له لوري ټپي شو، مخکې له دې چې له بدن څخه يې روح جدا شي، د خليفه د ټاکنې په موخه يې اووه تنه لوی صحابه، هر يو حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه ، علي بن ابی طالب رضي الله عنه ، طلحه بن عبيدالله، زبير بن عوام رضي الله عنه ، سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه ، عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه او عبدالله بن عمر رضي الله عنه وټاکل او زياته يې کړه چې عبدالله بن عمر د رای حق لري، خو د ځان د کانديد ولو حق نه لري. له درې ورځو خبرو اترو وروسته په پای کې د رايو په اکثريت سره حضرت عثمان رضي الله عنه د مسلمانانو د خليفه په توګه وټاکل شو او ټولو ورسره بيعت وکړ.

د حضرت عثمان د دورې برياوې دوه برخې لري. لومړی د هغو سيمو خلک چې د حضرت عمر رضي الله عنه له شهادت وروسته يې بغاوت کړی و، لکه ری، همدان، سکندريه او اذربايجان بېرته د اسلامي حکومت تر ولکې لاندې راغلل. دويم د قبرس او ترکيې سيمې کله چې حضرت معاويه رضي الله عنه د شام والي و، د اسلامي حکومت په ولکه کې راغلې. همدا رنګه په افريقا کې هم يو شمېر سيمې د مسلمانانو لاسته ورغلې. حضرت عثمان رضي الله عنه د خپل خلافت پر مهال سمندري ځواک رامنځته کړ او قران کريم چې د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په وخت کې راغونډ شوی و د مصحف په ډول وليکل شو او فتحه شويو سيمو ته ولېږل شو. حضرت عثمان رضي الله عنه د دولس

کالو خلافت وروسته په ۳۶ هجري کال د بلواګرو له خوا په داسې حال کې، چې د قران کريم په تلاوت بوخت و، په شهادت ورسېد.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت عثمان رضي الله عنه د ژوندانه او دويمه ډله دې د حضرت عثمان رضي الله عنه د خلافت د فتوحاتو معلومات تر لاسه کړي او په ټولګی کې دې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- حضرت عثمان رضي الله عنه څنګه د خليفه په توګه وټاکل شو؟

۲- د حضرت عثمان رضي الله عنه په خلافت کې کومې سيمې ونيول شوې؟

۳- حضرت عثمان رضي الله عنه څه وخت او څنګه په شهادت ورسېد؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د حضرت عثمان رضي الله عنه د ژوندانه په اړه معلومات تر لاسه کړي او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

حضرت علي (رضي الله عنه)

په دې لوست کې د حضرت علي كرم الله وجهه د نسب، شخصيت او د خلافت د مهمو پيښو په اړه معلومات تر لاسه کوئ.

حضرت علي رضي الله عنه د ابوطالب زوی او د حضرت محمد صلى الله عليه وسلم د تره زوی او زوم و. لقب يې اسدالله او حيدر و او د ابوالحسن او ابوتراب په کنيت هم مشهور و. له هجرت څخه ۲۱ کاله وړاندې په مکه کې وزېږېد. لس کلن و چې د اسلام په مبارك دين مشرف شو. هغه د اسلام په لار کې له هيڅ ډول سرښندنې څخه ځان ونه سپماوه. د حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم د هجرت په شپه د هغه په بستره کې ويده شو، تر څو کفار چې د حضرت محمد صلى الله عليه وسلم کور يې کلابند کړی و، غافله شي او داډ من شي چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم چېرته نه دی تللی او په خپله بستره کې ويده دي. حضرت علي رضي الله عنه د علم او پوهې باب و او د ورورولۍ په تړون کې په خپله حضرت محمد صلى الله عليه وسلم هغه ته د ورورۍ لاس ورکړ.

د حضرت عثمان رضي الله عنه له شهادت وروسته په دويمه ورځ په مدينې منورې کې ورسره خلکو بيعت وکړ او هغه يې د اميرالمومنين په توګه وټاکه. د هغه په خلافت کې حضرت معاويه رضي الله عنه او هم نظر و خو ټينګار کاوه چې د حضرت عثمان رضي الله عنه د قاتلينو قصاص بايد دفعتاً واخيستل شي، خو حضرت علي رضي الله عنه استدلال کاوه چې د حکومت د داخلي وضعې تر ښه کېدو پورې بايد انتظار وايستل شي، چې په پايله کې يې د حضرت علي رضي الله عنه پلويان او د حضرت عثمان رضي الله عنه د قصاص پلويان بصرې ته نژدې د جګړې لپاره تيار شول. د جګړې له پيښيدو وړاندې د حضرت قعقاع رضي الله عنه په منځګړتوب نژدې و چې د دواړو لوريو تر منځ سوله ټينګه شي، خو د عبدالله بن سبا، يهودي منافق په لمسون په شپه کې جګړه پيل شوه. د حضرت طلحه او زبير رضي الله عنه په شمول چې عشره مبشره صحابه وو، ګڼ شمېر صحابه شهيدان شول او جګړه د حضرت علي رضي الله عنه په ګټه پای ته ورسېده. حضرت ام المومنين عايشه رضي الله عنها چې په اوښ سپره وه و نيول شوه او له ورور سره يې په ډېر احترام د حضرت علي رضي الله عنه په امر مدينې منورې ته وليږل شوه.

د صفين جګړه

دغه جګړه د حضرت علي رضي الله عنه او حضرت معاويه رضي الله عنه تر منځ په ۳۷ هجری کال کې د صفين په سيمه کې پيښه شوه. حضرت علي رضي الله عنه له پنځو کالو خلافت وروسته په ۴۰ هجري کال د روژې

په ۱۹ نېټه د خوارجو د فکر د يو تن پيرو، عبدالرحمن بن ملجم په واسطه د سهار د لمانځه په موخه جومات ته د تگ په حال کې ټپي شو چې په پای کې د همدې ټپ له امله دوه ورځې وروسته د روژې په ۲۱ نېټه په شهادت ورسېد. هغه د خلافت چارې د عدالت انصاف او په خلکو باندې په شفقت او مهربانۍ سره مخ ته وړې. د حضرت علي رضي الله عنه له شهادت وروسته د هغه زوی حضرت حسن رضي الله عنه د خليفه په توگه وټاکل شو. هغه له خبرو او خبرو وروسته دې پايلې ته ورسېد چې بايد د ځان او مال او د مسلمانانو د يووالي د ساتلو په موخه له حضرت معاويه رضي الله عنه سره له دښمنۍ او سيالۍ څخه لاس واخلي او د خلافت له دعوای څخه تېر شي. دا کار د دې لامل شو چې حضرت معاويه رضي الله عنه سره يې اړيکه ټينگه کړه او د هغه په گټه له خلافت څخه تېر شو. له يوېل سره يې توافق وکړ. چې بايد هغه له ځان څخه وروسته د خلافت چارې پخپله مسلمانانو ته پرېږدي، تر څو په خپلواکه توگه خپل خليفه وټاکي. په دې ډول توافق وشو او خلافت اموي کورنۍ ته انتقال شو.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې خلافت ته د حضرت علي رضي الله عنه د رسېدو د څرنگوالي او دويمه ډله دې د حضرت علي رضي الله عنه د خلافت د پېښو په اړه معلومات تر لاسه کړي او په ټولگی کې دې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د حضرت علي رضي الله عنه د نسب په اړه په څه پوهيږئ؟

۲- د صفين جگړه د چا تر منځ پېښه شوه؟

۳- حضرت علی کرم الله وجهه په کوم کال او د چا په واسطه په شهادت ورسېد؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د حضرت علي کرم الله وجهه د ژوندانه د ټولو اړخونو په اړه له کتابونو او د خپلې سيمې له علماوو څخه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وړاندې کړي.

خلفاې راشدین روښانه دورې ته لنډه کتنه

په دې لوست کې د خلفاې راشدین د سیاست د څرنګوالي، لاسته راوړنو او د ټولو بدلونونو او پېښو په اړه معلومات وړاندې کېږي.

د خلفاې راشدین رضي الله عنهم دوره چې د حضرت محمد ﷺ له رحلت څخه وروسته په ۱۱ هجري کال کې پیل او په ۴۰ هجري کال کې د حضرت علي کرم الله وجهه په شهادت سره پای ته ورسېده، د تاریخي شهکار او د عالم اسلام د ویاړ څرګندونه کوي.

په دغه وخت کې د اسلام خلفاوو هڅه کوله چې د زرې په اندازه د قران کریم له احکامو او اوامرو او نبوي سنتو څخه سر غړونه ونه کړي او په ټول قوت سره پر دغو احکامو ولاړ او عمل وکړي. هغوی د حضرت محمد ﷺ په څېرله خلکو سره ښه چلن کاوه او هغو ته یې سمه لارښوونه کوله. عدل، انصاف، برابري او ورورولي یې تبلیغ، دود، تحکیم او پلي کول.

خلفاې راشدین هغه کسان وو چې ځانونه یې د خدای ﷻ او خلکو په وړاندې مسؤول او ځواب ورکوونکی ګڼل او هره شېبه حساب ته حاضر او پرته له الله تعالی یې له هیچا څخه ویره نه درلوده. هغوی له خدای ﷻ او د خلکو د حقونو له ضایع کولو څخه سخت په ویره کې وو. د جزا د ورځې له پوښتنې او ځواب څخه بې پروا نه وو. پرتم او دبدبه یې نه خوښوله. هر چا کولای شول چې په هر وخت او هر ځای کې ورسره لیدنه وکړي. دارالخلافه یې جوماتونه، فرش یې پوزی او مانۍ یې همدا جوماتونه و. په مړه ګېډه یې ډوډۍ نه خوړه.

په کور او د کار په ځای کې یې ساتونکی نه درلودل. هغوی د الله تعالی په لاره کې له قولي او فعلي جهاد څخه یوه ګړۍ نه کښېناستل. د خلکو د یووالي لپاره یې ډېرې هڅې کولې. هغوی چې د صحابه کرامو د مشرانو له لورې ټاکل شوي وو، د خلکو چارې یې د استعداد او تقوی خاوندانو ته یعنی کار یې اهل کار ته سپاره او له هغه څخه یې کلکه څارنه کوله.

د خلفاې راشدین په دوره کې عسکرې، قضایي، مالیاتي، پستي، محاسبه یې، تعلیمي او روزنیز او د خراج نظام په عامه توګه رامنځته کړای شو.

د خلفاې راشدین په دوره کې فتوحات له لاندې لاملونو سره تړلي وو:

۱- په ټولو چارو کې یې له خدای ﷻ څخه وېره کوله او د الله تعالی رضا ته یې پام کاوه.

۲- یووالی، پاك نفسي، ایمانداري او په جهاد کې رښتینی خدمت د هغوی د بریالیتوب لامل

ګټل کېده.

۳- عزت او د دنیا او اخرت بریالیتوب یې په اسلام باندې په درېدو کې لیده.

۴- مسلمانان په دې باور جنګېدل که چیرې له کفارو سره په جګړه کې ووژل شي شهید او که ژوندی پاتې شي غازیان کیږي.

۵- مسلمانانو د نیول شویو هېوادونو له وګړو سره ډېر ښه او د ورورۍ چلند کاوه.

۶- دا یې عقیده وه چې اجل نه بدلیږي، نو ځکه ډاډه جنګېدل.

۷- پر خدایﷻ تکیه او توکل هم د فتوحاتو یو لامل و.

۸- مشورې او د رازونو ساتنې ته یې ډیر پام کاوه.

۹- یوې قوماندې او د اولوالامر اطاعت ته یې غاړه ایښوده.

۱۰- صبر یې درلوده.

۱۱- له لوږې، تندې او هر ډول ستونزو سره یې مقاومت کاوه. د خلفاې راشدین دا ډول صفات د دې لامل وګرځېد چې د اسلام مبارك دین د نړۍ تر لېرو سیمو پورې خپور شي او د نړۍ ډېر وګړي پرې مشرف شي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې خلفاې راشدین د شخصي احوالو او دویمه ډله دې د هغوی د خلافت د کړنلارو په اړه معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- راشدینو خلفاوو په خپل رسمي او شخصي ژوند کې له څه ډول کړنلارې څخه پیروي کوله؟

۲- خلفاې راشدین په دوره کې د اسلامي فتوحاتو د لاملونو په اړه خپل معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د خپلې سیمې د دیني علماوو څخه خلفاې راشدین د ژوندانه او کړنلارو په اړه معلومات راغونډ او په ټولګي کې وړاندې کړي.

امويان

۴۱ – ۱۳۲هـ ۶۶۱ – ۷۵۰م

په دې لوست کې د حضرت معاويه رضي الله عنه، مشهورو اموي خلفاوو، د امويانو د فتوحاتو او د عاشورا د حماسې په اړه معلومات وړاندې کيږي.

د دې کورنۍ بنسټ ايښودونکی حضرت معاويه رضي الله عنه دی. له دې کورنۍ څخه ۱۴ تنو واکمني کړې چې لومړنی يې حضرت معاويه رضي الله عنه او وروستنی يې مروان دی. په دې دوره کې د اسلامي فتوحاتو لمن په لويديځ کې تر هسپانيې او فرانسې او په ختيځ کې تر ترکستان، چين او هند پورې ورسېده.

حضرت معاويه رضي الله عنه

حضرت معاويه(رض) د ابوسفيان رضي الله عنه زوی او د حرب لمسی دی. له هجرت څخه پنځلس کاله وړاندې په مکه کې زېږېدلی دی پلار يې ابوسفيان د قريشو له مشرانو څخه و.

د مکې د فتحې په ورځ له ټولې کورنۍ سره د اسلام په دين مشرف شو. حضرت معاويه رضي الله عنه د وحې له کاتبانو څخه هم و او د حضرت محمد رضي الله عنه له لوري د وحې د کتابت دنده ورسپارل شوې وه.

د حضرت عثمان رضي الله عنه په خلافت کې د شام والي و. کله چې حضرت علي رضي الله عنه به شهادت ورسيد او حضرت امام حسن رضي الله عنه د خلافت لپاره وټاکل شو د خو مياشتو له تېرېدو وروسته له حضرت معاويه رضي الله عنه سره، چې د شام والي و، په دې موافقې ورسيد چې حضرت معاويه رضي الله عنه نشي کولای له ځان وروسته څوک د ځای ناستي په توګه وټاکي، بلکې دغه کار بايد مسلمانانو ته پرېږدي. په دې ترتيب حضرت معاويه رضي الله عنه د ټول اسلامي هېواد امير شو او حضرت امام حسن رضي الله عنه له خلافت څخه لاس واخيست. حضرت معاويه رضي الله عنه دمشق د خپلې پلازمينې په توګه وټاکه. بني هاشمو ته يې ډېر درناوی درلود. هغه په لوېديځ کې مراکش او المغرب، په شمال کې ترکيه او په ختيځ کې سيستان او خراسان فتح کړل.

د قوي سمندري ځواک په رامنځته کېدو کې يې ډېرې هڅې وکړې او په دې لاره کې يې برياوې هم تر لاسه کړې. حضرت معاويه رضي الله عنه په ۶۱ هـ کال کې وفات شو.

يزيد

۶۱- ۶۴ هـ ۶۸۱- ۶۸۴ م

یزید په ۲۵ هـ کال کې زیږېدلی او په ۶۱ هجري کال کې د پلار حضرت معاویهؓ له وفات وروسته واک ته ورسېد. د هغه د واکمنۍ پر مهال د کربلا حماسه پېښه شوه چې په لړ کې یې حضرت امام حسینؓ له ۷۲ تنو یارانو سره په شهادت ورسېد. یزید په ۶۴ هـ کال کې وفات شو.

عبدالملک بن مروان

۶۵- ۸۶ هـ ۶۸۵- ۷۰۵ م

د یزید له مړینې وروسته د هغه زوی دویم معاویه واک ته ورسېد، خو واکمنۍ یې له ۴۰ ورځو ډېر دوام ونه کړ او په ځای یې مروان بن حکم د چارو واګې تر لاسه کړې. هغه ژمنه وکړه چې د چارو واګې به د دویم معاویه زوی خالد ته وسپاري، خو چې کله یې قدرت تر لاسه کړ، د خالد له مور سره یې نکاح وکړه او د خالد په ځای یې خپل زامن عبدالملک او عبدالعزیز یو په بل پسې ځای ناستي وټاکل.

د مروان له مړینې وروسته عبدالملک واک ته ورسېد. هغه بصره، کوفه او هغه ټولې سیمې چې د عبدالله بن زبیرؓ په لاس کې وې تر خپلې ولکې لاندې راوستې او بیا یې د خوارجو فتنه له منځه یووړه. په ختیځ کې یې د فتوحاتو لمن تر کابل پورې وغځوله. په شمال کې یې قسطنطنیه فتح کړه. عقبه بن نافع د افریقې د شمال سیمې چې له لاسه وتلې وې، بیا تر لاسه کړې. عبدالملک بن مروان له ۲۱ کاله واکمنۍ وروسته په ۸۶ هجری کال کې د ۶۳ کالو په عمر وفات شو. نوموړی لومړنی اسلامي واکمن و چې په خپل نوم یې سکه ضرب کړه. په داسې حال کې چې له هغه وړاندې رومي او ساساني سکو دود درلود. د هغه په واکمنۍ کې عربي ژبې په ټولو دولتي ادارو کې رسمیت پیدا کړ.

عمر بن عبدالعزیز

۹۹-۱۰۱هـ

په اموي کورنۍ کې حضرت عمر بن عبدالعزیزؓ هغه څوک و چې له ډېرې پوهې، تقوی او عدل څخه برخمن و او په هغه یې ډېر شهرت درلود. هغه هڅه کوله چې خلفای راشدین په پل

پښته کېږدي. هغه د سليمان له مړينې وروسته خلافت ته ورسېد. نوموړي د قران او نبوي احاديثو له احکامو سره سم رفتار کاوه. هغه د عدالت د رعايت له امله په دويم عمر او پنځم راشده خليفه سره نومول شوی دی.

حضرت عمر بن عبدالعزيز(رض) د خپل خلافت په دوره کې د اموي دورې ټول واليان او قاضيان له کاره گوښه کړل او پر ځای يې پرهيزگاره، پاک نفسه، ايمانداره او عادل اشخاص وټاکل. د ماليات او خراج په اصولو کې يې بدلونونه راوستل.

له خلکو څخه يې درونړ خراج لغوه او هغه يې د خلکو له وړتيا سره سم عيار کړ. له بيت المال او عامه شتمنيو څخه يې د ناوړې گټې اخيستنې مخه ونيوله. له خاينينو، بډې اخيستونکو او مفسدينو سره يې په کلکه مبارزه کوله او له داسې افرادو څخه يې ډېره کرکه درلوده.

د حضرت عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه د ښو کړو وړو له امله، خوارجو او ټولو مخالفينو له دولت سره له مخالفت څخه لاس واخيست. هغه د خلکو د سوکالۍ په موخه روغتونونه، نهرونه، د اوبو بندونه او کانالونه جوړ کړل چې له امله يې ډېرې ځمکې کښت او کرنې ته چمتو شوې او هم يې يوه اندازه ځمکه په مستحقينو ووېشله.

حضرت عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه لومړنی کس و چې رسماً يې د نبوي احاديثو د جمع کېدو امر وکړ. حضرت عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه له دوو کالو او پنځو مياشتو واکمنۍ وروسته دځينو خاينينو په دسيسه د يو غلام له لوري په شهادت ورسېد. امويانو نږدې يوه پېړۍ په اسلامي نړۍ واکمني وکړه چې مشهور واکمنان يې په لاندې ډول دي:

١- معاويه بن ابي سفيان(رض) ۴۰- ۶۰ هـ ق

٢- يزيد بن معاويه ۶۰- ۶۴ هـ ق

٣- عبدالملک بن مروان ۶۵ – ۸۶ هـ ق

۴- وليد بن عبدالملک ۸۷- ۹۶ هـ ق

۵- سليمان بن عبد الملک ۹۷- ۹۹ هـ ق

۶- عمر بن عبدالعزيز(رض) ۹۹- ۱۰۱ هـ ق

۷- دويم يزيد بن عبدالملک ۱۰۱- ۱۰۵ هـ ق

۸- هشام بن عبدالملك ۱۰۵– ۱۲۵ هـ ق

۹- وليد بن دويم عبدالملك ۱۲۵– ۱۲۶ هـ ق

۱۰- يزيد بن وليد بن دريم عبدالملك ۱۲۶– ۱۲۷ هـ ق

۱۱- مروان، بن محمد ۱۲۷- ۱۳۲ هـ ق

د امويانو حکومت کابو له يوې پيړۍ واکمني وروسته د زوال په لور روان شو. د امويانو وروستی واکمن مروان حران ته نږدې ماتې وخوړه او د مصر لورته د تېښتې پر مهال ووژل شو او په دې توگه عباسيان و اک ته ورسيدل او اسلامي تاريخ نوي پړاو ته داخل شو.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې د اموي کورنۍ د واک ته رسېدو د خرنگوالي او دويمه ډله دې د حضرت معاويه رضي الله عنه د مهمو کارونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- حضرت معاويه رضي الله عنه د چا زوی او د چا لمسی و؟

۲- د حضرت معاويه رضي الله عنه په وخت کې د اسلامي فتوحاتو لمن تر کومو سيمو رسيده؟

۳- کوم اموي خليفه، د دويم عمر او پنځم راشده خليفه په نام نومول کيده؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د حضرت معاويه رضي الله عنه د خلافت د څرنگوالي په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگی کې دې وړاندې کړي.

د امویانو په دوره کې اقتصادي، اداري، کلتوري او پوځي وضعیت

۴۱- ۱۳۲هـ.ق

په دې لوست کې د اموي دورې د سیاسي، اقتصادي، کلتوري او پوځي مسایلو په اړه معلومات وړاندې کېږي.

په اموي دوره کې د اقتصاد له پلوه یو لړ مهم بدلونونه رامنځته شول. د غنیمت، عشر او خمس تر سرلیک لاندې ډېر مالونه له اسیایي او افریقایي نیول شوو هېوادونو څخه پلازمېنې دمشق ته لېږل کېدل. د نیول شویو هېوادونو تر منځ سوداګریزې اړیکې ټینګې شوې وې. له کلتوري او تمدني پلوه په اموي دوره کې ډېر ښارونه جوړ شول. دغه ښارونه د لوړو برجونو لرونکي وو او په عین حال کې یې د دفاعي کلاګانو بڼه هم درلوده. دمشق چې د امویانو له لوري د پلازمېنې په توګه کارېده، په دغه وخت کې د نړۍ له ښکلو ښارونو څخه شمېرل کېده.

د لومړي ځل لپاره په اموي دوره کې د عبدالمالك په وخت کې سکه ضرب شوه. له هغه وړاندې رومي او ساساني سکو دود درلود. د حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه په وخت کې شاړې ځمکې تر اوبو لاندې شوې او د کرنې لپاره اماده شوې. د ناروغانو د درملنې لپاره روغتونونه جوړ شول. کرنې ته ډېر پام وشو او د کرنې د پراختیا په موخه نهرونه او د اوبو بندونه جوړ شول.

د امویانو په دوره کې اسلامي تمدن چټکه وده وکړه چې د خیریه موسسو، جوماتونو او د هغو له جملې څخه د دمشق د جامع جومات جوړېدل یې ځرګنده بېلګه ده. اسلامي ادبیاتو علومو او فنونو، هنر او صنایعو پراختیا ومونده چې له دې لارې په نړۍ کې د اسلام نظام د نورو د متمدن کېدلو لپاره یو معیار وګرځېد.

په پوځي برخه کې یوه افراد لکه موسی بن نصیر د عسکري ټولیو د مشرۍ لپاره وټاکل شول. موسی بن نصیر او طارق بن زیاد د افریقا په شمال او د اروپا په سویل لوېدیځ کې د اسلام لمن تر هسپانیې پورې ورسوله، قطیبه بن مسلم د خپلو فتوحاتو لمن د منځنۍ اسیا تر هېوادونو، ترکستان او کاشغر پورې پراخه کړه او هم یې د چین دربار ته اسلامي پلاوی ولېږه.

محمد بن قاسم په هند کې په دې بریالی شو چې خپل فتوحات تر کراچۍ او ملتان پورې ورسوي. مسلمه بن عبدالملک په کوچنۍ اسیا کې فعال و او د خپلو فتوحاتو سرحد یې د انطاکیې تر ښار پورې پراخه کړ.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په اموي دوره کې د ټولنیزې وضعې او دویمه ډله دې په دې دوره کې د پوځي فعالیتونو په اړه معلومات ولیکي او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د اسلامي مالیاتو په اړه معلومات ورکړئ؟
۲- امویانو کوم ښار د خپل پایتخت په توګه ټاکلی و؟
۳- امویانو د عامه سوکالۍ لپاره کوم کارونه تر سره کړي؟
۴- محمد بن قاسم کومه سیمه تر لاسه کړه؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې په مدني او پوځي برخو کې د امویانو د بریالیتوب د رازونو په اړه له پوهو اشخاصو څخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

عباسيان

۱۳۲ – ۶۵۶ هـ / ۷۵۰ – ۱۲۵۸ م

له امويانو څخه عباسيانو ته د خلافت لېږد

په دې لوست کې له اموي کورنۍ څخه عباسيانو ته د واک د لېږد د څرنګوالي په اړه معلومات وړاندې کيږي.

په ۹۶ هـ کال کې د وليد بن عبدالملک له مړينې وروسته اموي حکومت ۳۶ کاله نور هم دوام وکړ، خو وضع يې ښه نه وه. عباسي کورنۍ پټه مبارزه کوله. علويانو هم له وړاندې څخه له اميانو سره کينه درلوده، خو مهمه موضوع چې دغه دښمني يې په ډاګه کړه، د مروان له لورې د امام ابراهيم وژل وو. د هغه قتل د دې لامل شو چې عباسيان خپل مخالفت علني کړي. ابو مسلم خراساني په ۱۲۹ هـ کې په مرو کې تور بيرغ پورته کړ او اموي حاکم نصر بن سيار يې چې د نيشاپور حاکم و، شاتګ ته اړ کړ او وروسته يې په سل زره کسيز لښکر سره د زاب د سيند په غاړه د مروان ۱۲۰ زره لښکر ته ماتې ورکړه. مروان موصل ته وتښتېد. ابومسلم تور بيرغ په دمشق کې ورپاوه مروان د نيل د سيند په غاړه د عباسي عسکرو له لورې ووژل شو او په دې ډول عباسي کورنۍ واک ته ورسېده.

ابو العباس سفاح (۱۳۲ – ۱۳٦ هـ)

د ابوالعباس اصلي نوم عبدالله بن محمد بن عبدالله دی. کله چې مروان ووژل شو، ابوالعباس رسماً خپل ځان خليفه اعلان کړ. هغه خپله لومړنۍ خطبه د جمعې له لمانځه وړاندې خلکو ته واوروله او داسې يې څرګنده کړه چې د مسلمانانو په لاربښوونه او خدمت کې به خلفاي راشدين کرښلاره پلې کوي. له دې امله دغې وينا د دمشق د ښار په خلکو اغېزه وکړه. له دې وروسته يې د اموي کورنۍ د غړو په ډله ييزې وژنې پيل وکړ. او د هغو دوينې په توپولو کې يې له شدت څخه کار واخېست چې له دې امله په اسلامي هېواد کې د سفاک په نوم مشهور شو. د هغه د خلافت دوره چې څلور کاله وه په تيرې، وهلو او د مخالفينو په وژلو سره تېره شوه او په ۱۳۶ هـ کې وفات شو.

ابو جعفر عبدالله المنصور
(۱۳٦ – ۱۵۸ ق)

د ابوالعباس له مړينې وروسته يې ځای ناستی منصور پر تخت کېښناست. هغه يو هوښيار، پوه او زيرک شخص و. د عباسي خلافت د ټينګښت لپاره يې ډېرې هڅې وکړې. هغه د دولتي چارو په

تنظیم کې هم ډیر بریالی و. د مالیاتو، پوهنې، کرنې او د لارو د جوړېدو برخه کې یې ډېر زیار وایست. د هغه د خلافت په دوره کې کومه ناوړه پیښه رامنځته نه شوه. بلکې خلکو په ارامی سره ژوند کاوه. د دغې دورې د یادونې وړ پیښه د عبدالله بن علي پاڅون و چې هغه هم د منصور له لوري وځپل شو. منصور د خلافت مرکز له دمشق څخه بغداد ته ولېږداوه.

هغه له ۲۲ کالو واکمنې وروسته په ۱۵۸ هـ کال کې حج ته د تلو پر مهال وفات شو.

محمد المهدی بن جعفر المنصور
(۱۵۸ هـ ۱٦۹ هـ ق)

مهدي د پلار له مړینې وروسته واک ته ورسېد. هغه د ښو اخلاقو، ښه سلوك تقوا او تواضع خاوند و. د هغه له لومړنیو کارونو څخه یو هم زندانیانو ته عمومي بښنه وه. مهدي د مخالفینو ټول ملکیتونه چې د منصور له لوري نېول شوي و، بېرته خپلو خاوندانو ته وسپارل. هغه په مجموع کې ټولو انسانانو سره ښه رویه درلوده. قاضیانو ته یې ډېر درناوی درلود. د هغوی په وړاندې د یو عادي فرد په څېر ودریده او د هغو د پریکړو پلي کول یې د ځان لپاره یو مکلفیت او جدی مسؤولیت ګاڼه. هغه د بیت الحرام جومات ته پراختیا ورکړه او د عمومي لارو، کاروان سرایونو میلمستونونو او فرعي لارو په جوړېدو کې یې ډېرې هڅې وکړې. په پستي چاروکې یې ډېر خدمتونه وکړل او د مکې، مدینې، یمن او بغداد تر منځ یې منظم پستي سیستم رامنځته کړ. د زندانیانو د کورنیو لپاره یې له بیت المال څخه تنخواه وټاکله. د ژوند په وروستیو ورځوکې یې خپل زامن په ترتیب سره هادي د لومړي او هارون د دویم ځای ناستي په توګه وټاکل. له یو ولس کالو خلافت وروسته په ۱٦۹ هـ کال کې وفات شو.

موسی الهادي(۱٦۹- ۱۷۰ هـ ق)

د المهدي له مړینې وروسته موسی الهادي واک ته ورسېد. هغه دغه مهال ۲۴ کلن و. الهادي د دربار د دروازو ساتونکي لیرې کړل چې خلك مخامخ ستونزې ورته وواییي. د هغه د خلافت په وخت کې ادریس په مراکش او موریتانیا کې خپلواك دولت اعلان کړ. الهادي له دوو کالو خلافت وروسته په ۱۷۰ هـ کې وفات شو.

هارون الرشيد بن مهدي(۱۷۰- ۱۹۳ هـ)

هارون الرشید د پلار له وصیت سره سم د موسی الهادي له مړینې وروسته خلافت ته ورسېد. هغه نه یوازې په عباسي کورنۍ کې، بلکې د اسلام په تاریخ کې یو ستر شخص و. د هغه د هڅو پایله وه چې بغداد، د نړۍ په کچه د علومو په پلازمېنې بدل شو.

هارون الرشید یو مدبر او عالم شخص و. میرمن یې زبیده هم پوهه، هوښیاره، عالمه او یوه مهربانه ښځه وه. د مکې د خلکو د څښلو د اوبو د ستونزې د هوارولو په موخه دې ته تیاره شوه چې د خپلو شخصي ګاڼو په پلور لو سره له طایف څخه مکې ته د نهر د کېندلو کار په بریا سره پای ته ورسوي. دغه د اوبو ویاله تر نن ورځې د زبیدې د نهر په نامه یادېږي. هارون الرشید په خپلې پوهې او کفایت سره ټول هغه بغاوتونه، چې د خپل ورور هادي په وخت کې منځته راغلی وو، په سوله ییزه توګه ارام کړل. هغه د پوهانو او فضلاوو ډېر احترام کاوه. د هغه په دوره کې علوم او فنون اوج ته رسېدلې وو. هغه ښوونځي، مدرسې، روغتونونه،کاروانسرایونه، پلونه، نهرونه او د اوبو بندونه جوړ کړل. د هغه د وخت یوه مهمه لاسته راوړنه په بغداد کې د ساعت جوړول و. کله یې چې یو ساعت د فرانسې پاچا، شارلمان ته د سوغات په توګه ولېږه، د فرانسې پاچا یې په لیدلو سره په تعجب کې شو. او خپلو وزیرانو ته یې وویل: ((دا مسلمانان عجیب خلک دي. د اوسپنې په یوه قطعې کې یې پیریان بند کړي، چې دغه کوچنی شیان یې په حرکت راوستلي او ټک ټک اواز کوي.)) هارون الرشید لومړنی اسلامي شخصیت و چې د چین او فرانسې هېوادونو سره یې اړیکې ټینګې کړې او دغو هېوادونو ته یې سفیران ولېږل او د هغو سفیران یې په بغداد کې ومنل.

نوموړي ۹ ځلې د مکې مکرمې او مدینې منورې زیارت کړی و او له ۲۳ کالو خلافت وروسته په طوس یا نننۍ مشهد کې وفات شو او هملته خاورو ته وسپارل شو.

مامون الرشید (۱۹۹- ۲۱۸ هـ)

د هارون الرشید له مړینې وروسته امین خلافت ته ورسېده. د هغه ورور مامون چې د مروې د والي په توګه یې دنده تر سره کوله، د امین خلافت ومانه، خو کله چې امین د فضل بن ربیع په لمسون، مامون له ولیعهدۍ څخه لیرې کړ، مامون اړ شو چې تورې ته لاس کړي. په دې وخت کې د مامون له لوري طاهر فوشنجي چې د افغانستان والي و، د لښکر مشري په غاړه درلوده او د امین له لوري علي بن عیسی د لښکر مشرو. د جګړې به ترځ کې امین ووژل شو او لښکر یې ماتې

وخوره او اسلامي خلافت رسماً مامون ته ورکړل شو.

مامون الرشید پوهنې ته ډېر پام درلود. په دې دوره کې طب، ریاضیاتو، فلسفې، ادب منطق او نورو علومو ډېره پراختیا ومونده. له ډېرو بهرنیو ژبو په ځانګړې توګه له لاتیني ژبې څخه ډېر اثار وژباړل شول. په مجموع کې هڅه کېده چې د خپل تمدني سیر د نظام پر مختګ ته د هارون الرشید د دورې په څېر ادامه ورکړي. وروسته له هغه چې مامون وفات شو او معتصم واک ته ورسېده څنګه چې لازمه وه د هېواد په چارو یې حاکمیت نه درلود. د اندلس او په مصر کې د فاطمیانو د حکومت رامنځته کېدو د بغداد د خلافت لمن محدوده کړه. د اسلامي خلافت په ختیځ لورې کې طاهر فوشنجي، چې د مامون له لوري د خراسان د والي په توګه مقرر شوی وه په ۲۰۴ هـ کې د خپلواکۍ اعلان وکړ. په بغداد کې هم اصلي قدرت د ترکانو لاس ته ورغی. د دغې لړۍ وروستی خلیفه مستعصم باالله و چې د چنګیز د لمسي هلاکو په واسطه په بغداد کې ووژل شو او په دې ډول په ۶۵۶هـ کال کې د عباسي کورنۍ حاکمیت پای ته ورسېد.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې واک ته د عباسیانو د رسېدو د څرنګوالي او دویمه ډله دې د هارون الرشید د واکمنې په اړه معلومات په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د عباسي کورنۍ مهم شخصیت څه نوم درلود او د چا له لورې و وژل شو؟

۲- د عباسي کورنۍ وروستی واکمن د چا له خوا ووژل شو؟

۳- د مامون الرشید د خلافت په دوره کې په کومو علمي برخو کې پرمختګونه وشول؟

۴- منصور په کوم کال وفات شو؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د عباسي کورنۍ د تاریخي مخینې او د هغو د خلافت د مهمو کارونو په اړه له پوهانو څخه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.

د عباسي دورې سیاسي، اداري، کلتوري او نظامي اوضاع

په دې لوست کې د عباسیانو د سیاست له منفي او مثبتو اړخونو، د اداري چارو له څرنګوالي او د ژوندانه په بېلابېلو برخو په تېره د علم او هنر په برخه کې په عباسي دوره کې د پرمختګونو په اړه معلومات وړاندې کېږي.

عباسیانو له لومړي سر څخه داسې څرګندونه وکړه چې امویانو د حضرت محمد ﷺ او راشدینو خلفاوو لاره پرېښې وه او دوی د محمدی ﷺ شریعت او راشدینو خلفاوو کړنلاره تعقیبوي. د دغه ډول ادعا یوه بېلګه د ابوالعباس تاریخي وینا ده چې خلافت ته د رسېدو پر مهال یې د جمعې له لمانځه مخکې وکړه.

د ابوالعباس له مړینې وروسته، د جعفر منصور په دوره کې سیاست ته ډېر پام وګرځید. ابو جعفر منصور هغه شخص و چې د وخت له پوهانو څخه یې د سلاکارانو په توګه کار اخیست. د متفکر او هوښیار یزید بن مسلم مشاوریت د ابو جعفر منصور د سلا کارانو یوه بېلګه ده. د عباسیانو د نظامي سیاست یوه ځانګړتیا دا وه چې د پېښې له پېښېدو وړاندې هغې ته متوجه کېدل. که کله یې له کوم تن یا کوم لوري څخه د خطر احساس کاوه، هڅه یې کوله چې سخته ضربه ورکړي او یا تعرضي برید پرې وکړي د مثال په توګه کله چې ابوجعفر منصور د ابومسلم له لوري د خطر احساس وکړ، د هغه په له منځه وړلو یې لاس پورې کړ او ژوند ته یې د پای ټکي کېښود.

دویمه ځانګړتیا یې د نړیوالو دیپلوماتیکو اړیکو ټینګول و چې د هغه پر بنسټ د ښه نیت دایمي او موقتي سفیران د نړۍ هېوادونو ته لېږل کېدل او بر عکس د نورو هېوادونو سفیران په خپل حاکمیت کې منل کېدل.

د بېلګې په توګه هغه مهال چې هارون الرشید د پراخه اسلامي هېواد خلیفه و، هغه د نړۍ له ډېروهېوادونو سره دیپلوماتیکې اړیکې ټینګې کړې چې د بېلګې په توګه د هند، چین، فرانسې او یونان نومونه یادولی شو.

په دې دوره کې په علمي او کلتوري برخو کې هم ډېر پرمختګ وشو. طبابت ډېره وده وکړه او د ډېرو انساني، حیواني او نباتي ناروغیو لپاره دارو درمل جوړ شول. په بغداد کې د

نړۍ له ډېرو هېوادونو څخه پوهان، فیلسوفان، جغرافیه پوهان، نجوم پوهان، ریاضي پوهان، هندسه پوهان، نقاشان، خطاطان، موسیقي پوهان، معماران او د هر فن او مسلک ماهرین راغونډ شوي وو او د عباسي واکمنانو له لوري یې سخت ملاتړ او درناوی کېده او له لوړو امتیازاتو څخه برخمن وو.

په بغداد کې د هر دین او مذهب خلکو شتون درلود. د هیچا لپاره، مذهبي، دیني او کلتوري محدودیت نه و. عیسویانو، یهودیانو، مجوسیانو، بت پرستانو، او د بېلابېلو افکارو او عقایدو خلکو په خپلواکۍ سره خپل دیني مراسم تر سره کول او په بېلابېلو برخو کې په خپلو علمي او فني څېړنو بوخت وو.

په دې دوره کې علم، فن او معارف ښه وده وکړه. ډېر علمي او هنري کتابونه چې د نړۍ په بیلابېلو هېوادونو کې په مختلفو ژبو تألیف شوي وو، په عربي ژبه وژباړل شول. مورخینو او جغرافیه پوهانو د معلوماتو د راغونډولو په موخه د نړۍ بېلابېلو سیمو ته سفرونه وکړل او په دې برخه کې یې ډېر زیار وایست. په دې سفرونو کې جغرافیه پوهانو ډېر کشفیات وکړل او مورخینو هم د قدر وړ اثار ولیکل. ادبیاتو او د فن خاوندانو د ښوونې او روزنې په دودولو کې له هیڅ راز زحمتونو څخه ځان ونه سپماوه. په ټولو اسیایي او افریقایي سیمو کې عربي ژبه دود شوه. د الجبر او ریاضیاتو په برخه کې نه هیریدونکي خدمتونه تر سره شول. په عباسي دوره کې د بېړۍ چلولو د فن په موخه د قطب نما کشف او د هغې کارېدل او د جغرافیې د علم لپاره

د اسطرالاب له الې څخه ګټه اخیستنه هغه دوه توکي وو چې په دغو دوو ځانګو کې یې انقلاب رامنځته کړ. څکه چې قطب نما د بیړیو په سفر او سیر کې اسانتیا رامنځته کړه او اسطرالاب د ستورو لیرې والی او نژدې والی څرګنداوه. دغه اله د اغریق په نامه یو شخص اختراع کړه. همدارنګه د دغه زرین عصر مسلمانان د ساعت جوړولو، کاغذ جوړولو او باروت جوړولو په برخه کې د اروپایانو استادان وو. مورخین په دې باور دي چې اروپایانو ځینې علوم، لکه: هندسه، نجوم، ریاضي او ډېر نور فنون او هنرونه له مسلمانانو څخه زده کړي دي.

هغه پر مختګونه چې په عباسي دوره کې د علومو په مختلفو برخو لکه: کیمیا، الجبر او جیولوژي کې رامنځته شول، د خپل عصر مهمې لاسته راوړنې ګڼل کېدې. په دې دوره کې د مالګې، سربو، ګوګړو، اوسپنې او قیمتي ډبرو د کانونو استخراج په منظمه توګه پیل شو. په عباسي دوره کې پر بغداد سربېره، د بصرې، کوفې، قاهرې، قیروان، مروې، ری، بخارا او نشاپور ښارونو د علم، فن او هنر له پلوه د نړۍ په کچه لوړ مقام تر لاسه کړ. د نړۍ له بیلابېلو سیمو خلک د علم، هنر، بیلابېلو مهارتونو او دکسب کار د زده کولو لپاره دغو سیمو ته راتلل او دهغو له مادي او معنوي فضایلو او ښکلاوو څخه یې خوند اخیسته او علم او فضایل یې تر لاسه کاوه.

عباسیانو د انساني مدنیت د هر اړخیز پرمختګ لپاره ډېر کارونه تر سره کړل چې ځانګړی ارزښت لري او اسلامي تمدن او تاریخ پرې تل ویاړي. په دې دوره کې د جګړې ییزو وسایلو جوړولو او عسکري دسپلین ته هم پوره پام کېده. نو ویلی شو چې عباسیانو په پوځي برخه کې هم د پام وړ بریاوې درلودې.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د عباسیانو د کلتوري وضعې او دویمه ډله دې د دغې دورې د پوځي کړنو په اړه معلومات په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د هغو ښارونو نومونه واخلئ چې په عباسي دوره کې د نړۍ د تمدن مرکزونه ګڼل کېدل؟
۲- دکوم عباسي خلیفه په وخت کې د الجبر او ریاضي په برخه کې ستر بریالیتوبونه رامنځته شول؟
۳- په عباسي دوره کې د نړۍ په کچه د ډیپلوماسۍ په برخه کې څرنګه نوښتونه رامنځته شول؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د عباسیانو په اړه له سر چینو څخه معلومات تر لاسه کړي او په ټولګي کې دې وړاندې کړي.